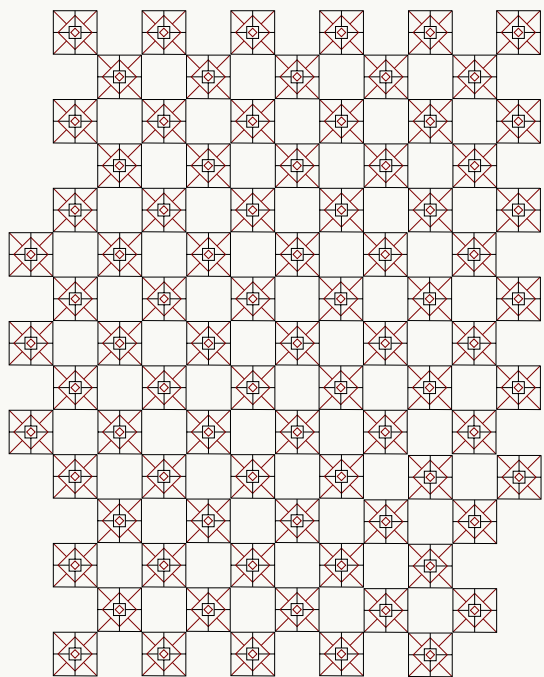

Retro **SPEKTIVE**

*Znanstvena revija za
zgodovinske in
sorodna področja*

VI/2-3

Retro **SPEKTIVE**

*Znanstvena revija za
zgodovinske in
sorodna področja*

Glasilo Združenja za promocijo kulturne dediščine,
raziskav in novih tehnologij – Retrospektive

Mednarodni uredniški odbor: dr. Peter Mikša (SI) (ODGOVORNI UREDNIK),
dr. Kornelija Ajlec (SI) (glavna urednica),
dr. Maja Vehar (SI) (tehnična urednica),
Žiga Smolič (SI) (tehnični urednik),
dr. Bojan Balkovec (SI),
dr. Matija Zorn (SI),
dr. Petra Testen (SI),
dr. Božo Repe (SI),
dr. Yoshitome Kota (JP),
dr. Sanja Petrović Todosijević (SRB),
dr. Slobodan Marković (SRB),
dr. Ivan Laković (MNE).

Strokovna sodelavka: mag. Ana Marija Lamut (SI)

Tematska številka je nastala v okviru raziskovalnega projekta *J6-3124 Rapalska meja: četrt stoletja obstoja in stoletje dediščine ter spomina*, ki ga financira ARIS.
Gostujoči urednik tematske številke: dr. Bojan Balkovec

Za znanstveno vsebino tekstov in točnost podatkov odgovarjajo avtorji. Prav tako morajo poskrbeti za avtorske pravice za objavljeno slikovno in drugo gradivo, v kolikor je to potrebno. Ponatis člankov in slik je mogoč samo z dovoljenjem uredništva in navedbo vira. Redakcija tega zvezka je bila zaključena 15. novembra 2023.

Prevodi: FuroCat d. o. o.
Lektura: Aleksandra Repe
Naslovnica: Tjaša Krivec
Oblikovanje in oprema: Jure Stušek
Prelom in tisk: PODOBA d.o.o.,
Celjska cesta 7, SI-3250 Rogaška Slatina
Naklada: 100 izvodov

Cena izvoda: 20 €
Letna naročnina: 30 €

Izdaja: Združenje za promocijo kulturne
dediščine, raziskav in novih
tehnologij – Retrospektive
Slovenska cesta 9b, SI-1000 Ljubljana, Slovenija

info@retrospektive-journal.org
www.retrospektive-journal.org

ISSN: 2630-3426 (tiskana izdaja)
2670-4013 (spletna izdaja)

Kazalo vsebine

<i>Razprave</i>	9
Rapalska pogodba in njeno diplomatsko ozadje	11
<i>Položaj Slovencev ob koncu prve svetovne vojne in vprašanje meja</i> <i>Božo Repe</i>	
Zgodovinopisje o rapalski meji	43
<i>Bojan Balkovec</i>	
»Dve let in pol so za nas barantali. V Rapalu kakor živinče nas prodali.«	69
<i>Življenje Primorcev za rapalsko mejo in podobe rapalske meje</i> <i>Božidar Flajšman</i>	
Severna meja v turbulentnem 20. stoletju	109
<i>Lea Knez</i>	
Utrdbena linija Kraljevine Jugoslavije na Koroškem in Štajerskem (6. sektor)	131
<i>Aleksander Duh</i>	
Pravnik, diplomat, književnik in publicist Lujó Vojnović in rapalska meja	169
<i>Darja Kerec</i>	
<i>Kontakti avtorjev</i>	208

Retro **SPEKTIVE**

Razprave

Severna meja v turbulentnem 20. stoletju

Lea Knez

109

IZVLEČEK

Severna meja je v 20. stoletju doživela mnoge pretruse, ki so pomembno zaznamovali usodo in razvoj slovenskega naroda. Po prvi svetovni vojni je bilo eno izmed ključnih vprašanj pariške mirovne konference, kako pri državah naslednicah Avstro-Ogrske monarhije vzpostaviti nove državne meje. Severna meja je postala prostor različnih političnih intrig, bojev in vse večjih nestrpnosti med slovenskim in avstrijskim narodom. Prispevek oriše dogajanje na severni meji od njene vzpostavitve v letih 1918–1923 do danes. Največ pozornosti namenja dogajanju v času vzpona nacionalsocializma, ko so nemške težnje po tem »krivično izgubljenem staronemškem« ozemlju postajale vedno večje, dokler se niso dokončno udejanjile z anšlusom Avstrije leta 1938 ter z napadom na Kraljevino Jugoslavijo 6. aprila 1941.

Ključne besede

severna meja, Koroška, druga svetovna vojna, anšlus, nacizem

ABSTRACT

Austria-Slovenia border (Slovenian northern border) experienced many upheavals in the 20th century, which had a significant impact on the fate and evolution of the Slovenian nation. After the First World War, one of the key issues of the Paris Peace Conference was how to establish new national borders for the successor states of the Austro-Hungarian monarchy. The northern border became a place of various political intrigues, struggles and growing intolerance between the Slovenian and Austrian nation. The article describes historical developments on the northern border from its establishment in the years 1918–1923 to present day. It focuses on the events during the rise of national socialism, when German aspirations for this “unjustly lost historically their” territory grew stronger and stronger, until they were finally realised with the Anschluss of Austria in 1938 and the attack on the Kingdom of Yugoslavia on 6th of April 1941.

Keywords

Northern border, Koroška (Carinthia), WW2, Anschluss, Nazism

VPRAŠANJE SEVERNE MEJE PO PRVI SVETOVNI VOJNI

Prva svetovna vojna oz. njen konec, ki je z mirovnimi sporazumi dodobra pretresel znano ureditev Evrope, je svoj pečat pustil na tudi ustaljenih državnih in deželnih mejah, ki smo jih Slovenci skozi stoletja poznali v okviru Avstro-Ogrske monarhije. Že pred koncem vojne je bilo jasno, da ta multietnična tvorba z okoli 51 milijoni prebivalcev iz poveljnega pepela ne bo več vstala. Namesto monarhije je bilo ključno vzpostaviti nove državne tvorbe in urediti nove meje, katerih določitev pa je zaradi različnih interesov marsikje predstavljala velik problem. Nič drugače se ni godilo na naši severni meji.¹

Ob razpadanju monarhije je na tem območju kot tudi drugod nastopilo obdobje nemirov, ki jih je bilo treba rešiti brez pomoči oslabiljenih tradicionalnih orožniških sil. Z dovoljenjem avstrijske oblasti je ljudstvo začelo ustanavljati krajevne straže ter narodne in pokrajinske svete, namenjene vzpostavljanju reda. Sveti so po razpadu monarhije zaživel kot nova oblast. Poleg osrednjih Narodnega sveta za Slovenijo in Istro ter Narodnega vijeća je bil malo kasneje, 5. novembra 1918, ustanovljen tudi Narodni svet za Mežiško dolino, ki je bil ključen pri posredovanju na spornem območju severne meje. Na pobudo predsednika sveta Andreja Oseta je namreč na sporno ozemlje prišel nadporočnik Franjo Malgaj s prostovoljci, tukaj utrdil slovensko oblast, vzpostavil red ter zavaroval Mežiško dolino pred nemško zasedbo, podobno kot je general Rudolf Maister obvaroval Maribor in Podravje s Kozjakom. Medtem ko so Maistrove pridobitve v veliki meri z izjemo manjših popravkov obveljale pri vzpostavljanju nove državne meje (mejna črta Špilje – Radgona²), Malgaj ni imel takšne sreče. Čeprav mu je z Maistrovo pomočjo uspelo zasesti Velikovec, Pliberk ter dele Podjune in Labotske doline in celo napredovati proti Celovcu, ga je zaustavila in

---

1 Linasi, Marjan, Marjan Kos. *Koroški plebiscit. Jugovzhodna Koroška v prevratnem času 1918-1920*. Slovenj Gradec: Koroški pokrajinski muzej, 2020, 10–20.

2 Štih, Peter, Vasko Simoniti, Peter Vodopivec. *Slovenska zgodovina II. Od prazgodovinskih kultur do začetka 21. stoletja*. Ljubljana: Modrijan, 2016, 521.

odpoklicala Narodna vlada za Slovenijo, ki je upala, da bo to ozemlje na mirovni konferenci v Parizu tako ali tako pripadlo jugoslovanski državi. Po Malgajevi zasedbi so se Avstrijci hitro organizirali ter ustanovili vojaški formaciji *Wolkswehr in Heimatwehr*. Postalo je jasno, da se bo za koroški del severne meje še naprej treba boriti z orožjem. Jugoslovanska ofenziva aprila 1919 je bila slabo pripravljena in ni bila sposobna zaustaviti hitrega avstrijskega protinapada, ki je rezultiral v tritedenski zasedbi celotne Mežiške doline, Dravograda in Slovenj Gradca. Zasedbo je prekinil ponovni, a zdaj veliko bolje organiziran napad jugoslovanskih sil, ki so konec maja in v začetku junija 1919 zasedle celotno dvojezično ozemlje Koroške. Čeprav je bila ofenziva uspešna, pa je bila prepozna, saj so med njo vodilni v Parizu že odločili o izvedbi plebiscita na spornem ozemlju, jugoslovanske sile pa so se morale od tod umakniti.³

Pred odločitvijo o plebiscitu je delegacija Kraljevine SHS na pariški mirovni konferenci predstavila svoje zahteve za določitev meje.⁴ Ta naj bi se ozirala na stoletja obstoječo jezikovno mejo, ki je na severu potekala naprej od Šmohorja proti Ziljski dolini, proti vzhodu na Dobrač in Osojske Ture ter prek Gosposvetskega polja in Svinške planine severno od Djekš, kjer je zavila navzdol do Drave pri Labotu.⁵ Angleži se s tem niso strinjali, saj so želeli, da se Pliberk, Železna Kapla in Celovec priključijo Avstriji, medtem ko so Francozi predlagali mejo, ki bi zarezala globoko na jugoslovansko stran. Američani so predlagali mejo na Karavankah, Italijani pa staro deželno mejo med Koroško in Kranjsko. Zaradi nedoseženega sporazuma in neuspešnih mejnih bojev je na koncu prevladala odločitev o plebiscitu. Avstrijska stran je malo kasneje zahtevala plebiscit tudi za Štajersko, z veliko podporo Italije, ki je želela, da bi se Dravska dolina in Maribor priključila

---

3 Linasi in Kos, *Koroški plebiscit*, 24–26; 30 – 34; 37.

4 Celar, Branko. *Slovenija in njene meje v treh zgodovinskih obdobjih. 1914/1920, 1941/1975, 1991/2021*. Ljubljana: Zveza policijskih veteranskih društev Sever, 2021, 105.

5 Linasi, Marjan. »Nacistična oblast na Koroškem 1938–1945 in njena politika do Slovencev.« *Prispevki za novejšo zgodovino*, XXXVII (1997), 141.

Avstriji. Zavezniki so ta predlog zavrnil in določili, da Maribor pripade Kraljevini SHS, vzhodna meja pa bo potekala po reki Muri.⁶

Koroški plebiscit, natančno določen s senžermensko mirovno pogodbo iz 10. septembra 1919, je sporno ozemlje tako razdelil na dve coni, cono A pod jugoslovansko upravo in cono B pod avstrijsko.⁷ Večji del je pripadel coni A, ki je obsegala jugovzhodni cel Celovške kotline oz. 1768 km² in večinsko slovensko govoreče prebivalstvo, Celovec z okolico oz. 352 km² pa je pripadel coni B.⁸ Mežiška dolina, Dravograd in Jezersko so v skladu s pogodbo brez plebiscita pripadli Kraljevini SHS, Ziljska dolina Avstriji, Kanalska dolina in občina Bela peč pa sta pripadli Italiji.⁹ V coni A se je 10. oktobra 1920 na volišča podalo več kot 95 % volilnih udeležencev, ki so zaradi uspešne(jše) avstrijske propagande, v 59,04 % (22.025 glasov) glasovali za priključitev k Republiki Avstriji.¹⁰ Novo državno mejo so začeli označevati z mejnimi znaki pod nadzorom mednarodne razmejivitvene komisije z delegati iz Kraljevine SHS, Avstrije, Velike Britanije, Italije in Japonske. Delo na terenu je potekalo od konca leta 1920 do 31. oktobra 1923. Istega leta sta in jugoslovanska in avstrijska stran podpisali sporazum o obnovi in vzdrževanju meje med obema državama.¹¹ Na težave pri določitvi meje na terenu je avstrijska oblast naletela pri prebivalcih majhne slovenske vasi Libeliče, ki se niso želeli sprijazniti z rezultatom plebiscita in so se dve leti z javnim uporom, ruvanjem mejnih kamnov in posledično uspešno internacionalizacijo vprašanja libeliške meje borili za prestavitev določene mejne črte in priključitev k matičnemu narodu v Kraljevini SHS. Na srečo domačinov je bil v mednarodno razmejivitveno komisijo v Mariboru imenovan domačin Rudolf Mencin,

---

6 Celar, *Slovenija*, 105–108.

7 Linasi in Kos, *Koroški plebiscit*, 44–45.

8 Troha, Nevenka. »Slovenske meje v 20. stoletju. Problematika nastanka državnih mej Republike Slovenije.« V: *Osamosvojitve 1991: država in demokracija na Slovenskem v zgodovinskih razsežnostih*, ur. Miha Ferenc, Jurij Hadalin in Blaž Babič. Ljubljana: Znanstvena založba Filozofske fakultete Univerze v Ljubljani, 2011, 176.

9 Linasi in Kos, *Koroški plebiscit*, 45.

10 Troha, »Slovenske meje,« 177.

11 Celar, *Slovenija*, 109.

ki je s sodelavci skozi več mesecev ponovno preučil razmere na spornem libeliškem ozemlju. Med obema država je bil dosežen kompromis o menjavi ozemlja, tako da so Libeliče pripadle jugoslovanski strani, Avstrija pa je v zameno dobila hribovite dele Zakamna in St. Lorenzenberg.¹² Dokončna razmejitev je na tem območju tako potekala na črti: Košenjak – po Dravi do Labota – preko libeliškega polja na vrh Strojne – do stičišča občin Libeliče, Libuče in Sv. Danijel – ob potoku Reka proti Grabljam – preko Holmca – do ceste Mežica-Pliberk – ob Riškem potoku do Gornje (Riška gora) – mimo Rišperka na vrh Pece – po pobočju Pece navzdol do Hrovatije (Koprivna) – navzgor na razvodje Meže in Bele – čez Možganski vrh in Snežnik (nad Koprivno) na Olševo – do razvodnice Savinjskih planin in Karavank.¹³

Slovenec o tej razmejitvi poroča:

V smislu sentžermenske mirovne pogodbe naj bi potekala državna meja ob zapadni meji Mežiške kotline, torej po razvodju med Mežo in dotoki Drave na avstrijski strani, od Ovševe dalje pa po razvodju med Dravo in Savo, ki v glavnem sledi grebenu Karavank in se v obče krije, izvzemši Jezerski kotel, ki je osta na naši strani, s staro koroško-kranjsko mejo. Razmejitvena komisija je imela torej v obče otesnjen delokrog in le v Dravski dolini je imela napram nam kolikor toliko proste roke, ker tu mirovna pogodba samo določa, da mora državna meja med Košenjakom in Strojno prekoračiti Dravo južno od Labuda. Da se je kljub temu posrečilo v Dravski dolini rešiti libeliški plato, ki dominira ob vhodu v Dravsko in Labudsko dolino, je treba beležiti kot znaten uspeh. Na levem bregu Drave zgubimo del šentlovrenškega vrha, ki je do danes bil v naši posesti, in Zakamen. [...] Meja med Mežiško dolino in Koroško seče občine Ojstrica, Libeliče, Libuče, Mežico in Koprivna-Bela in je tako v narodnem kot v gospodarskem in zemljepisnem oziru nenaravna, ker razdružuje, kar teži skupaj, kar je bilo od pamtiveka enota.¹⁴

---

12 Linasi in Kos, *Koroški plebiscit*, 56–62.

13 Razmejitev na Koroškem. *Slovenec*, 17. september 1922, letnik 50, št. 203.

14 Prav tam.

Na Koroškem imamo danes ohranjen senžermenski mejni kamen št. 127 v sektorju XVI, ki označuje mejo med Slovenijo in Avstrijo in v literaturi še ni bil podrobneje obravnavan. Stoji na travniku s parcelno številko 331 v katastrski občini Črneče, ki ima nespremenjeno oznako vsaj že od leta 1913.¹⁵ Najstarejši znani vir, ki priča, da res kamen stoji na lokaciji, ki jo je določila senžermenska meja pa je naznanili list Davčnega okraja Prevalje iz leta 1925, kjer je vpisana sprememba stanja za parcelo št. 331 v skladu s »razmejitvijo z Republiko Avstrijo na podlagi st. germainse pogodbe«.¹⁶ Kamen posredno označuje mesto, kjer se meja med državama vzpostavi na reki Dravi. Najdemo ga na desni strani ceste Črneče – Libeliče, v naselju Tribej. Poleg tega kamna najdemo na Koroškem dokumentirane še tri senžermenske mejnike, in sicer na Košenjeku, na Kozjem vrhu nad Dravogradom ter v Koprivni.¹⁷

Slika 1: Senžermenski mejni kamen na cesti Črneče – Libeliče.

Foto: Lea Knez, 2022.

15 GURS, zbirka elaboratov za parcelo 828/311, Načrt parcele, 1913.

16 GURS, zbirka elaboratov za parcelo 828/311, Naznanilni list Davčnega okraja Prevalje, 1925.

17 Mejnik v Koprivni je dokumentirala Andreja Čibron Kodrin.

SEVERNA MEJA V VZPONU NACIZMA

Nemški nacionalisti so od dvajsetih let naprej zahtevali revizijo jugoslovansko-avstrijske državne meje, ker so južno Koroško dojemali za nemško kulturno ozemlje.¹⁸ Severna senžermenska meja sicer do leta 1938 ni doživela sprememb in je ostala državna meja med Kraljevino Jugoslavijo in Avstrijo, vse do marca 1938, ko je bila Avstrija priključena tretjemu rajhu. Nacistična oblast je imela na to ozemlje že pred anšlusom enoten pogled: Avstrija je brezpogojno nemška, dom sonarodnjakov, ki se morajo priključiti tretjemu rajhu, da jih ta lahko zaščiti in osvobodi. Teren za priključitev države se je pripravljal že prej s pomočjo domačih podpornikov nacistične oblasti. 11. marca 1938 je avstrijski predsednik Wilhelm Miklas dopustil sestavo nacistične vlade pod vodstvom Arthurja Seyss-Inquarta, ki je takoj vpoklical nemške čete in avstrijski vojski prepovedal vsakršen odpor. 13. marca je vlada izdala zakon, da je Avstrija zdaj nemška dežela, že 17. marca pa je bilo zasedeno celotno avstrijsko ozemlje. Postopoma je nova oblast v Avstriji začela vpeljevati nemške zakone, 19. aprila 1939 je izšel Zakon o Vzhodni marki, ki je iz uradnega življenja izbrisal rabo imena Avstrija. Ozemlje se je razdelilo na sedem dežel, ki so bile zdaj neposredno pod nadzorom Berlina. Kljub uspešni priključitvi avstrijskega ozemlja in severnega dela Koroške pa se nemške ambicije niso zaustavile tukaj. Težnje po zasedbi slovenskega dela Koroške se niso zmanjšale, saj so ta prostor videli kot po krivici odvzet na mirovni konferenci. To dokazujejo spomenice deželnega mejnega urada za Koroško pod vodstvom Aloisa Maier-Kaibitscha, v katerih omenja Mežiško dolino in jeseniški trikotnik.¹⁹ Prva spomenica iz julija 1940 Mežiško dolino opisuje kot večni sestavni in naravni del Koroške, kjer živijo večinoma Nemci in delno vindišarji. Lažno trditev je Kaibitsch v spomenici podkrepil še z mislijo, da prebivalstvo Mežiške doline vsak dan z gorečo željo in upanjem prosi za vrnitev k Nemčiji.²⁰ Vse od anšlusa naprej

---

18 Linasi, Marjan. *Mežiška dolina in območje Dravograda v viharnih letih 1941–1945. Partizanski odpor, revolucija, prevzem oblasti, žrtve*. Celovec: Mohorjeva, 2019, 570.

19 Linasi, Marjan. »Nacistična oblast,« 141 – 143.

20 Ferenc, Tone. »Spomenice o nemških ozemeljskih zahtevah v Sloveniji leta 1940.« *Zgodovinski časopis*, 29/ 3–4 (1975), 220.

so bili koroški Slovenci severno od meje izpostavljeni hudemu asimilacijskemu pritisku, saj nova oblast ni trpela slovanskega prebivalstva znotraj svojih meja, že leta prej pa so začele izginjati dvojezične šole, slovenski učitelji, slovenski abecednik in jezik ter javno kulturno življenje. Takšna praksa je bila napovednik, da bo po nemški zasedbi aprila 1941 tudi južna Koroška postala prostor etničnega čiščenja.²¹

Za vpogled v nemško razumevanje severne meje oz. ozemlja in ljudi na njeni južni strani sem pregledala razne knjige in vire, ki so izšli v času nacionalsocializma. Kot izhodišče sem vzela zgodovinski mit o enakosti srednjeveške in moderne germanizacije, ki je prevladal v starejšem zgodovinopisju in trdi, da že od srednjega veka (oz. od bavarske prevlade nad Karantanci) poteka načrta asimilacija slovenskega ljudstva na tem prostoru.²² To tezo potrjujejo nemški pisci iz začetka 40. let in se na časovnem traku germanškega zgodovinskega mita pomikajo še dlje v preteklost. Tako avtor knjige *Geschichte als nationalpolitische Erziehung Dietrich Klagges* nemški narod predstavi kot večni narod, ki že vse od ledene dobe do sedanosti kontinuirano obstaja na istem prostoru in predstavlja večvredno raso. Rasno opredelitev v svoj program vključi tudi stranka NSDAP leta 1920: državljani so lahko samo tisti, ki so sonarodnjaki, sonarodnjaki pa morajo imeti nemško kri. Avtor predstavi raso kot glavni temelj pri urejanju zunanjepolitičnih odnosov in prijateljstev. Na izobrazbo ljudi v nacionalsocialističnem duhu in razumevanju ljudstev okoli sebe, kar se je posledično odražalo tudi v odnosu do Slovencev na Koroškem, je ogromno vplival šolski sistem, ki je v prvi vrsti zagovarjal potrebo po oboroženem boju za rasno čistost. V skladu s tem prepričanjem je anšlus Avstrije (skupaj s priključitvijo Sudetov) predstavljal »neskončno srečo za 10 milijonov Nemcev iz starega rajha«.²³

---

21 Linasi, Marjan. »Nacistična oblast,« 156.

22 Grafenauer, Bogo. *Oblikovanje severne slovenske narodnostne meje*. Ljubljana: Zveza zgodovinskih društev Slovenije, 1994, 7.

23 Klagges, Dietrich. *Geschichte als nationalpolitische Erziehung*. Frankfurt: Verlag Moritz Diesterweg, 1940, 73; 89–90; 140–141; 440.

Pri širjenju nacistične ideologije na zasedenem ozemlju je bila propaganda ključnega pomena. V nemškem učbeniku *Lerne Deutsch*, Uči se nemško, so tudi spodnještajersko prebivalstvo označili za nemško »pod zakonom krvi in plemena na osnovi večstoletnega skupnega zgodovinskega in kulturnega razvoja ter končno tudi v pogledu na politično hotenje sredi velikega nemškega narodnega občestva.«²⁴ O Spodnji Štajerski govori tudi nacistično glasilo *Führerdienst*, ki zasedbo ozemlja na južni strani severne meje predstavi kot boj za osvoboditev in ohranitev nemštva nad slovanstvom.²⁵ V eni drugi številki najdemo razmišljanje o Dravski dolini: »Če se peljemo po dolini, hodimo po vindišarskih hribih, gledamo kmete na polju, ali plezamo po vrhovih Kamniških Alp, smo mogoče presenečeni od lepote in privlačnosti teh krajev, ki so zdaj zopet del nemške dežele.« Ljudje, ki tukaj živijo, že več kot 1000 let branijo nemški prostor ob jugovzhodni meji. Utrjeni so od svojevrstne rudno bogate pokrajine in dolgoletne straže, ki je zaznamovala njihov karakter. Niso se vdali v usodo in osvojili tako rudarski svet kot premagali sovražnike z juga in vzhoda. So stražarji celega nemškega ljudstva. Kot obmejna mesta oz. mejno stražo razumejo tudi Maribor, Celje in Ptuj. Tukaj se je vselej bila bitka med nemštvom in njemu rastočimi sovražniki. V isti številki so vključeni tudi domnevni dnevniški zapisi neznanega avtorja, ki je ob vprašanju reševanja severne meje razmišljal: »Zdaj so znani mirovni pogoji za Avstrijo. Uničena je. Več kot 4. milijonov Nemcev je bilo iztrganih iz malega rajha. Prekrasna, gosto poseljena ozemlja na jugu in severu, so ji bila iztrgana. Ostal je usmiljenja vreden trup, ki ne more ne živeti in ne umreti.«²⁶ Da so deli severno od nove državne meje ostali v Avstriji, pa je bila zasluga Nemcev in koroških vindišarjev, ki so pričakovali srečno prihodnosti z Nemci in ne slovanskim jugom. Nove spremembe je prinesel anšlus Avstrije, kjer so mogočne Karavanke predstavljale nasip na južni meji velikega nemškega rajha, dokončna zadovoljiva ureditev meje pa se je dosegla v spomladanskih posegih leta 1941, ko so se

---

24 Lukas, F. J. *Lerne Deutsch. Uči se nemško*. Maribor: Heimatbund Verlag, 1943, 1.

25 Nagovor Rudolfa Schilcherja. *Führerdienst der Deutschen Jugend in Untersteiermark*, junij 1941, letnik 1, številka 1.

26 Wir wollen die Heimat kennenlernen, *Der Grenzgau Steiermark, Die Untersteiermark in Aus unserer Arbeit. Führerdienst der Deutschen Jugend in Untersteiermark*, september 1941, letnik 1, številka 4.

v okviru preureditve Evrope tudi na koroškem ozemlju vzpostavili pogoji za nadaljnji miren razvoj tamkajšnjega ljudstva.²⁷ Zasedila sem tudi razmišljanje o Avstriji kot velikem nemškem problemu, ki se je lahko začel reševati šele po koncu prve svetovne vojne. Pred letom 1918 Avstrija namreč ni mogla biti združena z Bismarckovim imperijem ali severnonemško zvezo, saj je v njej živelo več milijonov Slovanov in Madžarov. Za takšno državo v nemškem povezovanju ni bilo prostora, je pa Nemce vseskozi begalo vprašanje, kako bi jo lahko očistili nezaželenih narodov. Razpad monarhije, ko je Avstrija ostala samo nemška, pa je prinesel ravno to možnost.²⁸

Slika 2: Mejni prehod Libeliče v 30. letih 20. stoletja.

Vir: Arhiv KPM.

27 Avtor neznan. *Freiheitskämpfe in Deutschösterreich, Achter Band*. Berlin: Verlag von E. S. Mittler & Sohn, 1942, 69.

28 Freytagh-Loringhoven, Axel von. *Deutschlands Außenpolitik 1933–1941*. Berlin: Verlagsanstalt Otto Stollberg, 1941, 139.

SEVERNA MEJA V DRUGI SVETOVNI VOJNI

Nacistične težnje in možnost novega vojaškega spopada so občutili tudi v Kraljevini Jugoslaviji, o čemer priča fortifikacija severne meje, kjer se je vzpostavil eden izmed sektorjev Rupnikove linije, sistem utrd ob Otiškega vrha do Šentjanža, proti Dravogradu in skozi celotno Mežiško dolino do Črne na Koroškem.²⁹

Po besedah zgodovinarja Marjana Linasija lahko ravno Koroško označimo za »pravo žibelko nacizma izven Nemčije,« ki je ob anšlusu postala sosedja manjvrednega slovanskega naroda, živečega na ozemlju, ki so ga Nemci razumevali kot svojega. Tako severno kot južno od senžermenske meje so Nemci pod okriljem Kulturbunda organizirano razglašali nacistično doktrino, ki so jo lahko v polni meri začeli uresničevati z napadom na Jugoslavijo 6. aprila 1941. Ob 7.00 so nemška letala preletela Dravograd in Mežiško dolino, po več manjših spopadih in bombardiranjih pa je nemška vojska napredovala v notranjost ozemlja.³⁰ Glavna prizorišča bojev ob zasedbi so bila Črna, Žerjav, Mežica, Holmec, Prevalje, Ravne na Koroškem in Dravograd.³¹ Na zasedenem ozemlju je nacistična oblast sprva vzpostavila vojaško okupacijsko upravo, že 14. aprila 1941 pa se je uvedel sistem začasne civilne uprave. Šef civilne uprave je postal gaulaiter Koroške, podrejen neposredno Berlinu, s sedežem na Bledu, od januarja 1942 naprej pa v Celovcu. Od novembra leta 1941 pa do konca vojne je vlogo gaulaiterja opravljal dr. Friedrich. Rainer. Nemška zasedba je kraje južno od prejšnje državne meje hitro spremenila v nemško podobo. Tako kot na avstrijskem Koroškem so se tudi tu pod vodstvom Kulturbunda ukinile slovenske šole, učitelji ter uradniki, uvedla so se nemška topografska imena, nemške šole in vrtci, latinico je nadomestila gotica, slovenska osebna imena pa so prekrstili v nemška. Iz knjižnic so bile pobrane slovenske knjige, organizirali so se tečajji nemščine. Ob kapitulaciji Jugoslavije 17. aprila sta na Koroško že prišla

---

29 Skitek, Vinko. *Jugovzhodna Koroška v tretjem rajhu*. Maribor: Znanstvenoraziskovalni inštitut dr. Franca Kovačiča, 2018, 112.

30 Linasi, Marjan. »Nacistična oblast,« 143–144.

31 Linasi, Marjan, *Mežiška dolina*, 40–50.

dva rasna ocenjevalca, ki sta do 3. maja 1941 pregledala skoraj 19.500 prebivalcev. Več kot 80 % prebivalstva so (lažno) označili za vindišarje, 10 % za Nemce, preostali del pa so predstavljali Slovenci in drugi.³² S teorijo o vindišarjih so Nemci zanikali slovensko podobo Koroške, saj naj bi pri tem ljudstvu šlo za posebno etnično skupino, zvesto domovini Koroški, ki se bo hitro ponemčila. Slovenci pa so predstavljali sovražen narod, ki s svojim obstojem ogroža enotnost dežele. Teorija je po anšlusu zaradi raznarodovalne politike za kratek čas zamrla in se ponovno pojavila po koncu vojne.³³

Ob prihodu na Koroško so Nemci prevzeli obstoječe orožniške postaje in večino orožnikov zamenjali s svojim kadrom. Glavna obmejna središča v dolini so bila Črna, Mežica, Prevalje, Ravne na Koroškem, Dravograd in Libeliče.³⁴ Čeprav severna meja ni več predstavljala meje med dvema državama, je bila vseeno zavarovana z mejnimi kontrolami. Poleg tega so nadzirali tudi notranje meje med civilno upravo Štajerske in Koroške, ki je deloma še potekala po stari deželni meji, deloma pa je bila določena na novo. Notranje meje naj bi bile zgolj administrativne, vendar zaradi neuspešne priključitve ozemlja tretjemu rajhu do tega nikdar ni prišlo, kontrola pa je tako ostala. Zaradi tega so Nemci uvedli postopek prehajanja meje, kar pomeni, da prosto prehajanje med zasedenimi slovenskimi ozemlji in nemškimi rajhom ni bilo dovoljeno, omejili so tako vstop kot izstop. Prestop severne meje je tako zahteval posebno dovoljenje, ki so ga izdali okrožni policijski uradi na zahtevo prosilca, ki je moral navesti konkreten razlog in predložiti osebni dokument. Mnenje za odobritev prepustnic je podala tudi pristojna izpostava gestapa, dokončno potrditi pa jih moral šef civilne uprave.³⁵

Slika 3: Mejni prehod Špilje v letu 1941.

Vir: Nemški zvezni arhiv, slika št. 121-0727 [https://www.bild.bundesarchiv.de/dba/de/search/?yearfrom=&yearo=&query=spielfeld, dostop marec 2023].

---

32 Linasi, Marjan. »Nacistična oblast,« 14 –146; 157–158.

33 Troha, »Slovenske meje,« 179.

34 Linasi, Marjan. »Nacistična oblast,« 154.

35 Skitek, *Jugovzhodna Koroška*, 258–287.

MEJA PO KONCU VOJNE

O povojni ureditvi avstrijsko-jugoslovanske meje so se zavezniki dogovarjali že 30. oktobra 1943 na moskovski konferenci in sklenili, da je najbolje, če se meja vzpostavi na predvojni razmejnitveni črti. V skladu s tem mišljenjem je začasna vlada na Dunaju 27. aprila 1945 razglasila neodvisnost republike Avstrije, nekaj dni zatem pa je jugoslovanska vojska že osvobodila vse slovensko narodnostno ozemlje na Koroškem in Štajerskem. Kmalu za britansko vojsko so v Celovec vkorakale še jugoslovanske sile.³⁶ Med zahodnimi zavezniki na tej točki ni bilo dogovora o vzpostavitvi jugoslovanske zasedbene cone, zato so se morale jugoslovanske enote takoj umakniti iz Avstrije. Že pred njihovim prihodom na Koroško je namreč Stalin novi začasni avstrijski vladi obljubil, da bo spoštoval državne meje pred anšlusom leta 1938.³⁷ Po mnenju zgodovinarja Boga Grafenauerja je veliko težo pri dokončni razmejitvi nosil ravno rezultat koroškega plebiscita, ki je pripomogel, da so se meje po drugi svetovni vojni obnovile v skladu z izidom glasovanja.³⁸

Kljub temu pa določitev »nove stare« severne državne meje ni potekala brez problemov. V prvih povojnih letih se je vnel ponoven boj glede razmejitve, ki pa se je za razliko od oboroženega boja za severno mejo po prvi svetovni vojni, zdaj bil na diplomatskem prizorišču. Povojna vlada Jugoslavije je od zaveznikov maja 1945 zahtevala, da se na slovensko poseljenem delu Avstrije vzpostavi posebna civilna oblast, ki bi bila (za razliko od nacistične) pravična do Slovencev. Ta del ozemlja naj bi se tudi

36 Celar, *Slovenija*, 211–212.

37 Troha, »Slovenske meje«, 184.

38 Grafenauer, *Oblikovanje*, 13.

vzdržal volitev v nov avstrijski parlament. Jugoslovanske zahteve niso bile sprejete, vendar težnje po priključitvi dvojezične Koroške niso opustili. Cilj združitve celotnega slovenskega ozemlja je bil namreč znan že kmalu po okupaciji leta 1941. Za priključitev Koroške so goreče navijali in propagirali tudi koroški partizani, ki so jih podprli izgnani koroški Slovenci, ko so se vrnili iz koncentracijskih taborišč. Nov memorandum o jugoslovanskih zahtevah po združitvi ozemlja na Koroškem je bil izdan leta 1946, vendar do pogajanj na tej točki sploh ni prišlo. Prav tako ni nobene spremembe prinesel memorandum iz leta 1947 in konferenca v Parizu istega leta. Na novi pariški konferenci leta 1948 se je Jugoslavija odpovedala zahtevi po združitvi celotnega ozemlja in je vztrajala samo še samo pri priključitvi plebiscitne cone A ter manjši popravek meje pri Radgoni na Štajerskem. Pogajanja so bila za eno leto prekinjena. Februarja 1949 je Jugoslavija še enkrat klicala po določitvi severne meje v korist jugoslovanskega naroda, kar prav tako ni bilo uslišano. Zaradi hladne vojne so se zahodni zavezniki do jugoslovanskih teženj ohladili dokaj hitro po letu 1945, leta 1948 pa je zaradi spora z Informbirojem jugoslovanska vlada izgubila še podporo Sovjetske zveze, ki je sama privolila na obnovitev meje pred letom 1938. Koroško ozemlje je bilo za Jugoslavijo tako dokončno izgubljeno maja 1949 na konferenci v Parizu, kjer je bil tudi uradno sprejet Sklep o ohranitvi predvojnih meja ter z Avstrijsko državno pogodbo iz leta 1955, ki jo je podpisala tudi Jugoslavija. Vse, kar je skozi desetletno pogajanje dosegla, je bila obljuba o varovanju slovenske manjšine v Avstriji, ki pa je v praksi v naslednjih desetletjih večkrat zaživela zgolj na papirju.³⁹ Severno od državne meje je obdobje po drugi svetovni za slovensko manjšino sicer prineslo malo boljše čase, saj je bilo konec leta 1945 uzakonjeno učenje obeh občevalnih jezikov na Koroškem, kar nakazuje, da je bil s strani Avstrije priznan dvojezični značaj tega ozemlja. Tako se je poleg državne meje severneje izoblikovala še ena »severna meja«, ki je bila priznana kot narodnostna meja Slovencev. Štajerska podobne ureditve nikoli ni doživela, tam je avstrijska oblast zanimala, da bi znotraj deželne meje obstajal strnjen slovenski narod.⁴⁰

---

39 Celar, *Slovenija*, 212–216.

40 Grafenauer, *Oblikovanje*, 33

Priključitev slovenskega narodnostnega ozemlja k Jugoslaviji so podpirali tudi koroški partizani, ki so se v organiziranem odporu precej okrepili leta 1943, še bolj pa v juniju 1944. Delovali so na celotnem dvojezičnem območju. Kljub temu pa je v mišljenju zaveznikov prevladalo prepričanje, da je partizanov oz. podpornikov priključitve ozemlja k Jugoslaviji na avstrijskem Koroškem bistveno premalo za dejansko spremembo meje (ob tem moramo poudariti, da točnih števil ni, sama narava odpora pa je potekala v ilegali, kar morda tudi ni pripomoglo k jasnemu uvidu dejanskega razmaha koroškega partizanstva), prav tako pa so zavezniki že med vojno podpirali obnovitev mejne črte izpred leta 1938. Ob tem velja omeniti še dilemo, v kolikšni meri je jugoslovanska zasedba avstrijskega ozemlja maja 1945 škodovala vsem nadaljnjim prizadevanjem, saj je to potezo marsikdo v Avstriji razumel kot neupravičeno širjenje komunistične oblasti. Slovenski narod na obeh straneh meje je sicer ostal prepričan, da je bil izid plebiscita krivičen, vendar povojna prizadevanja za priključitev ozemlja niso upoštevala realnega stanja, da je načrtna in prisilna asimilacija od leta 1920 do konca vojne močno zdesetkala slovensko narodno manjšino. Koroških partizanov je bilo premalo, veliko prebivalstva pa je od Jugoslavije odvrnil tudi povojni komunistični režim.⁴¹

Prehajanje relativno zaprte slovensko-avstrijske meje je bilo od leta 1945 do začetka šestdesetih let dovoljeno samo na nadzorovanih mejnih prehodih. Zakon o gibanju na meji iz leta 1947 je določil, da se mejo lahko prestopa samo z veljavno pravno listino. Ilegalni prestopi so bili smatrani za kaznivo dejanje in so bili strogo kaznovani vse do leta 1951, ko so jih prekategORIZIRALI v prekrške. Do šestdesetih let so bili vsi, ki so legalno ali ilegalno zapustili Jugoslavijo, označeni kot begunci oz. politični emigranti. Jugoslovansko-avstrijska meja se je precej odprla v začetku 60. let, ko so leta 1962 sprejeli najprej Zakon o amnestiji, leto kasneje pa še bilateralni sporazum o delovnih migracijah v Avstrijo.⁴²

---

41 Linasi, Marjan. Koroški partizani. Protinacistični odpor na dvojezičnem Koroškem v okviru slovenske Osvobodilne fronte. Celovec: Mohorjeva, 2010, 705–708.

42 Hacin Lukšič, Marina. »Političnost migracij po drugi svetovni vojni. Od politike revanšizma do amnestije.« *Dve domovini. Two homelands*, 50 (2019), 192–193.

Državna meja med Slovenijo in Avstrijo tako še danes poteka po meji, določeni v letih 1920–1923. Označuje jo 7141 mejnikov, razdeljenih na XXVII sektorjev. Slovenija skrbi za ohranjanje in obnavljanje meje od VIII. do XXI. sektorja.⁴³ Po osamosvojitvi Slovenije se potek meje ni več spreminjal, velja pa omeniti, da se je ozemlje južno od severne meje v okviru odprtih meja Evropske unije ponovno bolj povežalo oz. na nek način tudi združilo s slovensko manjšino na drugi strani.⁴⁴

SKLEP

Severna meja je po koncu prve svetovne vojne zarezala v slovenski živelj na Koroškem in to zgodovinsko deželo po več stoletjih razdelila med državi naslednici Avstro-Ogrske monarhije, Avstrijo in Kraljevino SHS. Po koncu vojne je hitro postalo jasno, da se bo za severno mejo treba boriti tudi z orožjem. Na območju Maribora in Podravja s Kozjakom je hitro odreagirala general Rudolf Maister, katerega ozemeljske pridobitve so v veliki meri obveljale pri vzpostavljanju nove državne meje. Narodni svet za Mežiško dolino je z Malgajevim vpoklicem ključno pripomogel pri ubranitvi Mežiške doline pred nemško zasedbo. Odločitev Narodne vlade za Slovenijo, ki je pred Celovcem zaustavila in odpoklicala Malgajeve čete, pa je bila v več vidikih neposrečena, saj se njeno prepričanje, da bo celotno dvojezično ozemlje tako ali tako z mirovnim sporazumom dodeljeno Kraljevini SHS, izkazalo za jalovo. Po več ofenzivah in protiofenzivah v prvi polovici leta 1919 so velesile na pariški mirovni konferenci sklenile, da se bo razmejitev na spornem ozemlju določila s pomočjo plebiscita, ki pa se je za jugoslovansko stran končal s porazom. Celovška kotlina je pripadla Avstriji. Na obeh straneh nove meje je pri mnogih vladalo nezadovoljstvo, tako nemški kot slovenski prebivalci pa so bili prepričani, da jim je bila storjena krivica. Bolj odločni so bili nemški nacionalisti, ki so na podlagi prepričanja, da sta Koroška in Štajerska zgodovinsko nemški, vse od dvajsetih let naprej zahtevali revizijo jugoslovansko-avstrijske državne meje. Prvi uspeh so doživeli ob anšlusu

---

43 Celar, *Slovenija*, 109.

44 Linasi in Kos, *Koroški plebiscit*, 69.

Avstrije leta 1938, z napadom na Jugoslavijo in zasedbo aprila 1941 pa se je uresničila nemška težnja po ponovni združitvi celotnega ozemlja. Severna meja je med drugo svetovno vojno izgubila vlogo državne meje, vendar je bila kot notranja meja rajha vseskozi strogo nadzorovana. Ob osvobajanju slovenskega narodnostnega ozemlja na Koroškem in Štajerskem s strani jugoslovanske vojske maja 1945 so se ponovno razplamtele težnje po združitvi slovenskega naroda v okviru nove Jugoslavije, vendar jugoslovanske zahteve skozi desetletni diplomatski boj pri zahodnih zaveznikih nikoli niso bile uslišane. Zavezniki so zagovarjali obnovitev mejne črte, ki se je vzpostavila po koroškem plebiscitu. Leta 1949 je bil na pariški konferenci tako sprejet Sklep o ohranitvi predvojnih meja, ki ga je dokončno zapečatila Avstrijska državna pogodba leta 1955. Čeprav se je Avstrija s pogodbo zavezala k spoštovanju slovenske manjšine in njenih pravic, pa iz nemirnih desetletij po drugi svetovni vojni na avstrijskem Koroškem vidimo, da določil pogodbe nikoli ni v celoti upoštevala in je še naprej izvajala načrtno asimilacijsko politiko, ki je postopoma zmanjševala pripadnike slovenske manjšine v avstrijski državi. Slovenska manjšina na Koroškem se tudi danes aktivno trudi za ohranjanje slovenskega jezika in kulture, vsaj v simbolnem smislu pa je od leta 2007, ko je v Sloveniji začel veljati Schengenski sporazum, spet združena z matičnim narodom. O severni meji se je v slovenskem zgodovinospisju že veliko pisalo in raziskovalo, sama pa sem poskušala skozi prispevek na kratko strniti razne ugotovitve in mišljenja naših zgodovinarjev in zgodovinarok ter z njihovo pomočjo orisati vzpostavitev in določanje severne meje skozi različne prelomne dogodke v 20. stoletju.

SEZNAM VIROV IN LITERATURE

Viri

GURS, zbirka elaboratov za parcelo 828/311, Načrt parcele, 1913.

GURS, zbirka elaboratov za parcelo 828/311, Naznanilni list Davčnega okraja Prevalje, 1925.

Nagovor Rudolfa Schilcherja. Führerdienst der Deutschen Jugend in Untersteiermark, junij 1941, letnik 1, številka 1.

Razmejitev na Koroškem. Slovenec, 17. september 1922, letnik 50, št. 203.

Wir wollen die Heimat kennenlernen, Der Grenzgau Steiermark, Die Untersteiermark in Aus unserer Arbeit. Führerdienst der Deutschen Jugend in Untersteiermark, september 1941, letnik 1, številka 4.

Literatura

Avtor neznan. *Freiheitskämpfe in Deutschösterreich, Achter Band*. Berlin: Verlag von E. S. Mittler & Sohn, 1942.

Celar, Branko. *Slovenija in njene meje v treh zgodovinskih obdobjih*. 1914/1920, 1941/1975, 1991/2021. Ljubljana: Zveza policijskih veteranskih društev Sever, 2021.

Ferenc, Tone. »Spomenice o nemških ozemeljskih zahtevah v Sloveniji leta 1940.« *Zgodovinski časopis*, 29/ 3–4 (1975), 219–246.

Freytagh–Loringhoven, Axel von. *Deutschlands Ausenpolitik 1933–1941*. Berlin: Verlagsanstalt Otto Stollberg, 1941.

Grafenauer, Bogo. *Oblikovanje severne slovenske narodnostne meje*. Ljubljana: Zveza zgodovinskih društev Slovenije, 1994.

Hacin Lukšič, Marina. »Političnost migracij po drugi svetovni vojni. Od politike revanšizma do amnestije.« *Dve domovini. Two homelands*, 50 (2019), 183–198.

Klagges, Dietrich. *Geschichte als nationalpolitische Erziehung*. Frankfurt: Verlag Moritz Diesterweg, 1940.

Linasi, Marjan, Marjan Kos. *Koroški plebiscit. Jugovzhodna Koroška v prevratnem času 1918–1920*. Slovenj Gradec: Koroški pokrajinski muzej, 2020.

Linasi, Marjan. »Nacistična oblast na Koroškem 1938–1945 in njena politika do Slovencev.« *Prispevki za novejšo zgodovino*, XXXVII (1997), 141–161.

Linasi, Marjan. *Koroški partizani. Protinacistični odpor na dvojezičnem Koroškem v okviru slovenske Osvobodilne fronte*. Celovec: Mohorjeva, 2010.

Linasi, Marjan. *Mežiška dolina in območje Dravograda v viharnih letih 1941–1945. Partizanski odpor, revolucija, prevzem oblasti, žrtve*. Celovec: Mohorjeva, 2019.

Lukas, F. J. *Lerne Deutsch. Uči se nemško*. Maribor: Heimatbund Verlag, 1943.

Skitek, Vinko. *Jugovzhodna Koroška v tretjem rajhu*. Maribor: Znanstvenoraziskovalni inštitut dr. Franca Kovačiča, 2018.

Štih, Peter, Vasko Simoniti, Peter Vodopivec. *Slovenska zgodovina II. Od prazgodovinskih kultur do začetka 21. stoletja*. Ljubljana: Modrijan, 2016.

Troha, Nevenka. »Slovenske meje v 20. stoletju. Problematika nastanka državnih mej Republike Slovenije.« V: *Osamosvojitve 1991: država in demokracija na Slovenskem v zgodovinskih razsežnostih*, ur. Mitja Ferenc, Jurij Hadalin in Blaž Babič. Ljubljana: Znanstvena založba Filozofske fakultete Univerze v Ljubljani, 2011, 175–196.

POVZETEK

Prispevek oriše zgodovinski pregled dogajanja na slovenski severni meji, ki je vse od konca prve svetovne vojne predstavljala turbulentno točko na slovensko-avstrijskem geopolitičnem odru. V prvem delu predstavi dogajanje na Koroškem tik po koncu vojne ter vprašanje severne meje, ki se je po oboroženih bojih držav naslednic razpade Avstro-Ogrske monarhije, t. j. Kraljevine SHS in republike Avstrije dokončno reševalo na Pariški mirovni konferenci leta 1919, kjer je tudi padla odločitev o izvedbi plebiscita na spornem ozemlju. 10. oktobra 1920 se je v plebiscitni coni A z več kot 95% volilno udeležbo prebivalstvo območja odločilo za priključitev k republiki Avstriji, na terenu pa je po plebiscitu do konca oktobra 1923 potekala fizična vzpostavitev nove državne meje. Ta je bila zarisana v skladu z rezultati plebiscita, z izjemo majhne slovenske vasi Libeliče, ki se je dve leti močno upirala avstrijski oblasti in zahtevala priključitev k matičnemu narodu, kar ji je po dveh letih truda in ponovne internacionalizacije mejnega vprašanja tudi uspelo. Prispevek nadaljnje predstavi dogajanje na severni meji v času vzpona nacizma, s poudarkom na anšlusu Avstrije leta 1938 in posledic, ki jih je ta prinesel za slovenske sosedo. Osredotoča se tudi na severno mejo v drugi svetovni vojni, natančneje na spremembe po nemški okupaciji ozemlja v aprilski vojni leta 1941. Naslednjo prelomnico na severni meji prinaša konec druge svetovne vojne, ko je bila zdaj avstrijsko-jugoslovanska meja, kljub jugoslovanskim zahtevam po združitvi celotnega slovenskega ozemlja, obnovljena v predvojnem obsegu. Koroško ozemlje je bilo za Jugoslavijo tako dokončno izgubljeno maja 1949 na konferenci v Parizu, kjer je bil uradno sprejet Sklep o ohranitvi predvojnih meja ter z Avstrijsko državno pogodbo iz leta 1955.

Utrdbena linija Kraljevine Jugoslavije na Koroškem in Štajerskem (6. sektor)

Aleksander Duh

131

IZVLEČEK

V aprilskih dneh leta 1941 je utrdbena linija na Koroškem in Štajerskem vsaj kratkotrajno uspela zadržati nemško napredovanje. Boji so potekali pri Dravogradu, v Mežici na Koroškem in v Šentilju in Radgoni na Štajerskem. V prispevku bo predstavljena izgradnja in umeščanje utrdbene linije v pokrajino ter njeni današnji ostanki.

Ključne besede

vojna, obrambna linija, fortifikacije, obramba

ABSTRACT

In the days of April, in 1941, the fortification line in Carinthia and Styria managed to hold back the German advance, at least for a short time. The battles took place near Dravograd, in Mežica in Carinthia and in Šentilj in Styria. The paper will present the construction and placement of the fortification line in the landscape and its present-day remains.

Key words

war, defensive line, fortifications, defense

UVOD

Človek je že od prazgodovine želel zaščititi sebe, svoje ljudi in svoje premoženje. Ko se človek za stalno naseli, se začne ščititi z nasipi zemlje, ki jim dodaja veje, kole, kamenje ...

Fortifikacija izhaja iz latinske besede *fortis* (močan, odporen) in *facere* (ustvariti, izgraditi), angleške in francoske besede *fortification*, italijanske besede *fortificazione* in nemške besede *Befestigung*. Je znanost, ki se ukvarja z ureditvijo zemljišča, da bi se ustvarili ugodni pogoji za izvajanje borbe in vojaške operacije.¹

Revolucijo pri projektiranju in izgradnji fortifikacij prinese uporaba ognja oz. uporaba topov, ki so iz leta v leto imeli daljši doseg in tako korenito spremenili taktiko napadalcev. Višino obzidja so morali zamenjati z njegovo širino, saj so le tako lahko preživeli topovsko obstreljevanje.² V 18. in 19. stoletju se fortifikacija deli na stalne in poljske, v katerih pehotni vojaki trpijo zaradi šrapnelov in napadov sovražne pehote.

20. stoletje je stoletje, v katerem je gradnja fortifikacij bila še posebej pomembna, saj se je ognjena moč topništva večala, s tem pa tudi žrtve med pehotnimi vojaki. V balkanskih vojnah t. i. »sodu smodnika« (1912–1913) so članice Balkanske zveze (Srbija, Bolgarija, Grčija in Črna gora) želele uresničiti skupni cilj – osvoboditi se turške nadoblasti. V drugi balkanski vojni je nastal spor zaradi delitve ozemlja, še posebej Makedonije med Srbi in Bolgari.³ Tudi v ostalem delu Evrope in s tem sveta so bile države prisiljene v povezave. Velika Britanija, Francija in Rusija so se povezale v trozvezo, *triple entente*, od zdaj imenovano antanta. S tem sta si v Evropi stali nasproti dve

---

1 *Vojna enciklopedija*. Redakcija vojne enciklopedije. Beograd. 1972, 17.

2 *Vojna enciklopedija*, 18.

3 Čuček, Janez, et al. *Stoletje svetovnih vojn*. Ljubljana. Cankarjeva založba, 1981, 32.

nasprotujoči si skupini držav, že leta 1882 sklenjena zveza Nemčije, Avstro-Ogrske in Italije, t. i. centralne sile in nova zveza, antanta.⁴

Prva svetovna vojna (1914–1918) je prinesla velike preizkušnje za graditelje fortifikacij, še posebej tudi za vojake, ki so od kakovosti fortifikacije bili življenjsko odvisni. Francoska trdnjava Verdun in njegova uspešna obramba je ponovno prinesla zaupanje v fortifikacijo, ki je po vojni doživela razcvet.⁵

Antantne sile so 26. septembra 1918, okrepljene z ameriškimi enotami, na zahodni fronti prešle v ofenzivo, ki je nemške sile niso mogle zadržati. Dne, 11. novembra 1918, je Nemčija podpisala premirje. Vojna je bila končana.⁶

Sledila je mirovna konferenca. Mirovna konferenca v Parizu se je začela 18. januarja 1919, v času, ko je po Evropi kosila epidemija, neke vrste gripe (t. i. španska bolezen), ki je od jeseni 1918 do konca leta 1919 ubila skoraj 20 milijonov ljudi ali dvakrat toliko kot prva svetovna vojna. Osrednja osebnost konference je bil nedvomno ameriški predsednik Thomas Woodrow Wilson, ki je predstavil svoj program v 14. točkah in jih je takratna Evropa sprejela z navdušenjem. Seveda je razen izdelanih političnih konceptov, med katere štejemo tudi idejo o ustanovitvi Društva narodov, Wilsonovo avtoriteto krepilo tudi dejstvo, da je nastopal kot predsednik Združenih držav Amerike, ki so bile ob koncu vojne lastnik skoraj polovice svetovnega kapitala in pri katerih so bile močno zadolžene najmočnejše antantne države.⁷ Najprej je bila sklenjena mirovna pogodba med zavezniki in Nemčijo v Versaillesu, 28. junija 1919. Pogodba je bila v bistvu diktat antante premagani državi, ki so jo *urbi et orbi*, razglasili za izključnega krivca za

---

4 Nečak, Dušan in Božo Repe. *Prelom: 1914–1918; svet in Slovenci v prvi svetovni vojni*. Ljubljana: Sophia, 2005, 12.

5 Verdun je bil utrjen kraj in pomembna zveza med osrednjim in vzhodnim delom zahodne fronte. Od 21. februarja 1916 so tukaj Nemci skušali prodrati. Napadali so z močno vojsko in topništvom. Francozi so z nasprotno ofenzivo spet pridobili izgubljeno ozemlje. Tu so bili najbolj množični in najbolj krvavi boji v prvi svetovni vojni. Francozi so tu izgubili 350 000, Nemci pa 335 000 mož. *Mala splošna enciklopedija*, Državna založba Slovenije, Ljubljana, 1976.

6 Nečak, Repe. *Prelom*, 146.

7 Bleicken, Jochen. *Svetovna zgodovina od začetkov do danes*. Ljubljana: Cankarjeva založba, 1976, 544.

svetovno vojno. Mirovni pogoji so bili zelo težki, pri njih je najbolj vztrajala Francija. Nemčija ni smela imeti večje vojske in tudi ni smela vpeljati splošne vojaške obveznosti. Antanti je morala izročiti večino težkega orožja in se obvezati, da bo uničila veliko število pušk. Prepovedano ji je bilo imeti večjo vojno mornarico in graditi podmornice. Bodoča nemška vojska je lahko štela le 100.000 mož, prostovoljcev. Nemčiji je mirovna pogodba odvzela pokrajini Alzacijo in Loreno, ki ju je znova dobila Francija, pokrajini Eupen in Malmedy je dobila Belgija. Danska je dobila severni Schleswig, na vzhodu je Nemčija, v korist obnovljene Poljske, izgubila zahodno Prusijo, Poznansko ter Gornjo Šlezijo, ki so bile naseljene pretežno s Poljaki. Nemčiji je bilo izrecno prepovedana združitev z republiko Avstrijo, odvzete so ji bile tudi vse prekomorske kolonije. Najtežje določilo mirovne pogodbe je bila vojna odškodnina, ki bi jo morala Nemčija plačati antantnim zaveznikom (126 milijard zlatih mark).⁸ Račun je bil velikanski, izterjevalci neusmiljeni. Versajska mirovna pogodba je bila vzorec za vse nadaljnje pogodbe med antanto in ostalimi poraženkami.⁹

Druga po vrsti je bila mirovna pogodba v Saint-Germainu, sklenjena 10. septembra 1919, med antanto in republiko Avstrijo (nemškimi delom nekdanje Avstro-Ogrske). Na delu nekdanje Avstro-Ogrske je nastala Češkoslovaška, Italija je dobila južno Tirolsko do Brennerja, kjer je živelo večinoma nemško prebivalstvo. Zaradi Londonskega sporazuma je antanta obljubila Italiji tudi južnoslovanske pokrajine nekdanje avstrijske monarhije: slovensko primorje s Trstom, Istro, del Koroške in Kranjske. Za vse te dežele so se med Italijo in Kraljevino Srbov, Hrvatov in Slovencev bili težki diplomatski boji, sporazum je bil dosežen šele z mirovno pogodbo leta 1920 v Rapallu¹⁰. Novi Kraljevini Srbov, Hrvatov in Slovencev je bil priznan delček Koroške, slovenska Štajerska, Krajnska in Dalmacija ter Bosna in Hercegovina. Poljska je

---

8 Prav tam, 546–547.

9 Mikeln, Miloš. *Pekel 1941*. Ljubljana: Cankarjeva založba, 1981, 8.

10 Več o tem: Mikša Peter, Alenka Fikfak, Janez P. Grm; *Rapalska meja in njen vpliv na zgodovinski prostorski razvoj okolice: primer Žirovske kotline*. Glasilo Združenja za promocijo kulturne dediščine, raziskav in novih tehnologij – Retrospektive. Ljubljana, 2022.

dobila Galicijo.¹¹ Pogodba z Madžarsko je bila podpisana 4. junija 1920 v Trianonu. Z njo je bila določena tudi sedanja meja med Slovenijo (takrat Kraljevino Srbov, Hrvatov in Slovencev) in Madžarsko.¹² Kot država naslednica dvojne monarhije je bila Madžarska spoznana za povzročiteljico vojne. S pogodbo so jo ozemeljsko močno skrčili, izgubila je mnogo ozemlja, po nekaterih izračunih kar 70 % nekdanjega ozemlja Ogrske. Ozemlje je morala odstopiti: Avstriji Gradiščansko, Romuniji Transilvanijo, Bukovino in večji del Banata, Češkoslovaški Slovaško in Podkarpatsko Rusijo (Karpatsko Ukrajino) in Kraljevini Srbov, Hrvatov in Slovencev Hrvaško, Slavonijo, del Banata in Prekmurje.¹³ K oblikovanju ozemlja je prispevala tudi Rapalska meja. Bila je rezultat dogovora iz leta 1920, ko sta v italijanskem mestu Santa Margherita Ligure pri Rappalu na Ligurijski obali Kraljevina SHS in Kraljevina Italija potrdili pogodbo, s katero je bila po prvi svetovni vojni določena meja med državama. Meja je grobo presekala ozemlje, na katerem so živeli Slovenci, in jih razdelila. Pod Italijo so prišle Goriška z Istro, precejšen del Krajnske (Bela peč na Gorenjskem in večji del Notranjske z Idrijo, Črnim Vrhom, Vipavo, Postojno, Pivko, Senožečami in Ilirsko Bistrico) ter del Koroške (Kanalska dolina).¹⁴

OBRAMBNE LINIJE V EVROPI MED OBEMA VOJNAMA

Po koncu prve svetovne vojne je Francija prva v Evropi začela razmišljati, kako zavarovat državne meje pred nepričakovanim napadom Nemčije. Maginotova linija (*LA LIGNE MAGINOT*). Utrjena naj bi bila celotna meja, in sicer po sistemu stalnih utrdb, ki jih je sestavljalo nekaj povezanih linij, pehotnih in artilerijskih objektov, opazovalnic, zaklonišč in poveljniških mest. Kombinacija lahkih in težkih objektov z močnimi odpornimi točkami, dopolnjena s sistemom ovir, naj bi zaustavila prvi sovražnikov napad in omo-

---

11 Bleicken, Jochen. *Svetovna zgodovina od začetkov do danes*. Ljubljana. Cankarjeva založba, 1976, 547.

12 *Enciklopedija Slovenije*, Ljubljana. Mladinska knjiga, 1994, 243.

13 Nečak, Repe.: *Prelom*, 166.

14 Več o tem: Mikša Peter, Matija Zorn: *Rapalska meja: četrto stoletje obstoja in stoletje dediščine*. Nečakov zbornik. Procesi, teme in dogodki iz 19. in 20. stoletja. Univerza v Ljubljani, Filozofska fakulteta, Ljubljana, 2018.

gočila nemoteno mobilizacijo lastnih sil ter prehod v protinapad in prenos bojev na sovražnikovo ozemlje.

Sama linija ni bila enotna neprekinjena črta, saj je bila zgrajena iz več kot 500 ločenih utrdb in drugih stavb, katerim so dodali neprekinjeno linijo profitankovskih ovir in bodeče žice. Ob zaključku gradbenih del je bila Maginotova črta sestavljena iz treh poglavitnih odsekov: osnovne Maginotove črte, Maginotovega podaljška in Male Maginotove črte. Osnovna Maginotova črta je bila razdeljena v dve utrjeni regiji, regijo Metz in regijo La Lauter, med katerima se je nahajala Posarska vrzel. Brez močnejših utrdb vzdolž reke Ren je od mest Hagenau in Seltz do švicarske meje vključevala še niz utrdb, temelječih na lahki oborožitvi, imenovani Porenske utrdbе. Zajemala je zelo raznolik teren. Regija Metz se je začela v hriboviti rudarski regiji Lorene, blizu mesta Longuyon, zaokročila je nekoč nemško, utrjeno mesto Thionville in se zaključila ob robu Posarske vrzeli v mestu St. Avold.¹⁵

Kot se je izkazalo med drugo svetovno vojno, je bila ena od napak Francozov pri gradnji celotne obrambne linije tudi v razmišljanju, da je Ardenski gozd neprehoden za sovražnika in ga ni treba posebej zavarovati. Nemci so z novo taktiko vojskovanja, imenovano *blitzkrieg*, najprej preprosto zaobšli celotno linijo ob Belgiji in na ta način izolirali vojaško silo na liniji, katere namen je bil zagotoviti mobilizacijo vojske v notranjosti, ki se tako sploh ni začela. Sama hitrost prodora Nemcev prek Belgije v Francijo je popolnoma presenetila in posadke utrdb na liniji ohromila. Nemcem je uspelo, da je Francija zelo hitro podpisala kapitulacijo, s tem je bila posledično poražena tudi celotna Maginotova linija, ker so se posadke utrdb predale.¹⁶

Osnova za gradnjo nemške obrambne linije (SIEGFRIED LINIE). Siegfriedova linija je predstavljala Hindenburška linija, ki je bila zgrajena

---

15 Kaufmann, Joseph E., in Robert M. Jurga. *Fortress Europe: European fortifications of world war II*. Da Capo Press; Cambridge, 2002, 13-15.

16 Prav tam, 16.

med letoma 1916 in 1917 na severu Francije, se pravi med prvo svetovno vojno. Sestavljena je bila iz obrambnih položajev oziroma utrdb in protitankovskih ovir. Celotna linija je bila grajena v tridesetih letih 20. stoletja nasproti Maginotove linije in je služila kot odgovor na gradnjo francoskih utrdb vzdolž zahodne nemške meje, zato so jo Nemci imenovali tudi Westwall. Ime Siegfriedova linija so uporabljali predvsem zavezniki.¹⁷

Zgrajena je bila bolj zato, da bi se širila nacistična propaganda moči kot iz strateških razlogov za izvajanje obrambe ob primeru sovražnikove agresije. Adolf Hitler jo je načrtoval od leta 1936, gradnja pa je potekala med letoma 1938 in 1940.¹⁸

Program zračne obrambe je predstavljal gradnjo posebej prirejenih in strukturiranih bunkerjev, ki so imeli v svoji sestavi protiletalske topove velikega kalibra in so bili do 40 km oddaljeni od zadnjih obrambnih položajev. Poleg protiletalskega orožja so centri zračne obrambe vsebovali še betonska zavetišča, bunkerje z bivalnimi prostori, skladišča za strelivo in položaje za upravljanje z ognjem.¹⁹

Vzdolž celotne Siegfriedove linije so Nemci na območjih brez naravnih ovir pred prve obrambne položaje gradili oziroma postavljali protipehotne in protitankovske ovire, med katerimi so se najbolj značilne imenovalle kar »zmajevi zobje« ali »mozolji«. Namen teh ovir je bil, da bi sovražnikovim tankom onemogočili dostop do ugodnih strelskih položajev za napad na nemške bunkerje, med sabo so bili povezani z železobetonskimi stožci.

Vallo Alpino, slovensko Alpski zid, so Italijani začeli graditi v tridesetih letih 20. stoletja, ko je bila vsa Evropa že prežeta s predvojnimi vzdušjem. Gre za cel obrambni lok, ki so ga napeli čez vrh italijanskega škornja, da bi odvrnili vsakogar, ki bi želel prodreti vanj z zahoda, severa in vzhoda. Potekal je vzdolž celotne kopenske meje, od Genovskega zaliva po grebe-

---

17 Osborn, Patrick R., and Marc Romanych. *The Hindenburg Line*. Oxford, Bloomsbury Publishing, 2016.

18 Siegfriedova linija: https://www.wikiwand.com/sl/Siegfriedova_linija (dostop: januar 2022).

19 Prav tam.

nih Alp ob mejah s Francijo, Švico, Avstrijo in Jugoslavijo do Reškega zaliva. Dolg je bil 1850 km.²⁰ Gradnja se je začela leta 1932, za gradnjo samih utrd ob meji so takratne italijanske oblasti zaposlovala samo preverjene fašistične simpatizerje iz notranjosti Italije. Pri gradnji obsežnega cestnega omrežja, vojašnic in skladišč so dobili delo tudi domačini Slovenci. Vzhodni del so gradili po črti Peč, Jalovec, Triglav, Bogatinsko sedlo, Možic, Črni vrh nad Cerknim, Blegoš, Bevkov vrh, Hotedršica, Planina, Javorniki, Bička gora, Snežnik, Kastav, Reka, ob meji določeni z Rapalsko pogodbo 12. novembra 1920. Z gledišča prehodnosti so Italijani z rapalsko mejo na severu obvladovali: prehod med Kanalsko in Ziljsko dolino oz. med Furlanijo in avstrijsko Koroško, Postojnska vrata kot najnižji prehod med Furlanijo in Srednjo Evropo ter obe ključni severnojadranski lukji; Trst (z zaledjem) in Reko (brez zaledja).²¹ Namesto da bi slepo sledili takrat vodilnim Francozom, so Italijani svoje utrdbe prilagodili alpskemu terenu. Tako utrdbe niso predstavljale neprekinjene obrambne črte, temveč so jih skoncentrirali v centre odpora (*centro di resistenza*) na krajih, kjer je bil mogoč lahek prehod. Razporejali so jih na tak način, da so sovražnika usmerjale v navzkrižni ogenj.²²

Zid naj bi v glavnem sestavljali dve obrambni črti: 1. prva (*Zona di Sicurezza*) je potekala tik ob rapalski meji. Večkrat so utrdbe postavili ob vznožje grebenov, ki so lažje branljiva. Črta je potekala po: Fužinah, Vršiču, Lepeni, Bogatinu, Lajnarju, Poreznu, Godoviču, Hrušici, Planini, Javorniku, Snežniku, Gomancah, Klani, Reki.

2. Druga cona (*Zona di Resistenza*) je potekala nekaj kilometrov za prvo črto. Oddaljenost od prve črte je bila pogojena s terenom. Potekala je po: Peči, Mangartu, Učji, dolini reke Idrijce, Črnemu vrhu, Javorniku, Nanosu, Pivki, Milanji, Jelšanah, obronkih Čičarije do Opatije.

---

20 Jankovič Potočnik, Aleksander. *Rupnikova linija, odkrivanje utrd ob Rapalski meji*. Vrhnika: Ad pirum, 2008, 64.

21 Mikša Peter, Alenka Fikfak, Janez P. Grm; *Rapalska meja in njen vpliv na zgodovinski prostorski razvoj okolice: primer Žirovske kotline*. Glasilo Združenja za promocijo kulturne dediščine, raziskav in novih tehnologij – Retrospektive. Ljubljana, 2022.

22 Jankovič Potočnik, Aleksander. *Rupnikova linija, odkrivanje utrd ob Rapalski meji*. Vrhnika: Ad pirum, 2008, 64–65.

3. Tretja cona (*Zona di Schieramento*), območje za obema črtama, v katerem so bili nameščeni težko topništvo, protiletalski topovi ter zbirališča čet za protinapad. Skupno število italijanskih vojakov, ki naj bi varovali rapalsko mejo, je bilo okrog 15.000.²³

Linija v Grčiji (GRAMMI METAX) je ime dobila po Ioannisu Metaxasu, ki je bil v tistem času premier grške vlade in se je odločil za gradnjo linije. Predstavlja verigo vojaških utrdb, ki so bile zgrajene vzdolž meje med Grčijo in Bolgarijo, namenjene obrambi Grčije pred morebitnimi napadi Bolgarije. Gradnjo so začeli junija leta 1936, ampak do začetka vojne leta 1941 še ni bila popolnoma dokončana. Naloga Metaxasa je bila, da na mejnem planinskem, gozdnatem zemljišču, kjer tudi ni cest, na strmih grebenih in plazovitih dolinah onemogoči prodor sovražnika s severa (Bolgariji) in omogoči grškim silam, da gredo s tega terena v ofenzivo. Glavni del linije je potekal od reke Meste – Nestohorion – Kato Nevrokopion – Cingeli – Ankistron – Belasica in je zapirala smeri prek Nevrokopa in doline Strumne vode v vzhodni Makedoniji (Severna Makedonija), kot tudi smer Ksanti – Drama, ki vodi bočno na prvi dve smeri. Na mestanskem odseku so zgrajeni objekti stalne fortifikacije (cca. 300 bunkerjev), in fortifikacije poljskega tipa. Samostojne fortifikacije (odporne točke) in položaji fortifikacij poljskega tipa so na nevrokopskem odseku širine 40 km in so zapirali smer Nevrokop – Ser – Solun in Drama – Kavala. Fortifikacije, ki so zapirale dolino Strume, so bile predvidene kot glavne fortifikacije za protiofenzivo. V Rupelski steni, fronti, dolgi 25 km, so bile poleg samostojnih fortifikacij zgrajene fortifikacije poljskega tipa.²⁴

Mannerheimova črta (MANNERHEIMIN LINJA) je linija fortifikacij na Finskem in je varovala Finsko pred napadom z vzhoda, Sovjetsko zvezo. Zgrajena je bila po pokrajini Kareliji na jugu Finske. Ime je dobila po maršalu Gustafu Mannerheimu. Finci so linijo gradili v dveh fazah, prvo od leta

---

23 Žorž, Grega. Po poteh Rapalske meje – zgodovinska pot Podbrdo. Slovenija VIII: (ekskurzija geografskega društva). Ljubljana: Založba ZRC, 2018, 185.

24 Vernon, Victoria, in Klaus F. Zimmermann. „Walls and fences: A journey through history and economics.“ *The economic geography of cross-border migration*. Springer, Cham, 2021. 33–54.

1920 do 1924, drugo od leta 1932 do 1939. Sestavljena je bila iz 157 mitraljeških položajev in osem artilerijskih položajev. Linija je bila sestavljena iz samostojnih fortifikacij, kombiniranimi s tankovskimi in pehotnimi ovirami, ki so jim dodajali veliko naravnega materiala, predvsem lesa in kamenja.²⁵

Finski pregovor »samo sonce je dobra stvar, ki pride z vzhoda« zelo dobro razloži, kaj so si Finci mislili o Sovjetih, ko so leta 1917 razglasili neodvisnost in se leto za tem zapletli v državljansko vojno, v kateri so lahko upravičeno pričakovali intervencijo Sovjetske zveze. Linijo naj bi gradili skupaj z Nemci in Finci, pomagali bi tudi ruski vojni ujetniki. Prvih sto utrd (bunkerjev) so zgradili med letoma 1920 in 1924. Zaradi visokih stroškov gradnje so bile te utrdbe le delno zaščitene s plastmi betona in pred napadi artilerije premalo odporne. Druga faza gradnje se je začela aprila 1934 in se posešila leta 1938, ko je bilo stanje v Evropi zelo napeto (priključitev Avstrije Nemčiji ...).²⁶

Med drugo svetovno vojno je bila linija uporabljena v t. i. zimski vojni med takratno Sovjetsko zvezo in Finsko. Največji bitka na celotni obrambni liniji se je odvijala v bližini mesta Soldatskoje, imenovana bitka za Summo. Zaradi velikih izgub in neverjetnega pritiska napadalcev je bil maršal Mannerheim, ki je bil odgovoren za izvajanje obrambe na liniji, prisiljen podpisati vdajo celotne linije.²⁷

Sistem fortifikacij na Češkoslovaškem (*BENEŠOVA LINIE*) so Nemci imenovali po predsedniku Češkoslovaške Benešu. Graditi so ga začeli med letoma 1935 in 1939 z namenom zaščititi meje z Nemčijo, kasneje tudi z Madžarsko. Fortifikacije bi morale zadržati napad sovražnika tako dolgo, da bi država izpeljala mobilizacijo.²⁸

---

25 Rintala, Marvin. „A Frozen Hell: The Russo-Finnish Winter War of 1939-1940.“ 1992, 177-179.

26 Prav tam.

27 Več o tem v: *Irincheev, Bair. The Mannerheim Line 1920-39: Finnish Fortifications of the Winter War.* Bloomsbury Publishing, 2013.

28 Bettinger, Dieter in Büuren, Martin. *Der Westwall 2: Die Geschichte der deutschen Westbefestigungen im Dritten Reich.* Osnabruck: Biblio Verlag, 1990, str. 249-250.

Čehoslovaki so se pri gradnji fortifikacij zgledovali po Francozih in njihovi fortifikaciji na Maginotovi liniji. Sama gradnja, oprema in projektiranje so bili precej boljši kot na Maginotovi liniji, to pa predvsem zato, ker so sitem fortifikacij na Češkoslovaškem gradili vsaj pet let kasneje, kot je bila grajena fortifikacija v Franciji.²⁹

Utrdbe Beneševe linije med drugo svetovno vojno niso nikoli služile svojemu namenu, ker je Hitlerju uspelo dobiti celotno utrdbeno linijo brez boja. Hitler je namreč hotel zavzeti dele Češkoslovaške, kjer je bilo veliko nemških manjšin, z uporabo vojaške sile. Ker se velike evropske države s tem Hitlerjevim namenom niso strinjale, so mu z Münchenskim sporazumom, ki ga je Nemčija podpisala skupaj s Francijo in Veliko Britanijo septembra 1938, omogočile zavzeti dele Češkoslovaške v zameno za premirje. Ko je Nemčija okupirala Češkoslovaško, so Nemci te utrdbene objekte uporabili za testiranje novih orožij in taktike; urili so tudi postopke za napad na francosko Maginotovo linijo in belgijske utrdbes, kot kaže, zelo učinkovito. Po padcu Belgije, Francije in drugih držav v bližini so Nemci začeli razgradnjo Beneševe linije. Razstrelili so kupole bunkerjev, odstranili določene dele obrambne linije in te potem uporabili pri gradnji Atlantskega zidu na obalah zahodne Evrope.³⁰

NASTANEK KRALJEVINE JUGOSLAVIJE

Želja južnih Slovanov po večjih pravicah znotraj Avstro-Ogrske se je pokazala v *trialistični* ideji v Majniški deklaraciji 30. maja 1917, dan prej pa je nastal Jugoslovanski klub, v katerem so se združili slovenski, hrvaški in oba srbska poslanca iz avstrijskega dela monarhije. Klub je imel ob ustanovitvi 33 članov. V imenu kluba je dr. Anton Korošec v nemškem jeziku prebral t. i. Majniško deklaracijo. Deklaracija je bila zavrnjena, Nikola Pašić je sredi julija 1917 na Krfu sklical konferenco, na kateri sta sodelovala srbska vlada in Jugoslovanski odbor. Rezultat je predstavljala t. i. Krfska deklaracija, sprejeta

---

29 Allcorn, William. *The Maginot Line: 1928 – 45*. Oxford: Osprey Publishing, 2003, 19.

30 Več o tem v: Mlynárik, Ján. *The nationality question in Czechoslovakia and the 1938 Munich agreement*. Czechoslovakia: Crossroads and Crises, 1918–88 (1989): 89–100.

20. julija 1917. Po tej deklaraciji naj bi nova jugoslovanska država nastala na temelju samoodločbe in ne aneksije, vendar bi bila ustavna monarhija z dinastijo Karadjordjevičev. Imenovala naj bi se Kraljevina Srbov, Hrvatov in Slovencev. Še prej je nastala Država Slovencev, Hrvatov in Srbov, ki je formalno obstajala, vendar nikoli ni bila priznana in je bila s stališča mednarodnega prava njeno ozemlje všteto za del premagane Avstro-Ogrke.³¹ Prve težave so se pokazale že v mesecu novembru 1918, ko so italijanske čete v imenu antante zasedle ozemlje do črte, določene z londonskim paktom in še čez, saj je grozila zasedba celotne ljubljanske kotline. Na severni meji je bil ključen Maribor, mesto s pretežno nemškim prebivalstvom, kjer je 1. novembra 1918 general Rudolf Maister s svojo akcijo prevzel nadzor nad mestom.³² Mejo na Koroškem so določili s plebiscitom. Plebiscitno ozemlje je bilo razdeljeno na dva dela: cona A, v kateri je bilo določeno glasovanje, in na cono B, kjer bi se glasovanje opravilo le, če bi izid plebiscita v coni A govoril za Kraljevino Srbov, Hrvatov in Slovencev. Ker glasovanje v coni A ni bilo v korist Kraljevine SHS, je plebiscit v coni B (Celovec z neposredno okolico, 353 km²) odpadel.³³

4. junija 1920 je s trianonosko pogodbo Prekmurje tudi uradno pripadlo Kraljevini Srbov, Hrvatov in Slovencev. Zunaj nje je ostalo Porabje, ki ga svet četverice ni dovolil zasesti že poleti 1920.³⁴

V nacionalnem pogledu je Kraljevina Srbov, Hrvatov in Slovencev za Slovence pomenila preživetje, kulturno in tudi gospodarsko krepitev. Slovenci v novi državi niso bili zgolj manjšina, temveč eden od treh konstitutivnih narodov. Pridobili so neformalno kulturno avtonomijo, ki se je odražala v slovenskem šolstvu, ustanovitvi univerze in v vrsti drugih izobraževalnih in kulturnih ustanovah: Narodni galeriji, Ljubljanski filharmoniji, glasbenemu konservatoriju, vrsti muzejev, Narodni in univerzitetni knjižnici,

---

31 Habrnal, Miloš. *Rupnikova črta in druge jugoslovanske utrdbne 1926–1941*. Ljubljana: Fortprint, 2005, 29.

32 Grašič, Miroslava. *Na desni ga, na levi ni – pred nami sveti cilj leži*. Maribor: Muzej narodne osvoboditve, 2008, 34.

33 Prav tam, 64.

34 Nečak, Repe, *Prelom*, 268.

Akademiji znanosti in umetnosti, radiu ... Sprememba državnega okvira je Sloveniji prinesla tudi drugačen gospodarski položaj. Iz »vzdrževanega« delava Avstro-Ogrske monarhije se je v hipu spremenila v najrazvitejši del jugoslovanske države.³⁵

Država je imela veliko težav v gospodarstvu, saj je bil velik del sredstev v rokah tujcev, leta 1939 je bilo v rokah tujega kapitala okoli 52 % jugoslovanskega gospodarstva. Nastala situacija je izkoriščala predvsem Nemčija, ki je povečevala svoj uvoz. Leta 1936 je v Nemčijo šlo že skoraj 37 % jugoslovanskega izvoza. Povečal se je tudi delež nemškega kapitala v Jugoslaviji, leta 1938 skoraj za 7 %.³⁶

Leta 1929 se je Kraljevina Srbov, Hrvatov in Slovencev preimenovala v Kraljevino Jugoslavijo, kar zaostalosti in političnih kriz ni rešilo. Politična nesoglasja so 6. decembra 1929 pripeljala do uvedbe diktature kralja Aleksandra. Razočaranje nad strankami in parlamentom je za uresničitev ideje integralnega jugoslovanstva brez večjih pomislekov žrtvoval parlamentarno demokracijo, ki je bila za njegovo avtokratsko naravo tako ali tako moteča.³⁷ Prednost na mednarodnem področju je dobilo zavarovanje meja, kajti prihod Adolfa Hitlerja na oblast, 30. januarja 1933, bi lahko imel nepredvidljive posledice. V zunanji politiki je Kraljevina Jugoslavija z Romunijo, Grčijo in Turčijo ustanovila Balkanski pakt, hkrati se je zavedala apetitov sosednjih držav po njenem ozemlju. Še posebno nevarnost je videla v Italiji, ki je želela razširiti svoje ozemlje po celotnem Sredozemlju in obnoviti nekdanji rimski imperij. Na Balkanu je izvajala pritisk na Albanijo, pritisk na kraljevino Jugoslavijo je vršila tudi v povezavi z Madžarsko.

Politična kriza se je nadaljevala in dosegla višek z atentatom na kralja Aleksandra, 9. novembra 1934, v Franciji. Po njegovi smrti je prevzel prestol njegov enajstletni sin Peter II. V času njegove mladosti je kraljevo

---

35 Prav tam, 278–279.

36 Nečak, Dušan in Božo Repe. *Kriza: svet in Slovenci od prve svetovne vojne do sredine tridesetih let*. Ljubljana: Znanstvena založba Filozofske fakultete, 2008, 47.

37 Prav tam, 183.

pravice izvrševal tričlanski regentski svet, kjer je imel glavno besedo princ Pavel Karađorđević.

Skrb vzbujajoča je bila povezava Rim – Berlin, podpisana 25. oktobra 1936. Zaskrbljenost nad apetiti sosedov je povečala italijanska okupacija Albanije leta 1939. 1. septembra 1939 je Hitler napadel Poljsko. Jugoslavija je razglasila nevtralnost in za vsak primer izvedla delno mobilizacijo, še posebej za to, ker je Italija začela ob meji zbirati svoje enote. Neposredno za morebitne operacije proti Jugoslaviji po načrtu »E« (*Emergenza*) je generalštab italijanskega glavnega poveljstva 19. avgusta 1939 izdal ukaz o postopnem premiku 500.000 vojakov na mejo.³⁸ Vojno dogajanje ni šlo na roko knezu Pavlu, saj je največja zaveznica Kraljevine Jugoslavije, Francija, na vojnem polju, doživela velik poraz s strani Nemčije. Država je bila prisiljena iskati nove zaveznike. Winston Churchill je o prizadevanju kneza Pavla zapisal: »/.../ V svoji sedanji poziciji je Pavel podoben nesrečniku, ki ne more oditi iz tigrove kletke in upa, da zveri ne bo razdražil, čas kosila pa se nezadržno bliža /.../.«³⁹ V letu 1940 in na začetku leta 1941 je bila država »med dvema ognjema«, saj sta se ji prilizovala Hitler in Mussolini na eni in Britanci na drugi strani. Nemški poslanik v Beogradu von Heeren zunanjemu ministrstvu v Berlinu 14. novembra 1940: »Izbruh italijansko-grškega konflikta /.../ je v srbskih krogih in predvsem tudi v armadi ponovno oživel staro srbsko željo po prostem dostopu do Egejskega morja preko Soluna.«⁴⁰ Prilizovanje in pritisk sta obrodila sadove, saj je Kraljevina Jugoslavija 25. marca 1941 na Dunaju, podpisala pristop k paktu. Podpis je že naslednji dan pripeljal do demonstracij in državnega udara, ki ga je vodil Dušan Simović. Državni udar je naletel na navdušenje v Londonu in ogorčenje v Berlinu. Hitler je sklical sestanek s šefom generalštaba in ukazal vojno operacijo z imenom *Strafgericht* – kazen. 6. aprila 1941 so Nemci, brez vojne napovedi napadli Kraljevino Jugoslavijo, bombardirali so Beograd. V naslednjih dneh so nem-

---

38 Habrnal, *Rupnikova*, 34.

39 Prav tam, 34.

40 Mikeln, *Pekel*, 56.

ške, italijanske, madžarske in bolgarske čete skoraj brez odpora zasedle kraljevino.⁴¹

OBRAMBNE LINIJE KRALJEVINE JUGOSLAVIJE

Kraljevina Jugoslavija se je zavedala nevarnosti sosednjih držav, še posebej zahodne sosede, zato se je leta 1935 tudi sama začela pripravljati na izgradnjo obrambne linije. Sama gradnja se je začela leta 1938. Projektanti so želeli posnemati že znane utrdbene linije, še posebej so se zgledovali po Maginotovi liniji v Franciji in po Beneševi liniji na Češkoslovaškem. Vodja del je postal divizijski general Leon Rupnik in po njem se je nastajajoče utrdbene črte kmalu prijelo ime Rupnikova linija.⁴² Leon Rupnik se je rodil leta 1880 v Lokvah pri Novi Gorici. Po končani gimnaziji je obiskoval vojaško šolo za kadete v Trstu in šolo generalštaba na Dunaju. Od leta 1914 se je kot častnik avstro-ogrske armade udeležil bojev v Bosni, Italiji in Rusiji. Po nastanku Kraljevine Jugoslavije je nadaljeval vojaško kariero in leta 1937 dosegel čin divizijskega generala ter leta 1938 v Ljubljani prevzel dolžnost poveljnika utrdbenih del. Pod njegovim vodstvom se je vse do leta 1941 realizirala gradnja obsežnih utrdbenih pasov vzdolž vse državne meje. Začetek druge svetovne vojne je dočakal kot načelnik štaba 1. skupine armad, ki naj bi branile zahodne in severozahodne meje z Italijo in Nemčijo. Po kapitulaciji jugoslovanske armade se je odselil v Ljubljano ter začel sodelovati z italijanskimi okupatorji. Tako je leta 1942 tudi postal župan Ljubljane. Rupnik je bil izrazito protikomunistično usmerjen in je Italijane in Nemce štel za zaveznike v boju proti Titovi narodnoosvobodilni armadi. Po prihodu Nemcev in kapitulaciji Italije je sodeloval pri ustanovitvi protipartizanskih slovenskih domobrancev. Nemci so se sprva do njega vedli odklonilno, a ga leta 1944 vseeno imenovali za generalnega inšpektorja slovenskih domobrancev, s čimer je postal simbol kolaboracije in izdaje. Ob koncu vojne je bil kratek čas tudi poveljnik domobrancev. Na koncu je ušel v severni del Slovenije ter k Britancem, del časa prebil v begunskih taboriščih v Italiji in bil naposled

---

41 Habrnal, *Rupnikova*, 71.

42 Jankovič Potočnik, *Rupnikova*, 39.

leta 1946 predan Jugoslaviji pred vojno sodišče. Po devetih dneh sodnega procesa je bil obsojen na smrt s streljanjem. Z izrekom sodbe proces še ni bil zaključen. Predsedstvo prezidija Ljudske skupščine FLRJ je na svoji seji dne, 2. septembra 1946, reševalo prošnjo za pomilostitev. Predsedstvo prezidija Ljudske skupščine je prošnji za pomilostitev zavrnilo. 4. septembra 1946 je bila izvršena smrtna kazen Leonu Rupniku.⁴³

Načrtovana obrambna črta je bila razdeljena na pet in kasneje šest sektorjev. Oštevilčenje posameznih utrjenih sektorjev ni bilo zaporedno, temveč naj bi govorilo o njihovi pomembnosti.

- Prvi sektor je bil zahodno od Ljubljane, s sedežem na Vrhniki in naj bi branil glavni vstopni koridor, vzdolž ceste in železnice Trst–Ljubljana.
- Drugi sektor je segal severno od Sušaka, s sedežem nad Kamenjakom in naj bi Italijanom preprečeval prodor z območja Reke v Dalmacijo ali proti Zagrebu.
- Tretji sektor se je raztezal med Škofjo Loko in Vrhniko. Zapiral je dostop proti Ljubljani po Poljanski dolini ter grebenom med Poreznom in Blegošem na severu in Žirovskim vrhom na jugu.
- Četrti sektor, s sedežem v Železnikih, je zapiral Selško dolino ter dostop po grebenu s Soriške planine do Ratitovca.
- Peti sektor je zajemal območje okrog Cerknice in je zapiral dostop do Ljubljane, čez Rakitno in koridor proti vzhodu prek Velikih Lašč.
- Šesti sektor je zajemal področje nad Dravogradom in Mariborom in je bil ustanovljen naknadno.⁴⁴

RUPNIKOVA LINIJA 6. SEKTOR, OBRAMBNA LINIJA KRALJEVINE JUGOSLAVIJE NA KOROŠKEM IN ŠTAJERSKEM

Do leta 1938 in do anšlusa je Jugoslavija imela »zgolj« eno nevarno in močno sosedo – Italijo. Zoper njo je bilo izdelanih več različic vojaških načr-

---

43 Željeznov, Dušan. *Rupnikov proces*. Ljubljana Cankarjeva založba, 1980, 8

44 Jankovič Potočnik, *Rupnikova*, 33.

tov⁴⁵, s katerimi so načrtovali obrambo na treh potencialnih bojiščih; na zahodnem bojišču, na katerem so predvidevali težišče spopadov, zato naj bi tja napotili do 15 divizij, ter na dalmatinskem in albanskem bojišču. Ker je bila vojska Kraljevine SHS do štirikrat šibkejša od italijanske, so bili načrti predvsem obrambni.⁴⁶

Največjo nevarnost za napad sosednjih držav je predstavljala Italija. To razmišljanje se je spremenilo leta 1938, ko se je Avstrija priključila Nemčiji in Nemčija je postala sosedna Kraljevine Jugoslavije⁴⁷. Začela se je gradnja 6. sektorja Rupnikove linije, skupaj z zaporami prelazov čez Karavanke. S topovskimi in težkimi mitralješkimi bunkerji ter celo s protitankovskimi zidovi so bili zavarovani mejni prehodi z Avstrijo oziroma takratno Nemčijo pri Dravogradu, Kungoti, Šentilju, Tratah in Gornji Radgoni. Prednja neprekinjen obrambna črta se je pri Kamnici, zahodno od Maribora, ločila od glavne črte. Čez obronke Kozjaka lahko »prizmam« in »kockam« sledimo do Kungote. Od tod spremlja črta reko Pesnico in teče mimo Hrastovca in Lenarta do Rogoznice pri Ptuju. Na pomembnejših točkah je okrepljena z reducirano izvedenko stolpičnih bunkerjev. Vmesna linija lahkih bunkerjev je med Falo oziroma Rušami zahodno in Miklavžem vzhodno od Maribora, branila breg reke Drave. Danes naj bi bila večina bunkerjev potopljenih. Glavna obrambna črta naj bi spremljala Dravo vse od Dravograda do Ruš. Za Rušami se odcepi od reke Drave in se okrepljena s stolpičnimi bunkerji drži vznožja Pohorja. Med Razvanjem in Rogozo prečka Dravsko polje in se ponovno priključi reki Dravi.

Dela so se začela leta 1938, ko je bila sprejeta odločitev, da se zaščiti širša okolica Maribora, kjer se utrdi obramba doline reke Pesnice in desna obala Drave, na Koroškem širše območje Dravograda in desna obala reke Meže. Pregled in raziskava terena je pokazala, da je treba zavarovati obsežen

---

45 Čepič, Zdenko. *Slovenska novejša zgodovina. Od programa Zedinjena Slovenija do mednarodnega priznanja Republike Slovenije: 1948-1992*. Ljubljana: Mladinska knjiga, 2005, 253.

46 Prav tam, 253.

47 Več o tem: Duš, Aleksander. *Rupnikova linija, utrdbena linija Kraljevine Jugoslavije na Koroškem*. *Retrospektive*, 1 (2022), 207–244.

prostor, zato je bil razdeljen na posamezne odseke, pododseke, rajone, in sicer proti Nemčiji z zahodnim odsekom (z zahodnim in vzhodnim pododsekom) in vzhodnim odsekom (z zahodnim – dravskim, srednjim – murskim in vzhodnim – prekmurskim pododsekom).

Slika: Prevrnjen bunker v Dravi.

Vir: osebni arhiv.

Zahodni odsek je potekal od Jezerskega vrha po Karavankah do Pece in od tromeje med Jugoslavijo, Italijo in Nemčijo na Peči (1509 m), do Pece (2125 m). Jugoslovansko-nemška meja je potekala po vrhu Karavank. Visokogorski teren je bil izredno težko prehodan, dostopen samo gorskim enotam, vse druge enote bi lahko prešle mejo samo čez gorske prelaze Korensko sedlo (1073 m), Ljubelj (1058 m) in Jezerski vrh (1219 m). Zahodni odsek je bil razdeljen na dva pododseka, na zahodnega od Peči do Jezerskega vrha in na vzhodnega od Jezerskega vrha do Pece. Vzhodni odsek je potekal od Pece do Mure in je bil razdeljen na pododseke, ki so potekali od vrha Pece v Karavankah, Drave, čez Kozjak, reko Pesnico, po Slovenskih goricah vse do Šentilja in bil razdeljen na rajone, od Pece do Drave, od Drave do Pesnice in od Pesnice do Mure. Rajon od Pece do Drave je potekal od Pece (2125 m) in Strojne (1054 m), se nadaljeval do Mežice in Holmca. Do obeh mejnih prehodov je vodila cesta, čez Holmec še železniška proga. Nemci bi napadali čez mejne prehode in naprej proti Velenju, Celju in proti Zagrebu. Rajon od Drave do Pesnice je potekal po Golici in Kozjaku. Teren je bil težje dostopen.

Napad nemških sil se je pričakoval pri Libeličah in Viču ter naprej proti Dravogradu, kjer je potekala cesta in železnica. Na Kozjaku je bil prehod možen na Duhu na Ostrem vrhu, Remšniku in Kapli. Po prečkanju meje bi nemška vojska krenila proti Dravogradu po Mežiški dolini, skozi Ravne, Črno, Šoštanj, Velenje, Celje in naprej proti Zagrebu in po dravski dolini proti Mariboru in naprej. Rajon od Pesnice po Slovenskih goricah do Mure je potekal po precej lažje dostopnem terenu. Napad bi se skoncentriral na mejna prehoda Sv. Jurij in Šentilj, kjer je potekala tudi železnica, in se nadaljeval do Maribora in naprej proti Zagrebu.

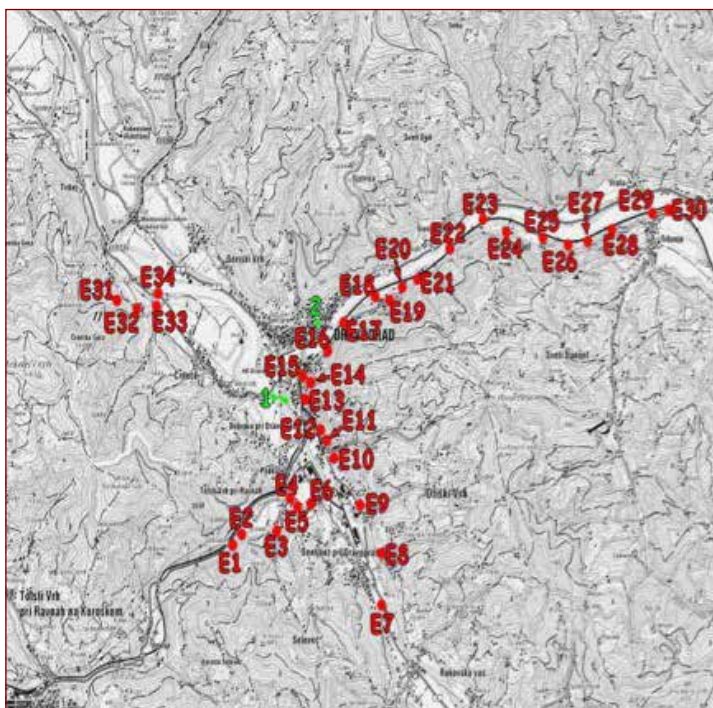

Slika: Delno zasipan protitankovski jarek v Podvincih.
Vir: osebni arhiv.

Dela so se začela spomladi leta 1938, postavljala se je lahka poljska fortifikacija (leseni bunkerji in strelski rovi). Utrjeni so bili odseki ob desne bregu reke Meže, Drave in Pesnice. Konec leta se je začela intenzivna gradnja stalne fortifikacije, še posebej na območju Maribora in Ptuja (od Markovcev do Zgornje Kungote). Dokončanje gradnje fortifikacij je bila predvidena do leta 1946, politični dogodki in prihajajoča vojna je državo prisilila, da mobilizira pri gradnji vojsko in tudi civilno prebivalstvo. Leta 1940 je potekala pospešena gradnja fortifikacij na Kozjaku, ob Meži, Dravi in Šentilju. Na Dravskem in Ptujskem polju so se gradili protitankovski jarki (od Markovcev

do Podvincev na Ptujskem polju se je gradil 6-kilometrski). Zgrajeni so bili še v Šentilju, Zgornji Kungoti in Gornji Radgoni.

Sama gradnja obrambne linije na Koroškem in Štajerskem je potekala tri leta. Zraven fortifikacij in protitankovskih jarkov so se utrjevale zaporne cone, dravograjsko in mariborsko-ptujsko mostišče. Tako so nastale zaporne cone pri mejnih prehodih Libeliče, Sv. Jurij, Špičnik, Svečina, Šentilj, Trate in Gornji Radgoni. Zaporne cone so sestavljala mitralješka gnezda, tipski objekti (bunkerji), protitankovski jarek, armiranobetonski ježi (tankovske ovire), bodeča žica. Najmočnejša zaporna cona je bila v Šentilju. Za zaščito mostov pri Dravogradu je bilo med Dravo in Mežo zgrajeno dravograjsko mostiče.

Slika: Fortifikacije v okolici Dravograda
(Davo Mihev osebni arhiv)

Na možen napad nemške vojske je bil pripravljen obrambni položaj, ki se je začel pri Črni na Koroškem, se nadaljeval v smeri vzhoda do Mežiške doline, Prevalj, Raven do Dravograda, se nadaljeval ob reki Dravi do Ruš, Bezene, Bistrice ob Dravi, Laznice, Limbuša, Peker, Radvanja, Razvanja, Bohove, Hoč, Rogoze in vse do Miklavža na Dravskem polju. Začelo se je utrjevanje v globino.

Slika: Fortifikacije med Rogozo in Miklavžem na Dravskem polju.

Vir: osebni arhiv

Vojska Kraljevine Jugoslavije je leta 1941 bolj ali manj pripravljena pričakovala napad Nemčije. Pripravljene so bile graničarske in orožniške enote. Te enote bi prevzele prvi udarni val napada, hkrati bi se vršila mobilizacija operativne vojske. Graničarji so opazovali nemške premike, onemogočali vpadanje agentov in izvidnikov. Ob začetku napada bi morali čim dlje

ostati na svojih položajih, še posebej na mejnih prehodih. Nato naj bi se postopoma umikali do posadkovnih enot in skupaj odbijali sovražnika. Pridružili bi se jim tudi orožniki. Prvi udarni val so pričakovali skozi Dravograd.

Slika: Fortifikacije v občini Radlje ob Dravi.

Vir: osebni arhiv

Slika: Fortifikacije v občini Podvelka.

Vir: osebni arhiv

Prav tako je bil pričakovan napad iz smeri Šentilj, Gornja Radgona, kjer bi graničarske enote in nato posadkovne enote (enote v fortifikacijah), čim dlje zadrževale nasprotnika in jim prizadejale čim večje izgube, dovolj dolgo, da bi se pripravil protinapad. Največja napaka pri načrtovanju obrambe je bila, da je vojska želela obraniti celotno mejo, za kar ji je zmanjkalo vojaških enot, orožja, hkrati pa ni računala na premoč Nemcev v zraku, izdaj ...

Nemci so pod poveljstvom generalpolkovnika Maximilliana Freiherra von Weichsa⁴⁸ načrtovali napad s severovzhoda (Koroška, Štajerska) in v najkrajšem času napredovali proti Zagrebu in naprej proti Beogradu. Na razpolago je imel predvsem pehotne ter nekaj motoriziranih in oklepnih enot. Skozi Slovenijo (takrat Dravsko banovino) bi napredovali predvsem 49. gorski in 51. armadni korpus in v manjši meri 52. armadni in 46. motorizirani korpus. V sestavi 2. armade so bile še 538. divizija za posebne namene in številne druge pionirske in letalske enote, enote za zveze in druge.⁴⁹

Napad na Jugoslavijo bi bil nepričakovan, z močnimi letalskimi in artilerijskimi udari, ki bi že v prvem valu uničili glavne koncentracije in ovirali mobilizacijo ter premike jugoslovanske vojske. Glavni cilj je bil Zagreb. S tem bi slabo premičnim jugoslovanskim enotam v severnem delu Jugoslavije preprečili umik na jug, nato bi jih obkolili in uničili. V nemški vojski je prevladovalo mnenje, da med jugoslovanskimi enotami ne bo ustrezne vojaške discipline in tudi ne prave volje za boj, še zlasti ne pri vojakih albanske, hrvaške, madžarske in slovenske narodnosti ... Za uresničitev svojega načrta bi morali Nemci čim prej prebiti jugoslovanske zaporne in obrambne položaje ter z neprestanim bojnim in propagandnim delovanjem jugoslovanski vojski preprečiti izmik po globini in njeno pregrupiranje. Komunikacije bi morale ostati nepoškodovane, zlasti mostovi na Dravi pri Dravogradu, v

---

48 Maximilian von Weichs je bil rojen 12. novembra 1881 v plemiški družini na Bavarskem. Boril se je že v I. svetovni vojni kot štabni častnik. V II. svetovni vojni pa se je boril na Poljskem ter vodil invazije na Francijo in Jugoslavijo. Na Nürnberškem procesu je bil obsojen sodelovanja v vojnih zločinih, vendar ga zaradi zdravstvenih razlogov niso zaprli. Umrli je leta 1954. Kay, Alex J. „Ben Shepherd. Terror in the Balkans: German Armies and Partisan Warfare.“ 2013, str. 960–961.

49 Zelenko Aleš. *Rupnikova linija boj za severno fronto*. Maribor: Kulturni center Maribor, 2023.

Mariboru, na Ptuju in na Muri v Gornji Radgoni, na Tratah, v Radencih in v Veržeju. Nemški vojski so v veliki meri pomagali tudi pripadniki nemške manjšine in njeni simpatizerji. Ker jih je bilo veliko, naj bi te kraje napadali z manj artilerije in letalstva, da bi bilo civilnih žrtev čim manj.⁵⁰ Nemške enote so Kraljevino Jugoslavijo napadle na cvetno nedeljo, 6. aprila 1941. Na severni fronti so prekoračili mejo pri Radljah, Remšniku, Duhu na Ostrem vrhu, pri Juriju, Špičniku, Plaču, Svečini, Šentilju, Tratah, Gornji Radgoni, Gederovcih, pri Cankovi ... Zjutraj so nemška letala preletela Dravograd, ki je bil za napad vojaško nepripravljen.

Slika: Bunker v Dravogradu.

Vir: osebni arhiv.

Bunkerje na desnem bregu Drave in Meže so zasedli graničarji, orožniki, vojaki in nekaj rezervistov – vsega nekaj čez 100 branilcev. V vseh bunkerjih so bili nameščeni težki mitraljezi. Topništvo redne vojske je imelo svoje

---

50 Prav tam.

topove na Kronski gori nad Šentjanžem. Dobravsko planoto nad Črnečami pa so branili rezervisti. En rezervni bataljon se je zadrževal na območju Bukovske vasi. Na zgodnji nemški napad, ob 4.20 uri, večina jugoslovanskih enot ni bila pripravljena. Graničarji so bili presenečeni, večinoma se niso upirali in so hitro zbežali, kljub temu pa so ponekod delno izpolnili svojo nalogo predstraže jugoslovanske obrambe. Še isti dan so se graničarske enote s celotne meje od Libelič do Pinc umaknile.⁵¹ Prvega dne napada na Jugoslavijo so Nemci zasedli veliko večino mejnih prehodov in napredovali v notranjost. Ta dan se je del prebivalcev iz Dravograda umaknil proti Velenju. V mraku so se začeli na utrjene položaje umikati tudi graničarji. V noči na 7. april so vojaki razstrelili vse mostove na Dravi in Meži. Zgodaj zjutraj so Nemci prestopili državno mejo ter zasedli Libeliče in Vič.

Do prvih spopadov je prišlo v Sušnikovem klancu pred Črnečami, kamor se je v bunkerje umaknila skupina graničarjev iz Libelič. Po krajšem spopadu, ko sta bila ubita dva graničarja, eden pa ranjen, so se morali preostali zaradi velike nemške premoči umakniti.

Čeprav so Nemci pričakovali močno obrambo, teh ni bilo in že prvi dan so hoteli napasti tudi Maribor. Ker bi ob tem preveč razvlekli svoje enote, se za to niso odločili. Kljub temu da je imela nemška obveščevalna služba zelo dobre podatke o stanju jugoslovanske vojske, Nemci niso pričakovali, da bo njena obramba tako slaba. Ker so nemške enote tako hitro napredovale, so bili nekateri nemški poveljniki presenečeni in občasno se je pojavljalo mnenje, da gre najbrž za kakšen srbski trik. Nemce so pozdravljali prebivalci nemške in slovenske narodnosti, izobešali zastave, postavljali nemške napise in zastave ter metali cvetje.

Medtem so dravograjski *kulturbundovci* zasedli trg v Dravogradu. Branilci so z desne strani Drave opazovali, kako so izobešali nemške zastave, in videli, s kakšnim navdušenjem so opoldne 7. aprila sprejeli nemško vojsko. Nemce so dodobra seznanili z razporeditvijo jugoslovanskih enot, tako da so ti popoldan že začeli s topovi obstreljevati položaje branil-

---

51 Prav tam.

cev. Ta dan boji še niso dosegli prave ostrine. Branilci so z vzpetine nad železniško postajo uspešno obstreljevali levi breg Drave in Črneško polje, rezervisti na Dobravi so Nemcem onemogočali, da bi prodrli proti glavni bunkerjev obrambne linije, dohod Nemcev iz Mežiške doline so varovali topovi s Kronske gore, ki so obstreljevali tudi 'nemške 'položaje 'pred 'Dravogradom. V noči na 8. april so Nemci prešli reko Dravo prek delno porušenega železniškega mostu v neposredno bližino bunkerjev. Zelo so se tudi približali rezervistom na Dobravi. Ti so po nekajurnem boju položaje zapustili in se umaknili proti Slovenj Gradcu. Dobravo so tako zasegli Nemci in z močnim bočnim ognjem začeli obstreljevati bunkerje, ki so že tako bili pod ognjem iz Dravograda. Iz Mislinjske doline se je ta dan umaknila glavna vojske, kmalu za njimi so se tudi iz bunkerjev ob Dravi umaknili preostali vojaki. Na obrambnih položajih so tako ostali le še graničarji in orožniki. Na ta dan so bili boji hudi in obe strani sta imeli nekaj mrtvih in ranjenih.

Slika: Vernikov bunker, Dravograd.

Vir: osebni arhiv.

V noči na 9. april so se Nemci prepeljali z gumijastimi čolni prek Drave in ob svitu začeli pritiskati na ostale branilce. Po uničenju prve linije bunkerjev so izvedli še zadnji napad. 16 graničarjev in 10 orožnikov se je branilo iz bunkerja pri Času tako dolgo, dokler jim ni pošlo vse strelivo.

Pred močnimi skupinami napadalcev so se umaknili na pobočja Pohorja. Na bojišču je obležalo 23 hrabrih branilcev Dravograda oz. naše domovine. Njim v čast danes v Dravogradu stoji tudi edini spomenik, ki nas spominja, da se boji niso odvijali le v času 'narodnoosvobodilnega boja, ampak 'tudi 'prej.

Slika: Spomenik padlim ob začetku vojne.
Vir: osebni arhiv

Ob zavzetju Dravograda, ki je trajalo dobre tri dni, je bilo napredovanje naprej po Mežiški dolini veliko lažje in hitrejše. Že tako nizka morala tistih, ki so vztrajali v bunkerjih, je še bolj padla. Večina bunkerjev je Nemce pričakala prazna, tisti, iz katerih je posadka še streljala, so jih natančni topovi Nemcev dokaj hitro uničili. Prva ovira na poti iz Dravograda proti koncu doline je okupatorja čakala že na utrjenih Dobrijah.

Tam so graničarji razstrelili most, a do večjih bojov ni prišlo, saj so se branilci hitro umaknili proti Velenju. Most je bil razstreljen tudi na Prevaljah pod Sv. Barbaro. Pod njo stoji bunker, na katerega so Nemci streljali s 150 mm havbico. Napredovanje naprej po Mežiški dolini ni bilo posebej težko, saj razen izjem iz bunkerjev ni bilo odpora.⁵²

Mejni prehod Holmec je omogočal prehod čez Karavanke in komunikacijo v smeri od Pliberka do Mežiške doline, nato proti vzhodu do Črne na

52 Mihev, Rupnikova, 11.

Koroškem, ali proti vzhodu do Prevalj. Tukaj je vodila tudi pomembna železniška proga, ki je do Prevalj tekla skozi dva železniška predora. V Holmcu so nemški vojaki napadli graničarje in tri tudi ubili. Z artilerijo so obstreljevali okolico vhoda v bližnji železniški predor, ki so ga stražili jugoslovanski vojaki. Ti so se zaradi obstreljevanja umaknili s položajev, pred tem pa razstrelili oba predora. Nemški vojaki so napredovali čez mejo in se ustavili na vzpetinah, s katerih so lahko opazovali Poljane.⁵³ Tam je jugoslovanska vojska postavila več bunkerjev. Štirje so bili postavljeni tako, da so pokrivali cesto iz Holmca in so lahko z gostim navzkrižnim ognjem pokrivali vse dostope do doline. Nemci so z eno artilerijsko baterijo obstreljevali z razdalje 3 km jugoslovanski položaj na Poljani. Veliko jugoslovanskih vojakov je zbežalo na vzpetine nad Poljano, predvsem proti Lešam ... Tako je bila obramba na Poljani, katere priprava je trajala dve leti, razbita.⁵⁴

Slika: Bunker na Poljani.

Vir: osebni arhiv.

---

53 Zelenko, *Severna*.

54 Prav tam.

Samo v nekaj dneh so Nemci zasedli vso Koroško, jugoslovanska vojska se je umikala na obrambne položaje.

Slika: Nemci streljajo na bunker pod cerkvijo Sv. Barbare.⁵⁵

Ob 6.30 (dne, 6. 4. 1941) so se začeli prvi spopadi pri Šentilju.

Slika: Bunker v Šentilju.

Vir: osebni arhiv

55 Unterm Edelweis in Jugoslawien Zentralverlag der NSDAP München, 1941.

7.25 uri sta bila mostova čez Muro pri Cmureku in Gornji Radgoni že v nemških rokah.⁵⁶

Slika: Bunker v Podgradu pri Gornji Radgoni.

Vir: osebni arhiv

Poročilo komandanta 51. armadnega korpusa poroča, da je 6. aprila leta 1941 ob 11.30 132. pehotna divizija že zasedla Ceršak. Napredovanje je bilo tako hitro, da je komandant armade ukazal omejitev bojnega delovanja 132. in 183. pehotne divizije na ozemlju med Cmurekom in Gornjo Radgono. Poleg tega je imela jugoslovanska vojska premalo rezerv, ki bi bile lahko uporabljene, če bi sovražnikove oklepne enote predrle fronto.⁵⁷

Nemci so nadaljevali s prodiranjem v smeri Celja, Slovenske Bistrice, proti Zagrebu, druge enote pa v smeri Drave, proti Mariboru (Nemci so ga zasedli 11. aprila), in naprej proti Ptuj, Varaždinu in Zagrebu. Jugoslovanska

---

56 Gvozdenović, Dušan in Trgo Fabijan. *Aprilski rat*. Beograd: Vojnoistorijski institut, 1987, 911

57 Prav tam.

vojska se je vedno manj upirala, prišlo je do množične predaje, pri Ormožu se je predalo 800 jugoslovanskih vojakov. Odpora v severovzhodni Sloveniji je bilo konec. Prodiranje nemške vojske, skupaj z italijansko, madžarsko, bolgarsko in romunsko, se je nadaljevalo vse do 17. aprila 1941, ko je armadni general Danilo Kalafatović podpisal brezpogojno kapitulacijo.

ZAKLJUČEK

Druga svetovna vojna kot največji vojaški obračun v zgodovini človeštva je globoko zarezala tudi v zavest Slovencev. Kraljevina Srbov, Hrvatov in Slovencev oz. Kraljevina Jugoslavija ni opravičila (za)upanja Slovencev, je pa pomenila ščit pred Nemci, Italijani in Madžari. Zaostalo gospodarstvo in spletke v politiki so hromili delovanje in življenje v sami državi. Vendar se je bila kljub temu prisiljena pripravljati na velik vojaški obračun. Fašizem in nato nacizem je voditelje države prisilil, da mislijo na obrambo države. Vzor so našli v zaveznici Franciji, ki je še kako poznala vse težave, če imaš za sosedo Nemčijo. Maginotova linija je bila prvi vzor gradnje obrambne linije, gradnje fortifikacij. Zavezništvo s Češkoslovaško je še pospešilo načrtovanje in kasneje izvedbo obrambne linije, imenovane po prvem nadzorniku del, Leonu Rupniku. Zavzetje Češkoslovaške in bliskoviti poraz Francije ter (ne)delovanje Maginotove linije, je napovedoval vse kaj drugega, kot so načrtovali projektanti linije. Prvih pet sektorjev je potekalo na zahodu države, ki naj bi bil prvi branik pred italijansko vojsko. Prelomnica je bilo leto 1938, ko se je nenevarna Avstrija priključila Nemčiji. Kraljevina Jugoslavija je spoznala izkušnjo Francije in Češkoslovaške, kako je, če postaneš sosednja država Nemčiji. Intenzivno se je začela gradnja Rupnikove linije, 6. sektorja, ki je potekala na jugoslovansko-nemški meji na ozemlju Koroške in Štajerske. Zaradi dolge meje in mnogih mest, kjer je sovražnik lahko presenetil branilce, so se ambiciozni načrti manjšali in manjšali. Da je bila linija bistveno manjša, kot je bilo predvideno, je najbolj odločal čas, saj se v slabih treh letih, od konca leta 1938 do začetka leta 1941, ni dalo zgraditi načrtovano. Kljub temu je linija fortifikacij, tankovskih jarkov, žičnih ovir, tankovskih ovir, pripravljena pričakala 6. april 1941, ko so Nemci, hkrati z bombardiranjem glavnega mesta Beograda, prav na Koroškem in Štajerskem prečkali mejo.

Kljub slabi pripravljenosti graničarjev, ki so bili nad napadom Nemcev presenečeni, so poskušali sovražnika ustaviti. Nekateri graničarji so odpor plačali z življenji.

Zmeda in politične razprtije so pripeljale do množičnih predaj v jugoslovanski vojski in napredovanja Nemcev v notranjost Kraljevine Jugoslavije. Nemci so, z zavezniki Italijani, ki so čakali, da jugoslovanska vojska linijo na zahodu zapusti, in z Madžari, Bolgari in Romuni, jugoslovansko vojsko dokončno premagali, in samo v 11. dneh se je vojska Kraljevine Jugoslavije predala. Država je bila v razsulu, vojska premagana, politično vodstvo v tujini, ljudstvo prepuščeno samemu sebi.

Danes je obrambna linija Kraljevine Jugoslavije, 6. sektor na Koroškem in Štajerskem, zapuščen in prepuščen zobu časa. Veliko bunkerjev je bilo v desetletjih uničenih, a mnogi so ostali in ti si zaslužijo našo pozornost, obnovo ...

VIRI IN LITERATURA

- Allcorn, William. *The Maginot Line: 1928 – 45*. Oxford: Osprey Publishing, 2003.
- Aprilski rat. Vojnoistorijski institut, Beograd, 1987.
- Bauer, Josef Martin. *Unterm Edelweiss in Jugoslawien*. München: Zentralverlag der NSDAP, 1941.
- Bettinger, Dieter in Büuren, Martin. *Der Westwall 2: Die Geschichte der deutschen Westbefestigungen im Dritten Reich*. Osnabruck: Biblio Verlag, 1990.
- Bleicken, Jochen. *Svetovna zgodovina od začetkov do danes*. Ljubljana: Cankarjeva založba, 1976.
- Čuček, Janez, et al. *Stoletje svetovnih vojn*. Ljubljana: Cankarjeva založba, 1981.
- Duh, Aleksander. *Rupnikova linija, utrdbena linija Kraljevine Jugoslavije na Koroškem*. Retrospektive, 1 (2022).
- Enciklopedija Slovenije*. Ljubljana: Mladinska knjiga, 1994.
- Grašič, Miroslava. *Na desni ga, na levi ni - pred nami sveti cilj leži*. Maribor: Muzej narodne osvoboditve, 2008.
- Habrnal, Miloš. *Rupnikova črta in druge jugoslovanske utrdbе 1926-1941*. Ljubljana: Fortprint, 2005.
- Inrinceev, Bair. *The Mannerheim Line 1920–39: Finnish Fortifications of the Winter War*. Bloomsbury Publishing, 2013.
- Jankovič Potočnik, Aleksander. *Rupnikova linija in Alpski zid, utrjevanje Rapalske meje med letoma 1932 in 1941*. Vrhnika: Galerija 2, 2004.
- Jankovič Potočnik, Aleksander. *Rupnikova linija, odkrivanje utrdb ob Rapalski meji*. Vrhnika: Ad pirum, 2008.
- Kaufmann, Joseph E., in Robert M. Jurga. *Fortress Europe: European fortifications of world war II*. Da Capo Press; Cambridge, 2002.
- Kay, Alex J. „Ben Shepherd. Terror in the Balkans: German Armies and Partisan Warfare.“ 2013.
- Mikeln, Miloš. *Pekel 1941*. Ljubljana: Cankarjeva založba, 1981.
- Mikša Peter, Alenka Fikfak, Janez P. Grm; *Rapalska meja in njen vpliv na zgodovinski prostorski razvoj okolice: primer Žirovske kotline*. Glasilo Združenja za promocijo kulturne dediščine, raziskav in novih tehnologij – Retrospektive. Ljubljana, 2022.

Mikša Peter, Matija Zorn: *Rapalska meja: četrto stoletje obstoja in stoletje dediščine. Nečakov zbornik. Procesi, teme in dogodki iz 19. in 20. stoletja*. Univerza v Ljubljani, Filozofska fakulteta, Ljubljana, 2018.

Mlynárik, Ján. *The nationality question in Czechoslovakia and the 1938 Munich agreement*. Czechoslovakia: Crossroads and Crises, 1918–88 (1989): 89–100.

Nečak, Dušan in Božo Repe. *Prelom: 1914 – 1918; svet in Slovenci v prvi svetovni vojni*. Ljubljana: Sophia, 2005.

Nečak, Dušan in Božo Repe. *Kriza: svet in Slovenci od prve svetovne vojne do sredine tridesetih let*. Ljubljana: Znanstvena založba Filozofske fakultete, 2008.

Osborn, Patrick R., and Marc Romanych. *The Hindenburg Line*. Oxford, Bloomsbury Publishing, 2016.

Rintala, Marvin. "A Frozen Hell: The Russo-Finnish Winter War of 1939-1940." 1992.

Siegfriedova linija: https://www.wikiwand.com/sl/Siegfriedova_linija (dostop: januar 2021).

Unterm Edelweis in Jugoslawien Zentralverlag der NSDAP München, 1941.

Vernon, Victoria, in Klaus F. Zimmermann. "Walls and fences: A journey through history and economics." *The economic geography of cross-border migration*. Springer, Cham, 2021.

Vojna enciklopedija. Redakcija vojne enciklopedije. Beograd. 1972.

Zelenko Aleš. *Rupnikova linija boj za severno fronto*. Maribor: Kulturni center Maribor, 2023.

Željeznov, Dušan. *Rupnikov proces*. Ljubljana Cankarjeva založba, 1980.

Žorž, Grega. *Po poteh Rapalske – zgodovinska pot Podbrdo*. Slovenija VIII : (ekskurzija geografskega društva). Ljubljana: Založba ZRC, 2018.

POVZETEK

Po prvi svetovni vojni in razpadu Avstro-Ogrske nastanejo na slovenskem etničnem ozemlju nove državne meje, med njimi tudi meja med novonastalima Avstrijo in Kraljevino SHS (kasneje Kraljevino Jugoslavijo). Zaradi stalnih napetosti s sosednjimi državami je Kraljevina Jugoslavija v tridesetih letih preteklega stoletja začela z izgradnjo obrambnih oz. utrdbenih linij ob svojih mejah. Te v takratnem evropskem kontekstu niso bile nobena posebnost, saj so bile v skladu s takratno doktrino obrambe državnih meja. Kraljevini Jugoslaviji je največjo grožnjo v takratnem obdobju predstavljala zahodna sosedja, Kraljevina Italija, zato so utrdbeno linijo najprej začeli graditi ob rapalski meji. Vodja gradbenih del je bil general Leon Rupnik. Ko je bila Avstrija leta 1938 priključena Nemčiji, je problematična postala tudi severna meja Kraljevine Jugoslavija. Jugoslavija je posledično zavarovala nekatere mejne prehode, med njimi tudi pri Dravogradu in Šentilju. Sama utrdbena linija je potekala od Črne na Koroškem, Dravograda ter se je nadaljevala ob reki Dravi, kjer se je v Rušah delila na krak, ki je prečkal reko Dravo in se nadaljeval po Kozjaku, do Šentilja, Pesnice, vse do Gornje Radgone. Drugi krak se je nadaljeval ob Dravi, vse do Paker, Limbuša, naprej do Radvanja, Starš in naprej proti vzhodu vse do Ptuja.

Ob začetku druge svetovne vojne aprila leta 1941 je utrdbena linija 6. sektorja delno delovala in ponekod vsaj kratkotrajno uspela zadržati nemško napredovanje. Posebej je treba omeniti boje pri Dravograd, v Mežici, Šentilju in Gornji Radgoni.

Pravnik, diplomat, književnik in publicist Lujo Vojnović in rapalska meja¹

Darja Kerec

---

1 Prispèvek je nastal v okviru raziskovalnega projekta J6-3124 Rapalska meja: èetrt stoletja obstoja in stoletje dedišèine ter spomina, ki ga financira ARIS

IZVLEČEK

Lujo Vojnović (1864–1951) je bil hrvaški pravnik, književnik, publicist in politik. V času pariške mirovne konference je v etnografski sekciji sodeloval pri Jugoslovanskem odboru kot poznavalec zgodovine in kulture Dalmacije ter Italije. Njegova stališča o jadranskem vprašanju med jugoslovanskimi politikami niso bila vedno dobro sprejeta. Posredoval je največkrat nesprejemljive razmejitvene predloge, tudi za konferenco v Rapallu, kjer pa ni bil udeležen. Leta 1921 je bil imenovan za člana in predsednika delegacije Kraljevine SHS v pogajanjih o odprtih kulturnih in cerkvenih vprašanjih ter šolstvu (t. i. kulturna konvencija – dogovori o repatriaciji kulturne dediščine med državama na osnovi 8. člena rapalske pogodbe). Razgovori v Rimu so bili prekinjeni že na prvi seji in se zaradi pasivnosti italijanske delegacije nikoli niso nadaljevali.

Ključne besede

Lujo Vojnović, Kraljevina SHS, rapalska meja, rapalska pogodba, Jugoslovanski odbor, kulturna konvencija, fašizem

ABSTRACT

Lujo Vojnović (1864–1951) was a Croatian lawyer, writer, publicist, and politician. He was a connoisseur of the history and culture of Dalmatia and Italy, and during the Paris Peace Conference, he participated in the ethnographic section of the Yugoslav Committee. Yugoslav politicians did not always agree with his views on the Adriatic issue. His demarcation proposals were considered the most unacceptable, including for the Rapall conference, where he did not participate. In 1921, he was assigned as a member and chairman of the delegation of the Kingdom of Serbs, Croats and Slovenes to negotiate open cultural, ecclesiastical issues, and education matters. This negotiation is also known as the cultural convention, which is an agreement on the repatriation of cultural heritage between two countries based on Article 8 of the Treaty of Rapallo. Talks in Rome

were suspended after the first meeting due to the inactivity of the Italian delegation.

Key words

Lujo Vojnović, Kingdom of Serbs, Croats and Slovenes, Rapallo border, Treaty of Rapallo, cultural convention, Yugoslav Committee, fascism

UVOD

12. novembra 1920 je bila med Kraljevino SHS in Kraljevino Italijo v Rapallu, od Genove oddaljenem le slabih 30 kilometrov, podpisana mirovna pogodba. Meja med državama je bila določena, a povojno dogajanje ob njej, kot tudi v mednarodni politiki, ni simboliziralo obdobja konstantnega miru in vedno blago zvenceh političnih odzivov. Hrvaški sta bili odvzeti Istra (brez Kastava) in Dalmacija z otoki², Sloveniji pa z razmejitveno črto Peč – Jalovec – Triglav – Možic – Porezen – Blegoš – Črni vrh nad Novaki – Bevke – Hotedršica – Planina – Javorniki nad Cerknico – Biška gora – Snežnik – Kastav Matulji – Jadransko morje (Kvarner).

Diplomatska prizadevanja v času enoletne pariške mirovne konference (18. januar 1919–21. januar 1920) imajo predzgodovino in segajo v čas med prvo svetovno vojno, kar je uspešno unovčila Italija, ki je iz vojne izšla kot zmagovalka s teritorialno garancijo iz Londonskega sporazuma, po katerem ji je bilo 26. aprila 1915 obljubljenih enajst ozemeljskih enot, ki so bile v večini poseljene s Slovenci in Hrvati.³

Z rapalsko pogodbo je bila meja med sosedama določena, z njo pa se je Italija okoristila na račun in v škodo Slovencev in Hrvatov v Italiji, ki so odtlej kot manjšinski narod po že tako dolgih štirih letih vojne kot prvi v Evropi izkusili fašizem. Življenja Slovencev na Goriškem, Primorskem, Notranjskem, v Istri in Trstu so se pred stoletjem korenito spremenila in pri prebivalcih vse do danes pustila globoko zarezo v kolektivnem spominu, del katerega sta fašistično nasilje ter institucionalizirano poitalijančevanje, ki sta se končala šele s koncem druge svetovne vojne. Reakcije na rapalsko pogodbo so bile povsod po Kraljevini SHS upravičeno in brez izjeme polne ogorčenja, jeze, strahu in posmeha, posebej med Dalmatinci (»*Rapalski mir – vražji*

---

2 Cres, Lošinj, Lastovo, Palagruža in mesto Zadar. Leta 1924 si je Italija priključila še Reko.

3 Trst, Goriško-Gradiščanska, Istra, del Kranjske, sodni okraj Trbiž in občina Bela Peč.

pir!«⁴) – tudi, ker je vlada z njeno uradno objavo odlašala, čeprav so bile prve neuradne informacije o pogodbi v časopisih objavljene dan ali dva po podpisu.⁵ Pogodba je bila v *Službenih novinah kraljevine Srba, Hrvata in Slovenaca* pod št. 273 objavljena 8. decembra 1920.⁶ Tudi na ameriškem konzulatu v Zagrebu so ugotavljali, da si vlada raje prizadeva za pogovore z Italijo, kot da bi vztrajala pri določenih rapalske pogodbe, in da Italiji ne gre zaupati, saj da ni iskrena in se ne bo držala določil iz pogodbe.⁷

Iz turbulentnega medvojnega obdobja so kot karierni zmagovalci in poraženci izšli mnogi zaslužni možje (in redkokatera ženska) ter si ustvarili zavidljive kariere v povojnih letih, ki pa so bila povsod po Evropi, tudi v Kraljevini SHS (Jugoslaviji), podvržena vsakodnevnim politikim. V začetku so se politični akterji in diplomati ukvarjali s propadom monarhij in z nastankom novih držav, ureditvijo meja, gospodarskimi in socialnimi vprašanji, a kaj kmalu tudi s porajajočim se fašizmom ...

LUJO VOJNOVIĆ (1864–1951)

Na ozemlju Avstro-Ogrske in Kraljevine SHS (Jugoslavije) so se v domačih in tujih vladnih palačah in sobanah zvrstili številni možje diplomacije, med njimi tudi bančnik, župan, diplomat in publicist Ivan Hribar. Imel je dolgo življenje in bogato kariero, a za razliko od Luja Vojnovića konca druge

-
- 4 Hercigonja, Dunja. Velika Britanija i spoljnopolitički položaj Jugoslavije 1929–1933: britanska politika prema jugoslovensko-italijanskim sukobima u vreme svetske privredne krize. Beograd: Institut za savremenu istoriju, 1987, 24.
  - 5 Primer: »Ljubljana, 13. novembra. Iz Rapalla se poroča, da je sporazum podpisan, doslej pa še niso dospele nikake podrobnosti.« »Najnovejša poročila«. *Tabor*, I/67, 14. november 1920, 4.
  - 6 Uradni list Narodne vlade SHS v Ljubljani, 27. december 1920, št. 149: »Rapalska pogodba med kraljevino Srbov, Hrvatov in Slovencev in med kraljevino Italijo.« <http://hdl.handle.net/11686/210> (dostop: november 2023).
  - 7 »It is believed that Italy is neither trustworthy or sincere, and will not carry out the agreement regarding the execution of the Treaty of Rapallo ...«. Iz poročila konzula Alfreda Thomsona 29. maja 1922 Henryju Percivalu Dodgeu, ameriškemu veleposlaniku v Beogradu, ob konferenci v Genovi, kjer sta Rusija in Nemčija podpisali rapalsko pogodbo. Čapo, Hrvoje (prir.), Hrvatska u diplomatskim izvješćima Sjedinjenih Američkih Država 1918. – 1929. Zagreb: Hrvatski institut za povijest, 2018, 37.

svetovne vojne ni dočakal. Knez oziroma *conte*⁸ Lujo je bil sedem let mlajši brat bolj znanega Iva.⁹ Maja 1945 je Lujo dočakal svobodo, a v vseh desetletjih dolgega življenja in letih političnih sprememb ni dočakal napotitve v katero od zelenih mednarodnih služb, ki so tako takrat kot danes marsikomu pomenile življenjsko maksimo. Ena od teh bi lahko bila v Pragi, kamor je bil kot prvi jugoslovanski veleposlanik na Češkoslovaškem napoten Hribar, čigar imenovanje ni bilo všeč marsikomu, tudi bratoma Vojnovič ne. Ivo se je namreč aprila 1920 nadejal diplomatske službe za mlajšega brata in ga v enem od stoterih pisem prepričeval, da je za razliko od prvo imenovanega bolj primeren za to poslaniško mesto.¹⁰ Tega se je Lujo tudi sam zavedal in v njegovem osebнем arhivu je ohranjenih več osnutkov prošenj za diplomatske službe v tujini.¹¹ Kot številnih drugih Lujo tudi tega kariernega cilja po Hribarjevem odhodu poleti 1921¹² ni dosegel. Julija je v Prago¹³

-
- 8 Vojnovičevi so se pri rodovniku sklicevali na beneške kneze in prednike iz obdobja Nemanjičev. Ohranjeni podatek o njihovih knežjih prednikih v Dubrovniku je iz leta 1771. V 19. stoletju so od avstrijske oblasti dobili pravico do uporabe naziva knez/*conte*/*konte* z izrecno razlago, da to ni isto kot plemiški naziv grof, ki so ga na Dunaju priznavali le ruski veji rodbine. Grijak, Zoran in Čosić, Stjepan. *Figure politike: Lujo Vojnovič i Robert William Seton-Watson*. Zagreb: Hrvatski državni arhiv, 2012, 13–14, 15 (op. 5).
  - 9 Ivo Vojnovič (Dubrovnik, 1857 – Beograd, 1929) je bil pesnik in dramatik. Velja za najpomembnejšega dramatika hrvaške moderne (Ekvinokcij, Dubrovniška trilogija, Smrt majke Jugovića). Arhinet. Registar arhivskih fondova u zbirki Republike Hrvatske-Obitelj Vojnovič. Dostopno na: http://arhinet.arhiv.hr/details.aspx?ItemId=3_12357 (dostop: junij 2022).
  - 10 Maštrović, Tihomil. *Pisma Iva Vojnovića. Knjiga druga*. Zagreb: Nacionalna i sveučilišna knjižnica - Dubrovnik: Matica hrvatska, 2009, 352.
  - 11 »Promemoria«. Hrvatski državni arhiv Zagreb. Obiteljski fond Vojnovič. HDA-781, 13-2.6.2.1. (71).
  - 12 Hribar je za odhod iz Prage prosil sam, tudi in predvsem zaradi političnih razmer v domovini (reševanje problema nove valute). Uradno odstopno pismo je Hribar Ministrstvu za zunanje zadeve Kraljevine SHS poslal 17. julija, domov je odpotoval 25. julija 1921. Gačić, Aleksandra. *Dr. Bogumil Vošnjak – politik in diplomat: doktorska disertacija*. Filozofska fakulteta. Oddelek za zgodovino, Maribor, 2014, 182. Dostopno na: <https://dk.um.si/IzpisGradiva.php?id=44647> (dostop: november 2023).
  - 13 »Ker bo poslanik Ivan Hribar imenovan za kraljevega namestnika v Ljubljani, bo postal poslanik v Pragi dr. Bogumil Vošnjak.« »Ivan Hribar – kraljevi namestnik v Ljubljani.« Slovenec, 7. julij 1921, XLIX/151, 1. Že novembra 1922 je bil Vošnjak odpoklican z mesta veleposlanika in naslednji dve leti je bil »na razpolago« kot pooblaščenec Zunanjega ministrstva pri raznih meddržavnih pogodbah z Avstrijo, Italijo, Madžarsko, Albanijo in Veliko Britanijo. Gačić, Vloga Bogumila Vošnjaka, 58.

Slika 1: Del osnutka prošnje za diplomatsko službo, ki ga je Vojnović napisal v Parizu 8. februarja 1920. V spodnjih šestih vrsticah omenja trideset let socialnodiplomatskega širjenja prestiža v tujini in iz tega razloga vztraja, da mu vlada dodeli eno od veleposlaniških mest.¹⁵

Kot v delu *Figure politike* o Luju Vojnoviću in britanskem zgodovinarju, publicistu in političnem aktivistu Robertu Seton-Watsonu pišeta Grijak in Čosić, sta oba ostajala na margini visoke politike. Kljub osebnim ambicijam nikoli nista bila močna subjekta, ki bi usmerjala družbene dogodke in procese. Kot strokovnjaka, svetovalca, posrednika ali propagandista sta z roba politične arene tu in tam vendarle lahko kdaj pomembno vplivala na dnevno-politična dogajanja. Resna analiza njenega delovanja ju v glavnem postavlja med akterje politik, ki so se oblikovale mimo njenega vpliva, ta je bil omejen, kot v tem prozopografskem delu ugotavljata avtorja. Njunega znanstva in dopisovanja niso povezovala vedno ista politična stališča, četudi sta se oba ukvarjala s krizo in z razpadom Avstro-Ogrske ter novo državo.¹⁶ Med prvo svetovno vojno sta sodelovala pri Vojnovićevi objavi knjige *Dalmazia, Italia ed unita Jugoslava* v angleškem jeziku¹⁷, ki je ob izidu leta 1920 dosegla precejšen propagandni učinek, a na rezultat pogajanj v korist Kraljevini SHS bistveno ni mogla vplivati.¹⁸

Dr. Lujo Vojnović (Split, 15. april 1864 – Zagreb, 18. april 1951) je bil pravnik, diplomat, književnik in publicist, ki se je uveljavil tudi kot politik in pisec zgodovinskih del o Dubrovniku. Nekateri ga opisujejo kot katolika srbskih korenin¹⁹ z zmernimi političnimi stališči in nekritičnim ter idealiziranim pisanjem o Dubrovniku in zgodovini Dalmacije, kar pa so v časopisnih člankih pogosto prezrli («*Dr. Lujo Vojnović je književnik-istoričar, čovek duha, umetnik stila i pisane reči – on je slikar i pesnik istorije, a kao takav jedan od*

---

15 »Promemoria«, HDA-781, 13-2.6.2.1. (71).

16 Grijak in Čosić, *Figure politike*, 7.

17 Prav tam, 8.

18 Prav tam, 84.

19 V medvojnih in povojnih delih je proklamiral tezo o »rasnik podobnosti Srbov in Hrvatov, pri čemer naj bi bili Srbi naprednejši del v procesu »ujedinenja«, vsakršno možnost hrvaške neodvisnosti pa je zavračal. V »zrelih letih« se oprime psevdozgodovinske argumentacije o kontinuirani skupnosti obeh narodov, ki sega globoko v srednji vek. Grijak in Čosić, *Figure politike*, 8.

najzaslužnijih naših naučnika.«²⁰). Spet drugi pa ga ocenjujejo kot kontroverzno osebo, pri kateri se ni vedelo, kakšno stališče bo zavzela.²¹

V letih po koncu vojne so ga marsikdaj na tujem (tako kot brata so tudi njega pogosto vabili na Češko kot predavatelja²²) in doma kot diplomata, publicista in kulturnega zgodovinarja dojemali ter predstavljali popolnoma nekritično. Morda je na njegovo intenzivno literarno ustvarjanje vplivalo tudi dejstvo, da je bil Ivo že uveljavljen in cenjen pisatelj.²³ Zdi se, da so bili sinovoma Koste²⁴ pravo, politika in z njo povezana diplomacija položeni v zibko, a nihče od njiju ni bil povsem zadovoljen z nerealiziranimi ambicijami. Lujo je iz prava doktoriral v Gradcu leta 1894. Kariero je začel kot uradnik v Zagrebu, Sarajevu in Trstu, zatem pa je vodil odvetniško pisarno v Dubrovniku in tu stkal pomembne vezi v prosrbski kulturni srenji. Pot ga je vodila na Cetinje, kjer je leta 1895 postal osebni tajnik črnogorskega kneza Nikole I. Petrovića Njegoša in njegov pooblaščen predstavnik v Vatikanu (1901–1903). V letih 1904–1906 je služboval v Beogradu na dvoru Petra Karađorđevića, poučeval je tudi prestolonaslednika Aleksandra. Do leta 1913 je opravljal več različnih služb, bil je vršilec dolžnosti pravosodnega

---

20 »70-godišnjica dr. Luja Vojnoviča.« *Sokolski glasnik* (Ljubljana), 20. april 1934, 2.

21 V začetku se v njegovih objavah kaže srbstvo in širjenje Srbije na škodo monarhije, zatem Pribičevićevo jugoslovanstvo pod srbskim vodstvom, v času NDH in v Titovi Jugoslaviji pa je še dvakrat radikalno spremenil lastna politična ter identitetna stališča. Grijak in Čosić, *Figure politike*, 8.

22 Iz govora 17. junija 1922 jugoslovanskim študentom v Pragi: »Dok je na snazi Rapalski ugovor, sve dotle još ne može da bude stvorena Jugoslavija. Jugoslavija nije potpuna dok su Zadar, Gorička i Istra u tuđim rukama.« »Lujo Vojnovič jugoslavenskoj omladini«, *Novo doba*, 17. junij 1922 (brez paginacije, HDA-781, 2-1.3.5.-1.3. 8. 9. in 1.3.5.4.7. (11)).

23 »Dr. Lujo Vojnovič je znameniti publicist in diplomat. Svojičas je sodeloval kot minister Črne gore na balkanski mirovni konferenci v Londonu. Bil je dober prijatelj pokojnega kralja Petra in vzgojitelj našega sedanjega vladarja. Med vojno je širil v inozemstvu spoznavanje naših razmer ter izdal v francoščini in angleščini odlična dela o naši zgodovini v zvezi s propagando za osvobojenje vse Jugoslovenov. Dr. Lujo Vojnovič je pesniška duša kakor njegov brat Ivo.« »Revizija človeka, a ne ustave.« *Tabor*, 6. december 1922, 1.

24 Kosta (Konstantin) Vojnovič (Hercegnovi, Črna gora, 1832–Dubrovnik, 1903) je bil pravnik, politik, član Jugoslovanske akademije znanosti in umetnosti ter predavatelj na Pravni fakulteti v Zagrebu. Arhinet-Obitelj Vojnović (dostop: junij 2022).

ministra Črne gore (1899–1903).²⁵ Po razglasitvi Nikole za kralja (1910) je postal vodja njegovega kabineta ter predstavnik tričlanske delegacije na mirovnih pogajanjih Balkanske zveze (lige) s Turčijo v Londonu decembra 1912. Delal je tudi na bolgarskem dvoru kot vodja knjižnice. Budno je spremljal evropski tisk, še posebej italijanskega v povezavi z jadranskim vprašanjem in združitvijo Slovencev, Hrvatov in Srbov.²⁶ Med prvo svetovno vojno je objavljал zgodovinske članke o Dalmaciji in ostro nasprotoval italijanskim ozemeljskim apetitom. Kmalu po začetku vojne je oblast proskribirala Luja in njegovo družino²⁷, o vzrokih za izgon so špekulirali tudi v slovenskih časopisih,²⁸ z nezaupanjem pa so nanj, še preden je začel kot informator za srbsko vlado delati v Italiji, gledali tudi v emigrantskih krogih. S Cetinja se je Vojnovič umaknil v začetku oktobra 1914, najprej v Benetke, kjer je že živela njegova družina, zatem pa v Rim, kjer se njegovo ime decembra omenja v skupini Hrvaškega odbora.

DELO V JUGOSLOVANSKEM ODBORU

Združenje slovenskih, hrvaških in srbskih emigrantov iz Avstro-Ogrske je bilo pod imenom Jugoslovanski odbor (dalje Odbor) ustanovljeno v pariškem hotelu Madison 30. aprila 1915, sedež je imelo v Londonu. Odboru je predsedoval hrvaški pravnik in politik Ante Trumbić (1864–1938), poslanec

-
- 25 Karaula, Željko. »Samozvani grof i »Srbin-katolik« Lujo Vojnovič - avstrijski konfident na dvoru kralja Nikole I. Petrovića?« V: *Crna Gora i crnogorsko pitanje u Prvom svjetskom ratu 1914–1918. godine: događaji i posljedice*, ur. Radulović, Dragan, 226. Cetinje: Matica crnogorska, 2015, 223–260; »Bivši crnogorski minister dr. Lujo knez Vojnovič je izdelal novi kazenski zakon, ki je že proglašen kot edino veljaven v kneževini. Naslanja se na moderne zakone.« »Črna gora. (Nov kazenski zakon).« *Naš list* (Kamnik), 23. december 1905, 5.
- 26 Arhinet–Obitelj Vojnović (dostop: junij 2022); Vojnovič, Lujo. *Hrvatska enciklopedija, mrežno izdanje*. Leksikografski zavod Miroslav Krleža, 2021. Dostopno na: <https://www.enciklopedija.hr/natuknica.aspx?id=65238> (dostop: junij 2022).
- 27 Grijak in Čosić, *Figure politike*, 75.
- 28 »Dubrovnik. Lujo conte Vojnovič je izgnan iz Dubrovnika. Listi ne priobčujejo nobenega komentara, ker se boje, da bi bili konfiscirani.« »Lujo conte Vojnovič izgnan.« *Slovenec*, 11. maj 1914, 5; »Naše Jedinstvo piše, da kljub vsem dementijem vztraja na svojem poročilu, da je knez Lujo Vojnovič, zgodovinar in pisatelj, izgnan iz Dubrovnika. Vendar pa ta stvar v Zadru se ni končno rešena in je upati, da namestništvo popravi ta korak.« »Knez Lujo Vojnovič izgnan iz Dubrovnika?« *Slovenec*, 13. maj 1914, 4.

v dalmatinskem saboru, od leta 1905 župan Splita in sopodpisnik Krfske deklaracije (20. julij 1917). V prvem letu vojne, ko so jugoslovanski emigranti prebivali v Rimu, med njimi tudi Trumbić, so imeli na dnevnem redu predvsem italijanske ozemeljske aspiracije. Na predsednika srbske vlade Nikolo Pašića (1845–1926) se je, ko je še bil zaposlen na črnogorskem dvoru, s prošnjo po »službi za srbsko stvar« obrnil Vojnovič. Tako je bil imenovan za posebnega odposlanika srbske vlade v Rimu, kjer se je skušal priključiti Odboru. A njegova prisotnost pri emigrantih je vzbujala dvome, nezaupanje in nezanesljivost, posebej pri Trumbiću, ki je nanj gledal kot na plačanca z izrazitim prosrbskimi interesi. Tudi stališče, da naj članstvo v Odboru naj bi bilo vezano na finančne koristi posameznikov, je vplivalo na Trumbićevo presojo o »diplomatskih prišlekih«. Podobno nezaupljivi do Vojnoviča so bili na srbski strani, tako odpravnik poslov v Rimu Ljubomir Mihailović, ki je v zvezi s tem kontaktiral Pašića, a mu je ta v telegramu resolutno odgovoril: »Vojnovič primio perom i rečju braniti naše gledište na Dalmaciju, Slovenačku i Hrvatsku i borbu sa talijanskim nacionalistima.«²⁹ Član Odbora Ivan Meštrović je kasneje zapisal, da se je ob prihodu v Rim »Lujo držao «važno i diplomatski» namećući svoju «osnovu» za budući teritorijalni sporazum s Talijanima. O Trumbiću i Supilu³⁰ govorio je podcjenjivački: 'Mali spalatinski advokatić i konavoski djetić, što oni znadu što je suptilna diplomacija.«³¹ Kaj kmalu je Vojnovič svoja izhodišča v zvezi z italijansko-slovenskimi vprašanji posredoval Trumbiću, Meštroviću in Supilu: Italiji bi se prepustila Istra, Zadar in vsi otoki severno od Brača, vprašanje Šibenika in Reke pa je ostalo odprto za pogajanja. Njegov predlog so gladko zavrnil, a ga je sam objavil v nekoliko modificirani obliki leta 1915.³² V Odboru so kasneje zavrnil tudi njegov predlog izjave o neodvisnosti ob kronanju Karla I. za ogrskega

---

29 Grijak in Čosić, *Figure politike*, 76.

30 Frano Supilo (1870–1917), hrvaški publicist in politik, idejni tvorec Reške resolucije (1905), v kateri so zahtevali priključitev Dalmacije Hrvaški.

31 Grijak in Čosić, *Figure politike*, 76.

32 Prav tam.

kralja (kot Karel IV.), ki da ga ne priznavajo za legitimnega vladarja in 18. decembra 1916 v londonskem *Timesu* tako objavili Trumbičevo izjavo.³³

Vodilni v Odboru si z njim niso bili enotni niti pri vprašanju odcepitve od monarhije in združitve vseh Južnih Slovanov (Hrvati, Srbi, Slovenci ter združitve s Srbijo in Črno goro), do česar je imel Vojnovič zadržke, saj naj bi s tem Odbor prekorščil kompetence. Meštrovič ga je ob tem opisal z besedami »neki crnogorski promatrač.«³⁴ Vojnovič ni nikoli postal polnopravni član Odbora, z njim je med vojno torej le »sodeloval«. Službo v vojnem času je opisal kot diplomatsko misijo srbske vlade (*»charge de mission od Kr. vlade za celog rata«*). Ambicije je usmeril v (pogosto enosmerno) korespondenco s člani Odbora, srbskimi politikami (Pašić in Vesnić³⁵), z britanski ter italijanskimi diplomati in novinarji.³⁶

Pogosto je objavljial v francoskem in angleškem tisku, posebej pa se je posvetil iredentistični publicistiki. Tako je leta 1915 v Rimu pod psevdoni-

---

33 »Prvi se je ponudil Lujo Vojnovič, ki je sijajni stilist, da ga ni zlahka para, da sestavi primerno izjavo. Ali ta izjava je bila vse preveč pesniška in sestavo izjave je prevzel poseben odbor, v katerem so bili Trumbić, Trinajstić, Banjanin in Vošnjak. /.../ Slednjič se je še Trumbić vrgel na stvar ...« I.M., »Listek. Poglavja iz borbe za našo neodvisnost. Izjava neodvisnosti jugoslovanskega odbora.« Slovenski narod, 23. september 1919, 1.

34 Grijak in Čosić, *Figure politike*, 76.

35 Milenko Vesnić (13. februar 1863 – 15. maj 1921) je bil član Pašičeve Narodne radikalne stranke in predsednik vlade od 16. maja 1920 do 1. januarja 1921, torej do razglasitve zakona o ustavi in delovanju Komunistične stranke Jugoslavije (Obznana), ki jo je spisal notranji minister Milorad Drašković, podpisal pa Vesnić kot predsednik vlade.

36 Korespondenca z zastopnikom v italijanskem parlamentu Andreom Torrejem in ekonomistom Marcom de Vitijem (1858–1943), urednikom dnevnika *La voce di Firenze*, s katerim je bil v pristnih odnosih. Torreja je kontaktiral v zvezi z njegovim člankom »L'Italia ed il programma jugoslav« v milanskem *Corriere della Sera* 27. maja 1916 in poudaril, da članek o jadranskem vprašanju ne more bazirati (zgolj) na osnovi bogate italijanske književnosti. Za Trst, Gorico in ozemlje levo od Soče je zapisal, da so naseljeni z jugoslovanskim prebivalstvom, a da je »nacionalni pečat« Trsta povsem italijanski. Opozoril je na nujnost kompromisnega reševanja ozemeljskih vprašanj, saj da gre za dva nasprotna nacionalna principa, in da bi moral jugoslovanski (»srbsko-hrvaško-slovenski«) narod, tudi za ceno žrtve, pridobiti dragoceno prijateljstvo italijanskega. A ta žrtev je nesprejemljiva, če se navedenim ozemljem ob meji z Italijo ne zagotovi absolutnega spoštovanja narodnostnih pravic in pokrajinske avtonomije. Grijak in Čosić, *Figure politike*, 77, 79–80.

mom Illyricus³⁷ objavil knjižico *Dalmazia e Italia consigli ed avvertimenti*, za katero je Trumbić dejal, da je »učinila jedan vrlo neugodni utisak u našim krugovima«, ker je v njej Dalmacijo zgodovinsko in etnično opredelil kot popolnoma slovansko in se povsem neprimerno lotil razmejitve ... Italiji ne bi prepustil Dalmacije, ampak Julijske Alpe, na kar pa so se upravičeno odzvali slovenski odborniki. Trumbić ga je opozoril, da nima pooblastila »trgovati z ozemljem, naseljenim z našim narodom«, kot tudi sam Odbor ne.³⁸

Po vstopu Italije v vojno se je večina odbornikov preselila v Pariz, kasneje v London. Vojnovič se iz Rima v Pariz ni preselil šele maja 1917 zaradi »špijonske afere«,³⁹ ampak že konec leta 1916, kot v pismu piše Seton-Watsonu.⁴⁰ V Parizu je imel več javnih predavanj v organizaciji vplivnih znanstvenih in kulturnih ustanov ter društev, hkrati je s spisi in predlogi pomagal srbski diplomaciji.⁴¹ Ivo pa je Trumbiću zameril, da njegovega brata ni imenoval v skupino Jugoslovanskega odbora, ko je bival v Rimu.⁴² V Parizu je Lujo ostal do novembra 1918⁴³, devet mesecev po tem, ko je Woodrow Wilson v ameriškem kongresu predložil mirovni program s 14 točkami in ureditev meja po narodnostnem načelu. Monarhija je bila v zadnjih vzdihljajih in tega so se zavedali tako na Dunaju kot v Budimpešti. V poročilu madžarskega ministrstva za obrambo 18. februarja 1918 so zapisali, da se jugoslovanska propaganda širi prek tiska, festivalov in ob različnih proslavah; nazadnje

---

37 Pogost psevdonim, pod katerim so objavljali številni slovenski in hrvaški intelektualci ter protestantski pisci, na primer Andrej Bernard Smolnikar, Bogumil Vošnjak, Primož Trubar, Matija Vlačić.

38 Grijak in Čosić, *Figure politike*, 77.

39 Afera oziroma obtožba, da je bil med vojno avstrijski vohun v Švici. Karaula, »Samozvani grof«, 229–226; Grijak in Čosić, *Figure politike*, 78.

40 Pariz, 7. december 1916: »My dear Mr. Seton-Watson. It is with much pleasure that I inform You that I have left Italy and come to Paris with a special mission from the Serbian Government in order to give a greater impulse to our common unitarian work.« Grijak in Čosić, *Figure politike*, 377.

41 Prav tam, 81.

42 »Od prvog početka rada Jugoslov. Odbora u Italiji god. 1914–1915, Trumbić je stavio pitanje povjerenja pred tadašnjim našim članovima u Rimu, da se ne smije primiti Luja u Jug. Odbor.« Maštrović. Pisma Iva Vojnovića. Knjiga prva, 408.

43 »Tam je ostal do propasti centralnih sil.« *Slovenec*, 10. januar 1938, 1.

so na proslavi srbskega pesnika Iva Vojnoviča v Osijeku nosili veliko srbskih kokard, peli bojne pesmi in vzklikali »kralju Petru, Pašiću, Srbiji in v Italijo«. ⁴⁴ Propagandni tisk v času konference ni zastal in tudi Vojnovič je v tem obdobju pogosto objavljajl v pariškem *Journal des débats*. ⁴⁵

Vojnovičeva vloga v Parizu se v sodobni historiografiji v delu o njegovih zaslugah pri mirovnih pogajanjih precej razlikuje od medijskih poročil in povojnega obdobja. Med vojno je bil v diplomatski službi Kraljevine Srbije v Rimu in Parizu, o njegovi realni vlogi na mirovni konferenci pa so mnenja zgodovinarjev drugačna od lastnih opisov dogajanja in ne nazadnje tudi pričakovanj, ki sta jih z bratom v tem obdobju reflektirala v osebni korespondenci. Tako so januarja 1938 o Vojnoviču v *Slovencu* zapisali, da »je bil na pariški mirovni konferenci ekspert naše vlade in član teritorialnega odbora«, ⁴⁶ ki »je pripravil več spomenic za orientacijo velikih sil o jadranskem vprašanju o Reki, Dalmaciji, Romuniji, Jugoslaviji itd.« ⁴⁷ Za etnografsko sekcijo Odbora, v katerem so bili geografi, etnografi, kartografi, zgodovinarji in statistiki in kasneje še nekaj advokatov, je med drugim v francoščino prevajal italijanske iredentistične knjige. ⁴⁸ Jovan Cvijić je bil predsednik krovne sekcije, ⁴⁹ v kateri so bile podsekcije za statistiko in etnografijo prebivalstva za Primorsko z Istro, Reko, Dalmacijo, Vojvodino, Makedonijo in Črno goro.

---

44 Les Croates et les Slovènes ont été les amis de l'Entente pendant la Guerre: quelques documents officiels tirés des archives militaires d'Autriche-Hongrie. Présentés par François Barac, Paris: Imprimerie Lang, Blanchong et Cie, 1919, 59.

45 O D'Annunzio 1. februarja 1919 v članku »Les Croates et M. D'annunzio« piše, da je Hrvate poimenoval z »i porci croati«. Grijak in Čosić, *Figure politike*, 154; o jadranskem vprašanju, bolečini in izgubljenih mesecih za mir pa zapiše, da so strnjeni v nekaj besedah v pričujočem članku: »Toute l'histoire de ces mois douloureux et perdus pour la Paix est contenue dans ces quelques mots.« »La Paix Adriatique«, *Journal des débats*, 3. oktober 1919, št. 275, 1-2, v mapi: HDA-781, 2-1.3.7.1.5. (11).

46 Pojavlja se več različic poimenovanja teritorialnega odbora: teritorialna, etnografska in etnografsko-zgodovinska sekcija.

47 »Novi senatorji.« *Slovenec*, 10. januar 1938, 1.

48 »Mitos o predvojnem italijanskem iredentizmu na Preimorskem.« *Istra*, 20. november 1936, 4.

49 Član srbske delegacije in vodilni geograf na Balkanu, tudi rektor beogradske univerze in predsednik Srbske akademije znanosti in umetnosti.

Slika 2: Člani etnografske sekcije delegacije Kraljevine SHS na pariški mirovni konferenci leta 1919 (tretji na desni sedi Lujo Vojnovič).⁵⁰

Sredi decembra 1919 je bil Vojnovič povabljen na kosilo k regentu Aleksandru, ki se je mudil v Parizu (bival je v hotelu Continental): »Na kosilu pri regentu je bil francoski poslanik v Beogradu⁵¹ z gospo, naš minister za zunanje stvari dr. Trumbić z gospo, minister za promet dr. Drašković in g. Lujo Vojnovič.«⁵² 15. decembra opoldan je prestolonaslednik iz Pariza odpotoval v Cannes, na železniški postaji v Lyonu sta se od njega poslovila Trumbić in Vesnić z veleposlaniško delegacijo.⁵³ Zdi se, da v njuni družbi Vojnovič res ni bil zaželen. Da se ga je »ignoriralo«, je bila pogosta Ivova opazka, posebej, če in ko se je o javnih in poljavnih dogodkih poročalo v tisku.⁵⁴ Zdi se verjetno, da je bil Vojnovič na stranskem tiru na pobudo

50 Z.(upanič), »Podsekcija jugoslovanske Etnografske sekcije na konferenci mira v Parizu 1919 za slovensko-nemško mejo, za Prekmurje in čehoslovaško-jugoslovanski koridor.« *Etnolog* (Ljubljana), 1928, 87.

51 Joseph de Fontenay, šef misije v rangu poslanika v Beogradu (1917–1921).

52 »Regent v Parizu.« *Jugoslavija*, 16. december 1919, 3.

53 »Vesti Ljubljanskega dopisnega urada. Regent v Parizu.« *Jugoslavija*, 17. december 1919, 3.

54 Na primer julija 1920: »Beograd, 25. julija. Danes je dr. Milenko Vesnić priredil intimen obed, katerega se je udeležil prestolonaslednik regent Aleksander, dr. Korošec, francoski poslanik de Fontenay in ruski odpravnik Srandman. Temu se pripisuje velika politična važnost.« *Mariborski delavec*, 26. julij 1920, 4.

Trumbića in ostalih v Odboru, a neaktivnosti mu v tem času ne gre očitati. Tako je o razmerah v Dalmaciji informiral francoskega generala Francheta d'Espèrey, ki je 26. januarja obiskal Dubrovnik: »Dubrovnik, 26. januarja. Danes opoldne je došel s parobrodom general Franchet d' Esperey v luko Gruž. Na pristanišču so ga lepo sprejeli. /.../ Ob vihnih vzklikih je odgovoril general: Dubrovnik mi je poznani že iz prejšnjih dni. Lujo Vojnovič me je informiral o razmerah Slovanov. Dobro mi je znana želja vseh SHS Dalmatincev.«⁵⁵

V tem obdobju je Vojnovič intenzivno objavljale članke o zgodovinskih in političnih temeljih jugoslovanske združitve⁵⁶ in o jadranskem vprašanju⁵⁷ ter sodeloval v sklopu etnografske sekcije, a v njegovem osebnem fondu o delu v Odboru ni posebnih spisov. Piše pa v osebni korespondenci, da je kot »član expert naše delegacije na mirovni konferenci u Parizu izradio isto-risjsko politički memorandum o Rijeci i Dalmaciji i o jugoslavenskom jedinstvu i uzaludno se trudio da naše poravnanje bude zaključeno još god. 1919. sa mnogo manje gubitaka a većim prestižom.«⁵⁸

DELO V EKSPERTNI SKUPINI ZA KULTURO

Februarja 1921 je bil Vojnovič imenovan za člana ekspertne skupine v Delegaciji Kraljevine SHS, ki naj bi v Rimu v pogajanjih z italijansko stranjo izdelala načrt za kulturno konvencijo oziroma dogovor o repatriaciji kulturne dediščine med državama na osnovi 8. člena (»V interesu dobrih intelektualnih in moralnih razmer med obema narodoma bo vlada čim prej sklenila konvencijo za okrepitev intimnega vzajemnega razvoja kultur-

---

55 »Franchet d'Esperey v Dubrovniku«. *Slovenec*, 28. januar 1919, 2.

56 Yougoslavie et Autriche, Paris - Barcelona 1918; pomembnejše brošure iz leta 1919 (Pariz): Lo Dalmatie; Italie et Yougoslove; Une reconstruction necessaire. Les Yougoslaves et la Papauté; L'Unite yougoslave. Grijak in Čosić, *Figure politique*, 85, op. 134.

57 La question adriatique: recueil de documents officiels je izšla leta 1920. Kasneje objavi še Jadransko pitanje: kako je i čijom krivicom propušten najpovoljniji momenat za njegovo rešenje (Beograd: Vreme 1925) in Borba za Jadransko more (Beograd: Glavni odbor Jadranske straže, 1925). Prav tam, 100.

58 Prav tam, 87.

nih razmer med obema državama.«⁵⁹) rapalske pogodbe.⁶⁰ O tem ga je v telegramu obvestil zunanji minister Nikola Pašić 9. februarja 1921.⁶¹

Vojnovič s sodelavci⁶² je bil agilen. Na osnovi vprašalnikov je zbral gradivo in preučil probleme na slovenskih in hrvaških ozemljih, ki so pripadli Italiji, pa tudi o zločinih italijanske vojske med vojno. Ljubljano je obiskal 8. marca in tu ostal več dni, da bi se na posebni konferenci sestal s predstavniki kulturnih ustanov in se poučil o razmerah slovenskega prebivalstva v Italiji: »Conte Vojnovič je o slovenskih razmerah dobro poučen. Njegova soproga izhaja iz slovenske rodbine⁶³. V Ljubljani bo ostal še par dni.«⁶⁴ Straža, mariborsko katoliško glasilo, je ob tem obisku objavila cinično novico: »Naša država bo začela nekaka kulturna pogajanja z Italijo. Pri teh pogajanjih bo zastopal našo državo Lujo Vojnovič, ki pride te dni v Ljubljano, kjer si bo izbral eksperte gotovo iz vrst demokratov.«⁶⁵ Na cinizem avtor besedila namiguje z besedama nekaka in demokratov, saj je Lujo novembra 1919

---

59 Uradni list Narodne vlade SHS v Ljubljani, 27. december 1920, št. 149: »Rapalska pogodba med kraljevino Srbov, Hrvatov in Slovencev in med kraljevino Italijo.« Dostopno na: <http://hdl.handle.net/11686/210> (dostop: december 2023).

60 »Beograd, 28. febr. Zastopnik naše države pri kulturnih pogajanjih z Italijo bo g. Lujo Vojnovič. »Kulturna pogajanja z Italijo.« *Jutro*, 1. marec 1921, 1.

61 HDA-781, 11-2.5.1.2.2. (54).

62 Kot člana delegacije se v (pogosto na roko napisanih) dokumentih kot sodelavca sporadično omenjata Urban Cecil, pomočnik, prevajalec in tajnik (?) ter prof. Marije Kiseljak, hrvaški matematik in rektor zagrebške Visoke tehnične šole (1920-1921); »Italija posreduje med reškimi strankami.« *Jutro*, 27. maj 1921, 1; Marije Kiseljak. *Hrvatski biografski leksikon* (Izmk.hr): Dostopno na: <https://hbl.lzmk.hr/clanak.aspx?id=10417> (dostop: december 2023).

63 Na Slovenijo ga je vezala poroka s Klementino (Tinko) Kopača, hčerko zagrebškega odvetnika Josipa Kopača in Klementine pl. Šimrak-Zužahje. Tinka je v Celju, kamor je Lujo pogosto prihajal na obisk, imela sorodnika Maksa Janiča. Arhinet-Obitelj Vojnovič (dostop: junij 2022). Janič je bil prvi predsednik Obrtne zadruga pekov v Celju in znani celjski pekovski mojster v letih 1916-1937. Družina Janič je imela svojo pekarno v Gosposki ulici med letoma 1868-1940. Janko Germadnik, »Blišč in beda prve slovenske domovine«. Dostopno na: <https://www.kamra.si/digitalne-zbirke/blisc-in-beda-prve-slovenske-domovine> (dostop: junij 2023).

64 »Ljubljanske novice.« *Slovenec*, 10. marec 1921, 3; »Dnevne vesti.« *Jugoslavija*, 10. marec 1921, 3.

65 »Politični pregled. Kraljevina SHS.« *Straža*, 2. marec 1921, 2.

vstopil v Jugoslovansko demokratsko stranko.⁶⁶ Največ navdušenja nad njim so pokazali pri ljubljanskem Jutru in poudarili, da je v Ljubljani, »da se kot odličen zgodovinar in estet seznanj s prosvetnimi delavci v Sloveniji, zlasti s profesorji ljubljanskega vseučilišča in da pobliže spozna kulturno delovanje Slovencev.«⁶⁷

Po konferencah v Ljubljani⁶⁸ in Zagrebu⁶⁹ 10., 11. in 12. marca 1921 je bila sprejeta skupna resolucija⁷⁰ s petimi ključnimi področji (1. Jezikovna in kulturna svoboda za manjšine v Italiji,⁷¹ 2. Dostop do jugoslovanskih kulturnih središč za Slovence v Italiji, posebej v Trstu in Gorici ter nemoteno delovanje šol in kulturnih zavodov, 3. Vzpostavitev šolskega sistema na nivoju, primerljivem z italijanskim in v sodelovanju z matičnim,⁷² 4. Ohranijo naj se štipendije in zavodi za slovenske šolarje, 5. Cerkevna avtonomija). Za nadaljnjo kulturno ustvarjanje in ohranjanje identitete so dodali zahteve o svobodnem udejstvovanju, ustvarjanju in recipročnosti še za nekatere druge kulturne ustanove in zavode (knjižnice, gledališča, znanstvena, športna, telovadna in planinska⁷³ društva) ter dejavnosti za posameznike in skupine (novinarska, študijska in arhivska raziskovanja, glasbena gostovanja). Poudarili so, da je ohranjane sosedskih odnosov odvisno od Italije, če se

---

66 »Odličen jugoslovanski kulturni delavec vstopil v JDS. Beograd, 10. nov. Izv. Knez Lujo Vojnovič, znani jugoslovanski zgodovinar, je prigljal svoj vstop v demokratsko stranko.« »Politične beležke.« *Jutro*, 11. november 1920, 2. Soustanovitelj JDS je bil večkratni minister in unitarist Svetozar Pribičević, ki je leta 1924 iz nje izstopil in ustanovil Samostojno demokratsko stranko. Na volitvah v ustavodajno skupščino (1920) in na parlamentarnih volitvah (1923) Lujo ni bil izvoljen ne v Dubrovniku, ne v Splitu in niti v Zagrebu.

67 »Domače vesti. Lujo vojnovič v Ljubljani.« *Jutro*, 11. marec 1921, 2.

68 Vodil jo je Vilko Baltič, predsednik deželne vlade od februarja do julija 1921.

69 Vodil jo je ban Tomislav Tomljenović.

70 Resolucije usvojene u Ljubljani i u Zagrebu. HDA-781, 11-2.5.1.4.15. (57).

71 V šolah, vseh kulturnih in znanstvenih ustanovah, tudi ob sodelovanju z matico; prosti uvoz knjig, umetniških del in tiskovin iz matice na osnovi bilateralnih trgovinskih in carinskih predpisov; novinarska svoboda.

72 Recipročni pristop v srednjem in visokem šolstvu (prepis dijakov in študentov, univerzitetni izpitni red; preseljenim učiteljem naj se omogočijo materialna sredstva in varnost).

73 »/.../ kao i planinskom društvu neka bude dozvoljen rad na obim stranama državnih granica.« HDA-781, 11-2.5.1.4.15. (57).

bo naučila spoštovati »naše u narodnom pogledu, kako traži za sebe isto poštivanje.« To spoštovanje se ne sme omejiti na nesmiselne fraze in naj se udejanja z dejstvi in v praksi s spoštovanjem »nacionalnog karaktera anektovanog područja«, še posebej, ko gre za spomenike, napise, toponomastiko in ortografijo.⁷⁴

V zaključku so izpostavili, da je uspeh pri kulturnih zahtevah povezan z odprtimi gospodarsko-trgovskimi vprašanji. Menili so, »da bi se naši delegati a priori snašli prema Italijanima u inferijornom položaju u slučaju rastavljenoga raspravljanja obiju ovih vrsti pitanja« in da je zato nujno, da naj se o tem razpravlja le skupaj (»postavi junctim«⁷⁵). Predzadnja od 17 točk v resoluciji, ki naj jih na pogojanjih v Rimu delegacija dosledno upošteva, je bila zahteva, da se pogajanja o kulturnih in gospodarskih vprašanjih ne začnejo, dokler Italija ne bo umaknila »svojih četa iz svih delova, koji su rapalskim ugovorom dodeljeni Kraljevini Srba, Hrvata i Slovenaca, te upravo njihovu ne preda vlastima iste Kraljevine«. V zadnji točki so zapisali, da so prepričani, da bi navedene uredbe za obe državi morale veljati tudi za Reko.⁷⁶

V Ljubljani je 11. marca s svojim 19 strani dolgim referatom,⁷⁷ ki je vseboval analizo in sklepe na osnovi statističnih podatkov iz let 1914–1915 in dejanskega stanja pred in po podpisu rapalske pogodbe, posebej izstopal odvetnik dr. Slavko Fornazarič,⁷⁸ tajnik ljubljanske Pisarne za zasedeno

---

74 HDA-781, 11-2.5.1.4.15. (57).

75 Načelo o sklenitvi dogovora za eno postavko na način sklenitve tudi za drugo. Juncturna (iz lat. iunctim: združen) klavzula: pravna tehnika pri pogojanjih o pogodbah ali osnutkih zakonov; Duden. *Slovar tujk*. Tržič: Učila International, 2011.

76 HDA-781, 11-2.5.1.4.15. (57).

77 Kreačič navaja datum 21. marec 1921 in 22 strani (18, op. 33), glej: Kreačič, Goranka. »Mož od Soče: portret dr. Slavka Fornazariča, borca za narodnostne pravice primorskih Slovencev«. *Prispevki za novejšo zgodovino* LVI - 2/2017, 8–32. Referat je podpisan in žigosan z datumom 19. marec 1921 (Vprašanje zaščite manjšin naših ljudskih in drugih šol ter naših kulturnih organizacij v ozemlju, danes anektiranem od Kraljevine Italije. HDA-781, 11-2.5.1.4.16. (57)).

78 Odvetnik in begunec iz Julijske krajine (Bilje). O njegovem življenju in delu glej: Kreačič, »Mož od Soče«.

ozemlje.⁷⁹ Predstavil je številčne podatke o stanju v javnih in zasebnih šolah, vrtcih ter kulturnih ustanovah na anektiranih ozemljih. Izpostavil je težave begunskih otrok z Goriške, ki so še do leta 1919 »ostali v velikem delu brez šolskega pouka« ali pa se ob vrnitvi domov niso mogli izobraževati, ker zdaj šole »niso otvorene« ali pa so »poitalijančene«. Tudi veliko primorskih dijakov in študentov je šolanje nadaljevalo na jugoslovanskih, avstrijskih in čeških gimnazijah, realkah, učiteljskih, licejih in univerzah.⁸⁰ Fornazarič je stanje v šolstvu sklenil z besedami, da je »slika našega šolstva tedaj skrajno žalostna« in da je »v Istri več kot polovica šol zaprtih in poitalijančenih.« V nadaljevanju je orisal položaj gospodarskih društev in kulturnih ustanov, ki ne smejo več delovati ali pa so bile uničene (požig Narodnega doma v Trsu 13. julija 1920). Našteje tudi slovenske tiskarne, ki so jih »soldateska in fašisti« vandalizirali in zažgali. Zadnji del referata je vključeval 22 zahtev, vsebinsko podobnih tistim v skupni resoluciji, ki naj jih jugoslovanska delegacija uveljavlja pri pogajanjih z italijansko.⁸¹

Po odhodu iz Ljubljane in Zagreba je Vojnovič Pašiča seznanil o resoluciji in jo strnil v štiri sklope: 1. *Kulturna svoboda, kulturna reparacija, pravična razdelitev in zaščita kulturne dediščine*, 3. *Cerkvena avtonomija*, 3. *Zavod Sv. Jeronima v Rimu*, 82 4. *Šole v Istri*.⁸³ Posebej v zvezi z manjšinskimi šolami je jugoslovanska delegacija kontaktirala ministrstvo za zunanje zadeve 30. maja 1921 in izrazila skrb o izgubi statusa avtonomnih šol.⁸⁴ Vojnovič in Kiseljak sta v Beograd poslala tudi predlog o junkturni klavzuli, torej, da se pogovori o trgovinskem sporazumu z Italijo izvedejo skupaj s

---

79 Pisarna je bila kot organ Narodnega sveta za Slovenijo ustanovljena skupaj s Komisijo za mirovno konferenco novembra 1918. O pisarni glej: Nećak, Dušan. »Pisarna za zasedeno ozemlje«. *Kronika: časopis za slovensko krajevno zgodovino* 20/2 (1972), 101–106 in Kreačič. »Mož od Soče, 14–18.

80 HDA-781, 11-2.5.1.4.16. (57).

81 Prav tam.

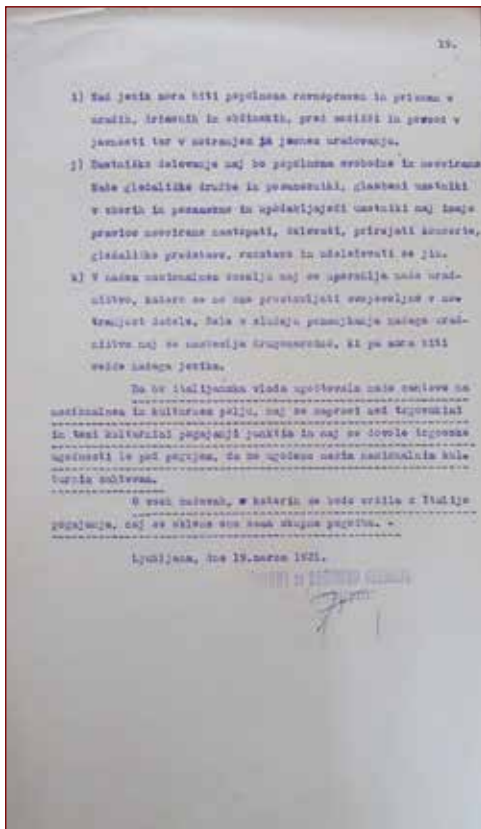
82 Semenišče za študente bogoslovja hrvaškega porekla; med prvo svetovno vojno je bilo zaprto. Namera jugoslovanskih pogajalcev je bila, da se njegov status uredi v korist Kraljevine SHS.

83 Osnutek, posredovan Pašiču 18. marca 1921. HDA-781, 11-2.5.1.2.3. (54).

84 Prav tam, 11-2.5.1.2.5. (54).

pogajanja o kulturni konvenciji,⁸⁵ kar se je v enem delu uresničilo kasneje z Rimskim sporazumom.

Slika 3: Zadnja stran referata z zahtevami Slovencev v Italiji pred pogajnji delegacije Kraljevine SHS z italijansko o kulturni konvenciji. Sestavil in prebral ga je Slavko Fornazarič v Ljubljani 11. marca 1921.⁸⁶

Mesec dni po imenovanju v ekspertno skupino je Vojnovič o »kulturni konvenciji« v rapalski pogodbi povedal, da pri Italijanih računa na »velikodušnost in razumevanje za naš narod, ki je skozi zgodovino dokazal, da bolje pozna italijanskega kot le-ta nas«. Poudaril je, da »bodo nastala zelo delikatna vprašanja v zvezi z vprašanjem ozemlja, ki pripada po rapalski pogodbi Italiji« in da »se bodo bodoča pogajanja morala vršiti v prijateljski atmosferi – to so oni moralni odnošaji – o katerih govori rapal-

85 »Molimo ovlaštenje predsednika vlade, da smemo italijanskoj delegaciji u slučaju potrebe avtoritativno izjaviti, da trgovački ugovor in kulturna konvencija tvore jednu cjelinu, pa ako s jedne strane više tražimo, tu smo s druge strane pripravi na veće koncesije. Molimo odgovor najhitrije. Vojnovič – Kiseljok.« (Rim, brez datuma. HDA-781, 11-2.5.1.2.6. (54)).

86 Prav tam.

ska pogodba – in to atmosfero more ustvariti samo obojestransko časopisje, predvsem italijansko, ki mora prevzeti nalogo, da črpa iz najzanesljivejših virov informacije o naši državi in da paralizira še vedno močno kampanjo neodgovornih fanatičnih elementov.«⁸⁷ Fanatičnost ni usahnila, ampak se je stopnjevala in z nastopom fašistične oblasti 31. oktobra 1922 postala jedro in gonilo državne politike v odnosu do Jugoslavije.

Slika 4: Ena od italijanskih vesti o prihodu jugoslovanske kulturne komisije z Vojnovičem v Rim (La Tribuna, 26. maj 1921).⁸⁸

Skupino italijanskih ekspertov je vodil senator Francesco Ruffini (1863–1934), ob njem sta bila znana člana: »filozof fašizma«, bodoči šolski minister in avtor šolske reforme Giovanni Gentile (1875–1944) ter senator in eden od vodij iredente, Francesco Salata (1876–1944).⁸⁹ Kot predpogoj za sklenitev kulturnega sporazuma je bil na prvi seji 17. junija 1921 prebran obsežen Vojnovičev memorandum. Koncipiral ga je še dva dni pred začetkom pogajanj.⁹⁰

V memorandumu so izpostavljene številne obtožbe in zahteve po odškodnini zaradi zločinov italijanske vojaške in civilne oblasti na zasedenih ozemljih (umori, pregoni, zapiranja šol in prisilno poitalijančevanje). Po

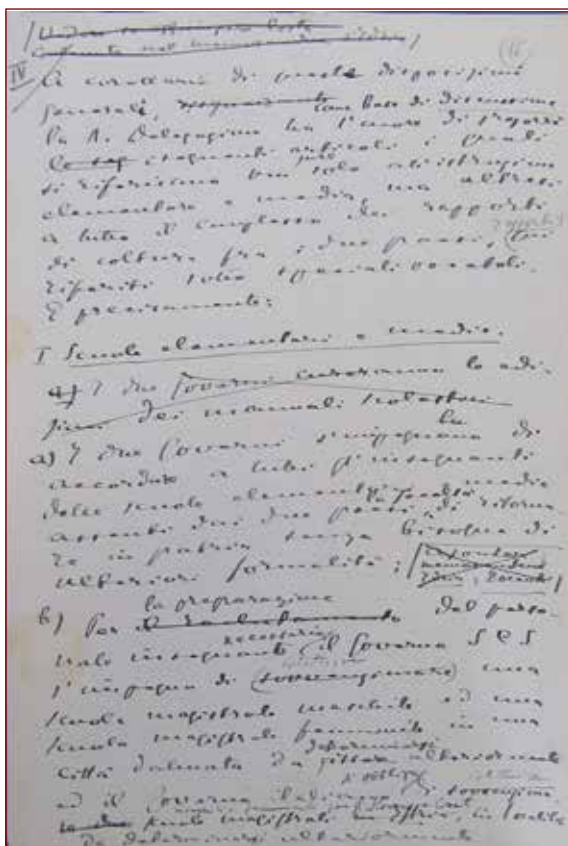
87 »Naši kulturno-politični odnošaji z Italijo.« *Slovenski narod*, 13. marec 1921, 2.

88 Novinski isječci o Luju Vojnoviču u inozemnem tisku. HDA-781, 2-1.3.5.2. (8).

89 Tudi načelnik Osrednjega urada za nove pokrajine (Ufficio Centrale per le Nuove provincie), ustanovljenega julija 1919.

90 HDA-781, 11-2.5.1.2.7. (54).

Vojnovičevih besedah je po tem v dvorani nastala grobna tišina⁹¹ oziroma je njegovo branje na Italijane naredilo »globok vtis« ...⁹²

Slika 5: V italijanščini napisan Vojnovičev zadnji osnutek memoranduma za jugoslovansko delegacijo pri pogajanjih o kulturni konvenciji 17. junija 1921 (stran 15 od 27, razdelek o osnovnih šolah).⁹³

Senator Ruffini je zahteval odpoved seje, vse dokler italijanska delegacija ne preuči vsebine memoranduma. Kakorkoli, pogovori se niso nada-

91 Grijak in Čosić, *Figure politiche*, 89.

92 Besedilo telegrama Pašiču (rokopis): »Excellence Pachitch, Belgrade. Na jucerasnjoj sednici pročitani nasi predlozi proizveli na Talijane dubok upeccatak. Sednica odgagjena za odgovor. Molimo odugovlacite sve pregovore s njima tamo. Vojnovic, Kiseljak. 19. VI. 1921.« HDA-781, 11-2.5.1.2.8. (54).

93 Prav tam.

ljevali in so bili zaradi ministrske krize v italijanski vladi⁹⁴ dokončno prekinjeni avgusta 1921. Salata je Vojnoviča o prekinitvi dela italijanske komisije za kulturo obvestil »že« 2. julija 1921.⁹⁵ Čez deset dni je Vojnovič v imenu Kraljevine SHS italijanski delegaciji posredoval še en dopis kot dodatek k memorandumu z dne, 15. junija. V dodatku je bila zahteva o cerkveni avtonomiji Pravoslavne škofije v Zadru (Zadar, Trst, Istra).⁹⁶ 18. julija je Vojnovič Ruffiniju poslal prošnjo za nadaljevanje pogovorov, nazadnje še 31. julija, a zaman.⁹⁷ Možnost nadaljevanja pogovorov je bila iz tedna v teden manjša. Vojnovič in Kiseljak sta 4. avgusta na ministrstvo za zunanje zadeve v Beogradu poslala prošnjo, da italijanski strani pošlje uradni zahtevek o razlogih za zavlačevanje,⁹⁸ a že naslednji dan ju je Pašić obvestil, da se »zaradi težav v italijanski delegaciji« pogovori prekinjajo.⁹⁹ Vojnovič je v imenu Jugoslovanske delegacije zadnji dopis Salati poslal 7. avgusta 1921 in ga v njem obvestil o njenem odhodu iz Rima,¹⁰⁰ naslednji dan pa v Beograd sporočil, da so upoštevali njihovo odredbo o prekinitvi pogajanj in da se vračajo v domovino, kjer bo Kiseljak poročal o celotni situaciji.¹⁰¹ Ena in edina pogajalska seja Delegacij Kraljevine SHS in Italije za kulturno konvencijo se je tako skoraj promptno začela in zaključila v Rimu, 17. junija 1921.

---

94 Razpust parlamenta 30. marca in volitve 15. maja 1921.

95 HDA-781, 11-2.5.1.1.5. (53).

96 Prav tam, 11-2.5.1.1.7. (53).

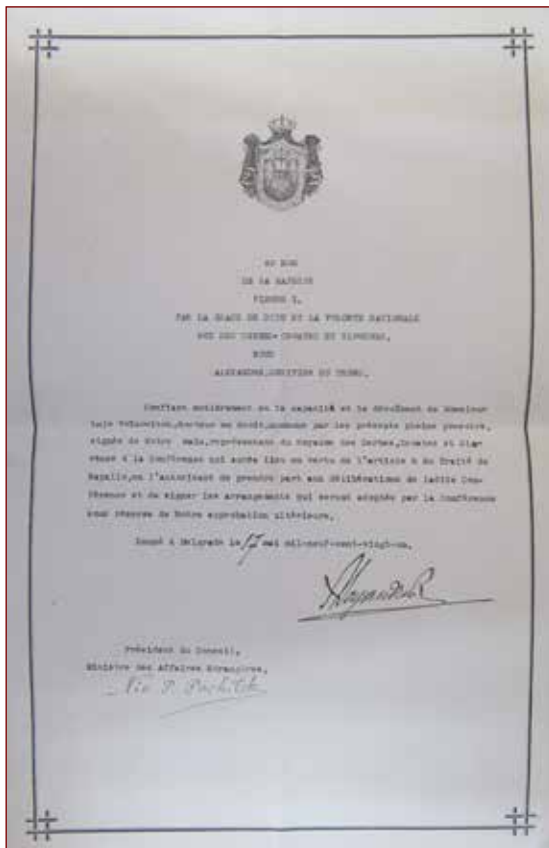
97 Prav tam, 11-2.5.1.1.8. in 11-2.5.1.1.10. (53).

98 Prav tam, 11-2.5.1.2.12. (54).

99 Prav tam, 11-2.5.1.2.13. (54).

100 Prav tam, 11-2.5.1.1.8. in 11-2.5.1.1.10. (53).

101 Rim, 8. avgust 1921: »Izvršili smo Vašu naredbu. Vračamo se po naredbi na vašo ranija opredeljenja. Delegat Kiseljak doči će iz Zagreba u Beograd da tačno izvesti o položaju. Vojnovič.« Prav tam, 11-2.5.1.2.14. (54).

Slika 6: Zunanji minister Nikola Pašić je Luja Vojnoviča 17. maja 1921 imenoval za člana Komisije Kraljevine SHS za dogovor o kulturni konvenciji s Kraljevino Italijo.¹⁰²

Vojnovič se je ukvarjal tudi z materialno zapuščino Antona Mahničča, ki je bil novembra 1896 imenovan za škofa na Krku (tu je bil ustoličen 27. marca 1897), kjer je, razen v obdobju zdravljenja po konfinaciji v Frascatiju, stalno živel in služboval vse do smrti leta 1920. Če je slovenski kulturni in duhovni prostor zaznamoval predvsem kot nosilec slovenskega kulturnega boja, je na Hrvaškem deloval bolj pastoralno. Mahnič je večkrat odločno nastopil proti italijanskim oblastem, še posebej proti vrhovnemu komandantu vice-

102 Prav tam, 11-2.5.1.2.1. (52).

admiralu Umbertu Cagniju, njegovemu tajniku poveljniku Dentiju in komandantu kvarnerskih otokov ter kapetanu fregate Türu. V Slovincu so februarja 1919 objavili njegovo pismo, naslovljeno na Cagnija 3. januarja 1919. V njem je orisal razmere na otokih in težave, s katerimi so se srečevali duhovniki, ki jih je branil ter zavrnil Cagnijevo zahtevo po seznamu cerkva, v katerih se v liturgiji sme uporabljati slovanski jezik.¹⁰³ V Slovenskem narodu so o njem zapisali: »Ko se je začela vojna, je moral kot škof braniti svoje hrvatske duhovnike pred nasiljem laških generalov. /.../ Laški teroristi so sivolasega, bolehnega škofa odvesli v Italijo ter ga držali nad leto dni interniranega.«¹⁰⁴ Na Krku se je ukvarjal z vprašanjem glagoljaštva in leta 1902 tu ustanovil tiskarno Kurykta. Zaslužen je za ustanovitev Staroslovanske akademije (danes HAZU). Izdajal je časopis *Pučki prijatelj*, mesečnik *Svećenička zaje-dnica, Hrvatsko stražo* (hrvaška naslednica *Rimskega katolika*). Podpiral je hrvaško akademsko društvo Hrvatska z njihovim glasilom *Luč*, v Senju je ustanovil Leonovo društvo in Pijevo društvo za katoliški tisk v Zagrebu.¹⁰⁵

Škofijski kancler kurije na Krku Matej Polonijo je še pred Mahničevo smrtjo 14. decembra 1920 Ministrstvu za zunanje zadeve iz Crikvenice v Beograd poslal telegram, da zaradi bližajoče se Mahničeve smrti¹⁰⁶ in iz strahu pred ponovnim ropanjem D'Annunzijevih (*»pljačkama D'Annunzijanaca«*) želi opozoriti italijansko vlado, da je odgovorna za škofovo zasebno lastnino, ki se uporablja v izobraževalne namene, kot tudi za vsakršno poškodovanje cerkvene lastnine ter ogrožanje duhovščine. Telegram je bil poslan mesec dni po tem, ko so škofovo domovanje izropali, demolirali in povzročili za okoli 50.000 lir škode *»konkurenčni«* arditii.¹⁰⁷ Situacija na Krku in povsod, kjer

---

103 Meglič, Mateja. »Čuvar s Jadrana«: škof Anton Mahnič med prvo svetovno vojno. Diplomsko delo. Filozofska fakulteta. Oddelek za zgodovino, Ljubljana, 2007, 65.

104 »Vladika dr. A. Mahnič.« Slovenski narod, 18. december 1920, 2.

105 *Osebnosti. Veliki slovenski biografski leksikon. Od M do Ž*, Ljubljana: Mladinska knjiga, 2008, 650–651; Meglič. *„Čuvar s Jadrana“*, 11–14; Gverić, Ante. »Na razmeđu svetova. Stavovi dalmatinskih biskupa prema jugoslavenskom ujedinjenju i talijanskoj okupaciji Dalmacije (1917. –1920.)« V: *Istočnojadranski prostor između sloma Habsburške Monarhije i stvaranja novih država: zbornik radova*, 93–130. Sveučilište u Zadru, 2021, 98.

106 »Povodom predstojeće smrti krčkoga biskupa Mahnića«. HDA-781, 11-2. 5. 1. 4. 9. (56).

107 O zaštiti ostavštine krčkog biskupa Antuna Mahnića. Prav tam.

sta živeli slovenska in italijanska manjšina, se je po Mussolinijevem prihodu na oblast le še slabšala, na Slovenskem posebej po sprejetju Gentilijeve reforme oktobra 1923, ko je bil sprejet zakon o šolski reformi s postopno odpravo pouka v slovenščini na osnovnih šolah v Julijski krajini.

DELO PO PRENEHANJU AKTIVNOSTI KULTURNE SEKCIJE

Po nalogu Nikole Pašiča se je Vojnovič iz Rima vrnil v službo na ambasadi v Parizu¹⁰⁸, a ne na delovno mesto veleposlanika, kot si je želel že pred meseci in je to pričakal od vlade ali po posrednikih od regenta. Maja 1921 se je regent Aleksander mudil v Parizu, ravno v času nenadne smrti veleposlanika Vesnića,¹⁰⁹ ki je bil kot nekdanji zunanji minister več kot kompetenten za to delovno mesto. Vojnoviča sta zdaj računala, da bo veleposlaniško mesto zasedel prav Lujo. Tudi v *Slovincu* so konec maja objavili kratko vest, da na to prav tako računajo v Demokratski stranki, katere član je bil Lujo, a na koncu dodali, »da radikali tega mesta ne bodo dali iz rok« in »da je skoraj gotovo, da bo za poslanika v Parizu imenovan dr. Velizar Jankovič.«¹¹⁰ Bolj optimistični so bili pri demokratskem *Taboru* in zapisali, da je Vojnovič znana osebnost, ki je vrsto let živela v tujini in da bi bilo prav si želeti, da bi za to na najpomembnejšem diplomatskem mestu Kraljevino SHS zastopal »mož Vojnovičeve evropske duševne širine.«¹¹¹ Na koncu je kot odpravnik poslov jugoslovanske diplomatske misije v Parizu postal Miloš V. Mihailović, ki je to službeno mesto zasedal že v času Vesnićevega vodenja vlade in zunanjega ministrstva. Četudi se je Vojnovič pod vplivom iredente zoperstavljal s »propagandno publicistiko«, je po koncu dela za ekspertno

---

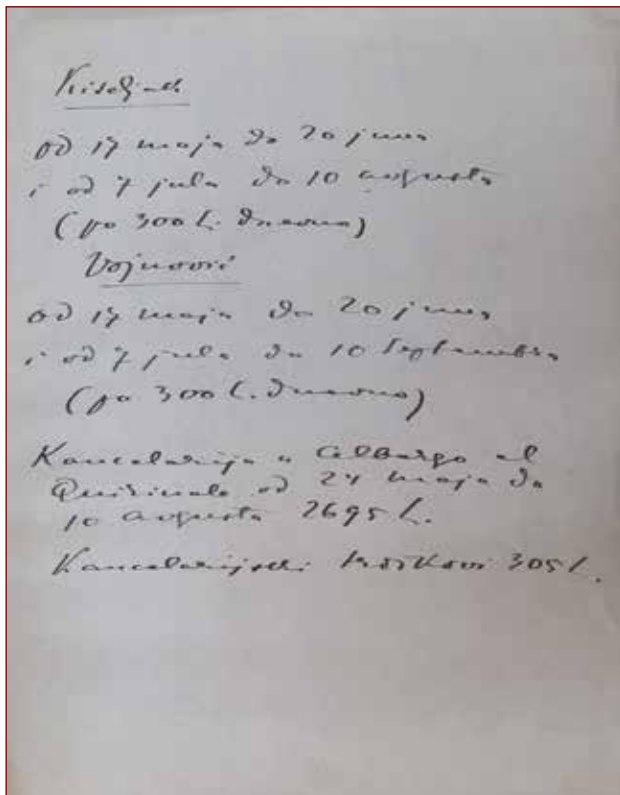
108 Grijak in Čosić, *Figure politike*, 89.

109 »Dr. Milenko Vesnić je dne 28. maja t. l. v Parizu nagloma umrl ter bil prenesen na ondotno poslaništvo. Njegova kraljevska Visokost regent Aleksander je, dasi se mudi v Parizu v najstrožjem inkognitu, prišel na poslaništvo ter izrekel gospe Vesnićevi svoje sožalje.« Uradni list Narodne vlade SHS v Ljubljani / Deželne vlade za Slovenijo/Pokrajinske uprave za Slovenijo, 4. junij 1921, III. (št. 120 z dne 31. maja 1921), 60. Stalna povezava: <https://hdl.handle.net/11686/file207> (dostop: december 2023).

110 Srbski politik in ekonomist, član Pašičeve Narodne radikalne stranke, do takrat minister več resorjev. »Kdo bo Vesnićeve naslednik?« *Slovenec*, 31. maj 1921, 3.

111 »Notranja in zunanja politika«. *Tabor* (Maribor), 3. junij 1921, 2.

skupino, ki pa ni bila uradno razpuščena,¹¹² ostal na skromnem diplomatskem položaju, kar je skušal spremeniti z zagovarjanjem »integralnega jugoslovanstva,« ki pa ga je dotlej zavračal.¹¹³

Slika 7: Ena od zabeležk o administrativnih stroških članov Komisije Kraljevine SHS za kulturno konvencijo v Rimu avgusta 1921 (Kiseljak od 17. maja do 20. junija in od 7. julija do 10. avgusta, Vojnovič od 17. maja do 20. junija in od 7. julija do 10. septembra, oba po 300 lir dnevno; pisarna v hotelu Quirinale od 24. maja do 10. avgusta 2695 lir in pisarniški stroški 305 lir).¹¹⁴

112 O svojem statusu delegata v komisiji je Vojnovič pisal Pašiču 12. septembra 1921. HDA-781, 11-2.5.1.2.15. (54).

113 Grijak in Čosić, *Figure politike*, 8.

114 Podaci o troškovima delegacije. HDA-781, 11-2.5.1.5. (59).

Marca 1921, kmalu po imenovanju v ekspertno skupino, je Vojnovič v enem od intervjujev sam izpostavil, da se bodo kulturni odnosi med sosedama »celili dolgo«, predvsem zaradi superiorne države Italije in nekaterih »naših jadranskih narodnih odpadnikov«, pohvalil pa je simpatije in zavezništvo pred pol stoletja in v Šibeniku rojenega Nikolo Tommasea (Niccolò Tommaseo), italijanskega književnika in esejista iz 19. stoletja, ki je prevajal iz hrvaščine. Dodal je, da do leta 1914 Italija ni bila v dovoljšni meri seznanjena z jugoslovansko kulturnim razvojem, saj ni bilo »nobene narodne propagande v inozemstvu«. O Londonskem sporazumu in Italiji pripadajočih ozemljih pa je povedal, da soseda »tega dela našega naroda ni smatrala za sestavni del naše narodne celote, ampak za sovražno avstrijsko ozemlje, ki je bilo nekdaj italijansko, pozneje pa s silo poslovanjeno.«¹¹⁵

Šele septembra 1922, leto dni po prekinitvi pogajanj, sta kulturni komisiji Kraljevine SHS in Italije sklenili dogovor v delu za sistematizacijo in delitev premoženja, a v tem segmentu bilateralnih srečanj Lujo ni sodeloval.¹¹⁶

Mussolini kot predsednik vlade in zunanji minister Momčilo Ninčič ter predsednik vlade Pašič so tako v začetku leta 1924 v Rimu podpisali sporazum, ki je izničil dele rapalske pogodbe in po katerem je bil status Reke kot svobodne državne enote ukinjen, pristaniško mesto pa je bilo kot središče t. i. Kvarnerske pokrajine priključeno Kraljevini Italiji. Okolica Reke s sosednjim Sušakom je pripadla Kraljevini SHS. Pakt o prijateljstvu in sodelovanju med državama v praksi ni imel tolikšnega učinka na gospodarstvo, razen v okviru carinskih in davčnih olajšav.¹¹⁷

So pa kot velik uspeh sporazum ocenili v Vatikanu. Papež Pij XI. se je dva dni po podpisu srečal s Pašičem, za kar naj bi bil zaslužen Anton

---

115 »Naši kulturno-politični odnošaji z Italijo.« *Slovenski narod*, 13. marec 1921, 2.

116 Grijak in Čosić, *Figure politike*, 90.

117 »Obenem sta se izmenjali tudi dve noti, prva, s katero naša vlada izjavlja, da bodo oni dan, ko se objavi nova carinska tarifa, stopile v veljavnost tudi olajšave, predvidene v pogodbi, kakor postavke za blago, ki se iz Italije uvaža v našo državo. Druga nota izjavlja, da se bodo nadaljevala pogajanja o onih predmetih, ki sedaj niso mogli biti rešeni.« »Pogodba z Italijo.« *Straža*, 18. julij 1924, 1.

Korošec.¹¹⁸ V upanju, da bi mu bil zaupan veleposlaniški položaj v Vatikanu, je Vojnovič leta 1923 v Zagrebu objavil brošuro *Konkordat sa sv. Stolicam i naše nacionalno pitanje*. Vsa 20. in 30. leta si je vlada prizadevala skleniti sporazum z Vatikanom, posebej Stojadinovičeva, a je bila zaradi nasprotovanja Srbske pravoslavne cerkve neuspešna. Vsebina brošure je izzvala negativno reakcijo pri Pašiću, prav posebno pa pri Miroslavu Krleži, ki je v reviji *Književna republika* januarja 1924 objavil zapis »O dragem bogu, o grofu Luji Vojnoviću, o tzv. slobodi savjesti i o mnogim drugim velikim i malim stvarima.« V njem je kot podlago za »politično arhireakcijo« uporabil sentimentalno Vojnovičevo sklicevanje na dinastijo, konkordat, cerkev, vero, nacijo, moralo in lastno žrtev pri ustvarjanju nove države.¹¹⁹ A to ni bil prvi Vojnovičev osebni in politični angažma v zvezi s konkordatom. Zanj si je prizadeval že pred leti s ciljem postati veleposlanik v Vatikanu, tako da se je skliceval na reverz Rampolle,¹²⁰ že pokojnega kardinala.¹²¹ O »konkordatski

---

118 O Koroščevi vlogi pri konkordatskih pogojanjih glej: Mithans, Gašper. »Anton Korošec in apostolski nuncij Ermenegildo Pellegrinetti: politični katolicizem, manjšinsko vprašanje in konkordat med Svetim sedežem in Kraljevino Jugoslavijo«. *Studia Historica Slovenica*, 21/2, 435–595.

119 »On je grof, i ideolog nacionalistički..., on je bio ministar nekakve operetne države, no ipak – ministar, on je odlikovan svim mogućim međunarodnim redovima i naslovima, i na ta se svoja „odlikovanja« poziva javno, on je političar i propali kandidat jedne takozvane naprednjačke liberalno-demokratske partije, te mislim da ne cu pogoditi daleko od istine napišem li da je ovu svoju lošu i plitku brošuricu napisao isključivo u svome unutrašnjem nemiru i čežnji za prekozemaljskom realnošću ambasadorskog klobuka, kako bi navukao na svoju malenkost pažnju mjerodavnih radikalskih krugova ...« Grijak in Čosić, *Figure politike*, 101.

120 Mariane Rampolla del Tindaro (1843–1913), papeški nuncij in tajnik. Novica o konkordatu »Vatikan in Jugoslavija.« *Slovenec*, 14. december 1919, 3: »Jutranji List prinaša pogovor svojega poročevalca z Lujo conte Vojnovićem v Splitu o diplomatskih odnošajih med Jugoslavijo in Vatikanom. Vojnovič je navedel, da je ime Jugoslavlani prvokrat prišlo v diplomatske listine konvencije literae reversales kardinala Rampolle. Po Vojnovičevem mnenju se med Jugoslavijo in Vatikanom sklene nov konkordat, ki bo uredil razmerje Jugoslavije nasproti katoliškemu prebivalstvu. V interesu Svete stolice same je, da se uporaba staroslovenskega liturgičnega jezika razširi na vse jugoslovanske škofije.« Podobno v članku »Konkordat med Vatikanom in Jugoslavijo.« *Slovenski narod*, 14. december 1919, 2.

121 Grijak in Čosić, *Figure politike*, 131.

brošuri« in njegovi neuslišani ambiciji so v časopisih pisali še pred izidom brošure in še leta po njem.¹²²

VOJNOVIČ O NEUSPEŠNIH POGAJANJIH V RAPALLU

O rapalski pogodbi je povedal, da »bo to vprašanje sleje ali pozneje prišlo pred narodni forum« in »je za sedaj sestavni del našega javnega in mednarodnega prava« in da »pomeni konec našega nezdravega spora z Italijani.«¹²³ Podpis pogodbe je posebej razjezil tudi brata Iva: »Consummatum est! – Pokrajina velika i napučena, skoro kao Dalmacija predana je i prodana je! – A antanta u nas ukopana! – Je Ji to bilo nužno? – Ko je tu izdao? – Lani u ovo doba nije bilo govora i Zadar i Lastovo! – Ne! ne! ne! i ne!... Istrija se ne prodaje! Ni Slovenačka; Ni Zadar; Ni Lastovo! – Ko je kriv neka plati! To kažem ja! – /.../ Ko je i što je prisilio „naše“ da potpišu talijanski ultimatum“? – Nemoj se izložiti dok ne vidiš kako će narod to primiti. ... Zahvali Bogu da su te do sada bacili u tminu!« Ob tem je dodal, da »nijedan sin Kosta Vojnovića ne bi bio potpisao predaju Goričke i Tršćanske Slovenije, Istre, Rijeke, Zadra ...«¹²⁴ Ivo je za rezultat iz Rapalla posebej okrivil Trumbića, ki je Luja umaknil iz pogajalske ekipe Odbora.¹²⁵ Tudi po

---

122 Več časopisnih izrezkov brez datacije in/ali paginacije v HDA-781, 2-1.3.5.3.5, mapa: O knjizi Luje Vojnovića Konkordat sa svetom stolicom in naše nacionalno pitanje. Zagreb 1923: »Neće svaki odobravat sva njegova načela, ali svakomu ko želi pravi napredak i konsolidavanje naše mlade države, to učeno djelo razbistriti će pojmove toliko važnog pravnog pitanja o odnošaju izmeđju države i crkve, napose katoličke.« (»Književnost.« Narodna svijest, št. 50, 1923). Pohvalno so o Vojnovičevi brošuri 29. oktobra 1923 zapisali v Zagreber Tagblatt: »Konkordat sa sv. Stolicam i naše nacionalno pitanje. Der Autor, ein genauer Kenner des Vatikans und des ganzen Religiösen Problems, stellt in einigen prägnanten Seiten die Natur die Natur und die Geschichte des Konkordates dar, ...«. O brošuri v članku »Težak očitek Vojnoviću« pa v Slovincu (25. november 1924, 2) pišejo posebej v času pred parlamentarnimi volitvami leta 1925: »Na včerajšnjem shodu demokratov se je na govorniškem odru pojavil tudi Vojnović in oboževal v svojem govoru Srbe. Ker je vedno dobival denar iz dispozicijskega fonda, se sedaj priljubljuje radikalom, da bi ga postavili za poslanika v Vatikanu.«

123 »Naši kulturno-politični odnošaji z Italijo.« Slovenski narod, 13. marec 1921, 2.

124 Grijak in Čosić, Figure politike, 88–89 (povzeto po: Maštrović, Pisma Iva Vojnovića. Knjiga druga, 386–387).

125 »Od puste seljačke zavisti on [Trumbić, op. a.] je odstranio od pregovora Luja i time stavio državu u sramotnu situaciju Rapalskog mira. Time, da Time! /.../ On bude grobljubljaar Istrije, Zadra, Lastova!« Maštrović, Pisma Iva Vojnovića. Knjiga prva, 409.

Trumbičevem odstopu z mesta zunanjega ministra deset dni po podpisu pogodbe Ivo mnenja o njem ni omilil. Maja 1921 je eni od prijateljic resolutno napisal, da je »nula«, zaradi katere je Jugoslavija izgubila Zadar.¹²⁶ Lujo je nezadovoljstvo s Trumbičem kot sopodpisnikom rapalske pogodbe in Pašičem, sopodpisnikom Rimskega sporazuma 27. januarja 1924, v osebni korespondenci in javno izražal sicer bolj prikrito kot njegov starejši brat.¹²⁷

V PARIZU IN DOMA

V ključnih trenutkih Lujo Vojnovič v politični areni ni pustil izrazitega pečata, deloval je v ozadju in (pre)pogosto po lastni volji, zato je dajal vtis samopašnosti. Njegovo in bratovo dojetanje delovanja v zunanji politiki se ni odražalo na način, kot se ga sam spominja, dokumentira in popisuje. Tudi članstvo v Demokratski stranki mu ni prineslo vidnega položaja v visoki politiki. Malo pred diktaturo je bil imenovan za diplomatskega predstavnika Mednarodnega inštituta za intelektualno sodelovanje v Parizu (International Institute for Intellectual Cooperation in Paris).¹²⁸ Inštitut je leta 1922 v želji po miru prek kulturnega in znanstvenega sodelovanja ustanovila Liga narodov.¹²⁹ Zgodovinarji ocenjujejo, da je pri imenovanju Vojnoviča šlo za (ponovno) »politično sinekuro« po neuspehu na pogajanjih v Rimu. V poznih letih je bil kot član Jugoslovanske radikalne zajednice imenovan za senatorja v Stojadinovičevi vladi¹³⁰; ta funkcija se je, na primer, po šestih letih iztekla Ivanu Hribarju. O njegovem sprejemu pri Mussoliniju 23. maja

---

126 Nica, 7. maj 1921: »A Trumbić: 0+0=0!! – Ah! /.../ I toj nuli imamo zahvaliti da smo izgubili Zadar!« *Prav tam*, 413–414.

127 Grijak in Čosić, *Figure politike*, 101.

128 Delegat Kraljevine Jugoslavije pri Mednarodnem odboru za intelektualno sodelovanje v okviru Zveze narodov. »Osebna vest.« *Jutro*, 30. julij 1929, 4.

129 »Komisija in institut imata za smoter svojega delovanja – s poslanstvom duha zblíževati in sporazumevati narode med seboj in delati za mir. V tem smislu je važna akcija za zboljšanje šolskih knjig – za odstranitev vsega, kar bi moglo kakorkoli žaliti ali v mladini vnemati mržnjo do drugih narodov, nadalje zveze med znanstvenimi ustanovami, organiziranje mednarodnega izmenjavanja knjig, izmenjavanje profesorjev in dijakov, zaščita književnih in znanstvenih pravic itd.« »Mednarodno intelektualno sodelovanje.« *Jugoslovan*, 2. avgust 1930, 4).

130 Grijak in Čosić, *Figure politike*, 8; »Novi senatorji.« *Slovenec*, 10. januar 1938, 1.

1938 so v *Jutru* zapisali: »V Italiji se že nekaj dni mudi jugoslovanski senator Lujo Vojnovič. V Rimu ga je sprejel tudi Mussolini.«¹³¹ Obisk je bil zagotova posledica Stojadinovičevih zaslug za senatorsko imenovanje in njegove politike približevanja Nemčiji in Italiji.¹³²

V Parizu je imel pogosta predavanja,¹³³ a za njegovo strokovno, literarno in življenjsko delo velja knjiga *Histoire de Dalmatie* z 892 stranmi,¹³⁴ ki jo je leta 1934 v francoščini v dveh delih izdal pri pariški založbi Hachette in z mecensko podporo vlade oziroma Bogoljuba Jevtića. Večino časa jo je pisal v Sloveniji – v Celju, kamor je pogosto prihajal na delovni obisk.¹³⁵ Knjiga je povzročila precej negativnih odzivov med fašisti v Italiji.¹³⁶ Lujeva bibliografija je raznolika: trideset književnih del in vrsta člankov v več evropskih in domačih jugoslovanskih časopisih. Za zasluge v publicistiki in zgodovinarstvu mu je Francija leta 1934 za *Histoire de Dalmatie* podelila Legijo časti (*Commandeur de la Legion d'Honneur*), leta 1936 je prejel še nagrado Francoske akademije.¹³⁷ O njegovih javnih nastopih in predavanjih so v mariborskem *Taboru* decembra 1922 zapisali: »/.../ vse, kar pove, izraža široko obzorje, globoko premišljenost in na zunaj pravi francoski esprit.«¹³⁸

Veliko je potoval in odlično govoril več jezikov. Pisal in objavljajl je v francoskih, italijanskih, avstrijskih, čeških, ruskih in argentinskih časopisih. Posebno mesto v njegovem zasebnem in javnem življenju so imeli

---

131 »Senator Vojnovič pri Mussoliniji.« *Jutro*, 24. maj 1938, 5.

132 Grijak in Čosić, *Figure politike*, 159.

133 Na primer februarja 1930: »Jugoslovanski književnik grof Lujo Vojnovič je imel na Sorbonni predavanje o jugoslovanski civilizaciji. Predavanju so prisostvovali številni prijatelji Jugoslavije in kr. poslanik v Parizu dr. Spalajković ...« »Jugoslovansko predavanje v Parizu.« *Slovenski list*, 17. februar 1930, 2.

134 »Ta spis predstavlja življenjsko delo diplomata in publicista, dubrovniškega zgodovinarja dr. Luja kneza Vojnoviča, brata pokojnega dramatika Ive Vojnoviča. To delo, ki je posvečeno svetemu spominu blagopokojnega kralja Aleksandra ...« »Kulturni pregled. Iz Dalmacije o Dalmaciji.« *Jutro*, 20. februar 1935, 3.

135 Prav tam; »Kulturni obzornik.« *Slovenec*, 4. maj 1935, 4.

136 »Fašistički napadaj na Luja Vojnoviča.« *Istra*, 28. junij 1935, 26/3.

137 Arhinet–Obitelj Vojnovič (dostop: junij 2022).

138 »Revizija človeka, a ne ustave.« *Tabor* (Maribor), 6. december 1922, 1.

Dubrovnik, Cetinje, London, Pariz, Nica, Rim in z nekaj manj odkritega navdušenja tudi Beograd. Glavno mesto je bilo tudi njegovo zadnje službeno mesto pred začetkom vojne in preden se je maja 1940 preselil v Zagreb. Tu je živel v precej skromnih življenjskih pogojih in umrl v visoki starosti 18. aprila 1951. Pokopan je v družinski grobnici v Dubrovniku.¹³⁹

---

139 Gulič, Milan. »Politički predstavnici dalmatinskih Srba u vrijeme Kraljevine SHS/Jugoslavije.« V: *Jugoslavija između ujedinjenja i razlaza. Hrvatsko-srpski odnosi u kontekstu društvenoj razvoja dve Jugoslavije 1918-1991*, ur. Bojan Dimitrijević, Mario Jareb, 35–66. Beograd: Institut za savremenu istoriju, 2018, 65.

VIRI IN LITERATURA

Neobjavljeno gradivo

Hrvatski državni arhiv, Zagreb: Obiteljski fond Vojnović, HR-HDA-781-2,-11, -13.

Časopisni viri

Istra (Zagreb)

Journal des débats (Pariz)

Jugoslavija (Ljubljana)

Jugoslovan (Ljubljana)

Jutro (Ljubljana)

Mariborski delavec (Maribor)

Narodna svijest (Dubrovnik)

Naš list (Kamnik)

Novo doba (Split)

Slovenec (Ljubljana)

Slovenski list (Ljubljana)

Slovenski narod (Ljubljana)

Sokolski glasnik (Ljubljana)

Straža (Maribor)

Tabor (Maribor)

Zagreber Tagblatt (Zagreb)

Literatura

Antič, Igor (prevedel in priredil). *Duden. Slovar tujk*. Tržič: Učila International, 2011.

Čapo, Hrvoje (prir.). *Hrvatska u diplomatskim izvješćima Sjedinjenih Američkih Država 1918. – 1929*. Zagreb: Hrvatski institut za povijest, 2018.

Grijak, Zoran in Čosić, Stjepan. *Figure politike: Lujo Vojnović i Robert William Seton-Watson*. Zagreb: Hrvatski državni arhiv, 2012.

Gulič, Milan. »Politički predstavnici dalmatinskih Srba u vrijeme Kraljevine SHS/Jugoslavije.« V: *Jugoslavija između ujedinjenja i razlaza. Hrvatsko-srpski odnosi u kontekstu društvenoj razvoja dve Jugoslavije 1918-1991*, ur. Bojan Dimitrijević, Mario Jareb, 35–66. Beograd: Institut za savremenu istoriju, 2018.

Gverić, Ante. »Na razmeđu svetova. Stavovi dalmatinskih biskupa prema jugoslovenskom ujedinjenju i talijanskoj okupaciji Dalmacije (1917.-1920.)« V: *Istočnojadranski prostor između sloma Habsburške Monarhije i stvaranja novih država: zbornik radova*, 93–130. Zadar: Sveučilište u Zadru, 2021.

Hercigonja, Dunja. *Velika Britanija i spoljnopolitički položaj Jugoslavije 1929-1933: britanska politika prema jugoslovensko-italijanskim sukobima u vreme svetske privredne krize*. Beograd: Institut za savremenu istoriju, 1987.

Karaula, Željko. »Samozvani grof i „Srbin-katolik“ Lujo Vojnovič - austrijski konfident na dvoru kralja Nikole I. Petrovića?« V: *Crna Gora i crnogorsko pitanje u Prvom svjetskom ratu 1914-1918. godine: događaji i posljedice*, ur. Radulović, Dragan, 223–260. Cetinje: Matica crnogorska, 2015.

Kreačić, Goranka. »Mož od Soče: portret dr. Slavka Fornazariča, borca za narodnostne pravice primorskih Slovencev«. *Prispevki za novejšo zgodovino LVI - 2/2017*, 8–32.

Les Croates et les Slovènes ont été les amis de l'Entente pendant la Guerre: quelques documents officiels tirés des archives militaires d'Autriche-Hongrie. Présentés par François Barac, Paris: Imprimerie Lang, Blanchong et Cie, 1919.

Maštrović, Tihomil. *Pisma Iva Vojnovića. Knjiga prva. Zagreb: Nacionalna i sveučilišna knjižnica - Dubrovnik: Matica hrvatska, 2009.*

Maštrović, Tihomil. *Pisma Iva Vojnovića. Knjiga druga. Zagreb: Nacionalna i sveučilišna knjižnica - Dubrovnik: Matica hrvatska, 2009.*

Meglič, Mateja. »Čuvar s Jadrana“: škof Anton Mahnič med prvo svetovno vojno. *Diplomsko delo. Filozofska fakulteta. Oddelek za zgodovino, Ljubljana, 2007.*

Mithans, Gašper. »Anton Korošec in apostolski nuncij Ermenegildo Pellegrinetti: politični katolicizem, manjšinsko vprašanje in konkordat med Svetim sedežem in Kraljevino Jugoslavijo«. *Studia Historica Slovenica*, 21/2 (2021), 435-595.

Nečak, Dušan. »Pisarna za zasedeno ozemlje«. *Kronika: časopis za slovensko krajevno zgodovino* 20/2 (1972), 101–106.

Osebnosti. Veliki slovenski biografski leksikon. Od M do Ž. Ljubljana: Mladinska knjiga, 2008.

Šišić, Ferdo. *Dokument o postanku Kraljevine Srba, Hrvata i Slovenaca 1914-1919*. Zagreb: Naklada Matice hrvatske, 1920.

Z.(upanič). »Podsekcija jugoslovanske Etnografske sekcije na konferenci mira v Parizu 1919 za slovensko-nemško mejo, za Prekmurje in čehoslovaško-jugoslovanski koridor.« *Etnolog* (Ljubljana), 1928, letnik 2, 86–89.

Spletni viri

Gačič, Aleksandra. *Dr. Bogumil Vošnjak – politik in diplomat: doktorska disertacija*. Filozofska fakulteta. Oddelek za zgodovino, Maribor, 2014. Dostopno na: <https://dk.um.si/lzpisGradiva.php?id=44647> (dostop: november 2023).

Germadnik, Janko. »Blišč in beda prve slovanske domovine«. Dostopno na: <https://www.kamra.si/digitalne-zbirke/blisc-in-beda-prve-slovanske-domovine> (dostop: junij 2023).

»Kiseljak, Marije.« Hrvatski biografski leksikon. Dostopno na: <https://hbl.lzmk.hr/clanak.aspx?id=10417> (dostop: december 2023).

»Milenko Vesnić.« Uradni list Narodne vlade SHS v Ljubljani /Deželne vlade za Slovenijo/Pokrajinske uprave za Slovenijo. 4. junij 1921, III. (št. 120 z dne 31. maja 1921). Dostopno na: <https://hdl.handle.net/11686/file207> (dostop: december 2023).

»Obitelj Vojnovič.« Arhinet. Registar arhivskih fondova u zbirki Republike Hrvatske. Dostopno na: http://arhinet.arhiv.hr/details.aspx?ItemId=3_12357 (dostop: junij 2022).

»Rapalska pogodba med kraljevino Srbov, Hrvatov in Slovencev in med kraljevino Italijo.« Uradni list Narodne vlade SHS v Ljubljani, 27. december 1920, št. 149. Dostopno na: <http://hdl.handle.net/11686/210> (dostop: november 2023).

»Vojnovič, Lujo.« Hrvatska enciklopedija, mrežno izdanje Leksikografski zavod Miroslav Krleža, 2021. Dostopno na: <https://www.enciklopedija.hr/natuknica.aspx?id=65238> (dostop: junij 2022).

POVZETEK

V članku je v prvem delu predstavljena osebnost in zgodnja kariera Luja Vojnoviča (1864–1951), hrvaškega pravnika, književnika, publicista in politika, ki je v času pariške mirovne konference s svojim znanjem tujih jezikov in poznavanja zgodovine Dalmacije sodeloval kot član v etnografski sekciji v okviru Jugoslovanskega odbora. Njegovo življenje je bilo pestro, zaposlen je bil na cefinjskem, beograjskem in bolgarskem dvoru, sodeloval na mirovnih pogajanjih Balkanske zveze v Londonu (1912), delal je tudi na bolgarskem dvoru kot vodja knjižnice. Aktivno je spremljal evropski tisk, pred in med vojno posebej italijanskega v povezavi z jadranskim vprašanjem ter združitvijo Slovencev, Hrvatov in Srbov. Tudi sam je objavljala (njegovo najbolj znano delo je Zgodovina Dalmacije, 1934). Med vojno in po njej je bil član Hrvaškega in Jugoslovanskega odbora, leta 1921 pa je bil imenovan za predsednika delegacije Kraljevine SHS v pogajanjih o odprtih kulturnih in cerkvenih vprašanjih ter šolstvu (t. i. kulturna konvencija – dogovori o repatriaciji kulturne dediščine med državama na osnovi 8. člena rapalske pogodbe). Razgovori v Rimu niso bili uspešni, čeprav se je nanje intenzivno pripravljala in zbirala gradivo za štiri ključna področja: kulturna svoboda, kulturna reparacija, pravična razdelitev in zaščita kulturne dediščine, cerkvena avtonomija, Zavod Sv. Jeronima v Rimu, šole v Istri. Bil je ambiciozen in v odnosu do političnih sopotnikov nerazumljen zaradi pogosto skrajnih stališč o jadranskem vprašanju in položaju Cerkve v monarhiji. Neuspešno se je podal v politične vode kot kandidat JDS. Nekaj časa je bil tudi senator v Stojadinovičevi vladi. Za Zgodovino Dalmacije je prejel francosko Legijo časti.

Kontakti avtorjev

Bojan Balkovec, dr., izredni profesor

Oddelek za zgodovino, Filozofska fakulteta, Univerza v Ljubljani
Aškerčeva cesta 2, 1000 Ljubljana, Slovenija
bojan.balkovec@ff.uni-lj.si

Aleksander Duh

Osnovna šola Dušana Flisa, Hoče pri Mariboru
Šolska ulica 10, SI-Hoče, Slovenija
aleksander.duh@guest.arnes.si

Božidar Flajšman, asist. dr.

Oddelek za zgodovino, Filozofska fakulteta, Univerza v Ljubljani
Aškerčeva cesta 2, 1000 Ljubljana, Slovenija
bozidar.jozef.flajsman@ff.uni-lj.si

Darja Kerec, izr. prof. dr.

Oddelek za razredni pouk, Pedagoška fakulteta, Univerza v Ljubljani
darja.kerec@pef.uni-lj.si

Lea Knez, mag. prof. zgod.

Koroški pokrajinski muzej
lea.knez@kpm.si

Božo Repe, red. prof. dr.

Oddelek za zgodovino, Filozofska fakulteta, Univerza v Ljubljani
Aškerčeva cesta 2, 1000 Ljubljana, Slovenija
bozo.repe@ff.uni-lj.si

2009

